

**ULUSLARARASI BELGELER IŞIĞINDA NİTELİKLİ VE
KAPSAYICI BİR EĞİTİMİN İNSAN HAKLARI AÇISINDAN
GEREKLİ VE YETERLİ KOŞULLARI**

Süleyman AKTI

22 11 28 102

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı

İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Prof. Dr. Betül ÇOTUKSÖKEN

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ağustos, 2024

**ULUSLARARASI BELGELER IŞIĞINDA NİTELİKLI VE
KAPSAYICI BİR EĞİTİMİN İNSAN HAKLARI AÇISINDAN
GEREKLI VE YETERLİ KOŞULLARI**

Süleyman AKTI

22 11 28 102

ORCID: 0009 0003 7687 6359

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı

İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Prof. Dr. Betül ÇOTUKSÖKEN

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ağustos, 2024

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

SÜLEYMAN AKTI'nın "Uluslararası Belgeler Işığında Nitelikli ve Kapsayıcı Bir Eğitimin İnsan Hakları Açısından Gerekli ve Yeterli Koşulları " başlıklı tezi 12.08.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi oy birliğiyle/oy çokluğuyla, başarılı/başarısız olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Prof. Dr. Betül ÇOTUKSÖKEN Maltepe Üniversitesi
Üye	Doç. Dr. Bergen COŞKUN ÖZÜAYDIN Maltepe Üniversitesi
Üye	Prof. Dr. Hasan Haluk ERDEM Ankara Üniversitesi

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Eğitimi yaşam boyu sũrecek insani bir faaliyet olarak gœrdũm. Bir eğiticinin her zaman kendini yenilemesi ve gũnũn Őartlarına gœre geliştirmesi gerektiğine inanan biri oldum. 20 yıllık meslek hayatımda gũnũmũzde insanların en çok ihtiyaç duyduğu, œđrenilmesi ve œđretilmesi gereken başlıca konunun insan hakları konusunun olması gerektiğinin farkına vardım. Etik ve insan hakları bilgisinin eksikliğinin birçok alanda sorunların nedeni olduğunu anladım. Eğitim konusunda da insan haklarıyla ilgili çalışmaların çok az yapılması beni eğitim ve insan hakları konusuna doğrudan yœnlendirdi. Etik ve insan haklarıyla ilgili dersler almam ve 20 yıllık bir œđretmen tecrũbesinin birleŐimiyle faydalı bir çalışma ortaya çıkarmaya çalıŐtım. Umarım bunu baŐarmıŐımdır. Bu çalışmayı yaparken başta hem derslerime giren hem de tez danıŐmanlıđımı œzenli bir Şekilde yapan, her konuda yardımda bulunan değerli œđretmenim Prof. Dr. Betũl otuksœken'e, ũniversiteden de œđretmenim olan İoanna Kuçuradi'ye, Maltepe ˘niversitesi İnsan hakları derslerine giren diğer œđretmenlerime ve kendilerini bu çalışma içerisinde ihmal ettiğim ama kendilerinin beni hep destekleyip motive ederek çalıŐmalarımı destekleyen eŐim ve kızlarıma teşekkür etmeyi borç bilirim.

Sũleyman AKTI

Ağustos, 2024

ÖZET

ULUSLARARASI BELGELER IŞIĞINDA NİTELİKLİ VE KAPSAYICI BİR EĞİTİMİN İNSAN HAKLARI AÇISINDAN GEREKLİ VE YETERLİ KOŞULLARI

Süleyman Aktı

Yüksek Lisans Tezi

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı

İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Prof. Dr. Betül Çotuksöken

Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024

Eğitim hakkı rastlantıya bırakılmayacak kadar önemli bir insan hakkıdır. Bu hak diğer insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde anahtar bir rol üstlenmiştir. Eğitim hakkının nitelikli ve kapsayıcı bir şekilde verilmesi tüm insanlar için de önem arz etmektedir. Nitelikli ve kapsayıcı bir eğitimin özelliklerini uluslararası belgelere dayandırarak ortaya koymak devletler, toplumlar ve kişiler için bir kılavuz olacaktır. İnsan hakları belgelerine dayandırılarak oluşturulan bir eğitim evrensel bir niteliğe bürünecektir. “Günümüzde nasıl ve hangi koşullarda bir eğitim?” sorusu insanların kafasında önemli bir soru olarak durmaktadır. Bu soruya felsefe ile bakılmadığında, bu soru insan hakları ile temellendirilmediğinde eğitimin, ideolojilerin elinde tehlikeli bir araç haline dönüşmesi yüksek olasılıktır. Eğitimi tehlike olmaktan çıkarıp insan haklarının koruyucusu yapacak, insan için nitelikli ve kapsayıcı hale dönüştürecek bir bakış açısına ihtiyaç olduğu kesindir. Bu da ancak insan haklarıyla ilgili uluslararası belgelere yönelmekle mümkündür. Eğitime insan hakları belgeleri ışığında felsefe gözüyle bakıldığında ise iki yönünün olduğu görülür. Birincisi eğitim evrensel, vazgeçilmez, nitelikli bir duruma dönüşmek istiyorsa insan haklarını kendine dayanak yapmalıdır; insan hakları belgelerini kendine rehber edinmelidir. Eğitimin ikinci yönü ise şudur: Eğitim insan haklarına dayanmalı ancak insan haklarını da koruyacak, dünyada yayacak, insan hakları sorunlarını çözecek bir rolü de üstlenmelidir. Eğitime bu iki yönlü

bakış, eğitimin nasıl olması gerektiği konusunda hayati bir öneme sahip sorunun da çözüm yolu gibi görünmektedir. İnsanın kendisi için tek çıkış yolunun bu iki yönlü bakış açısına sahip olmak olduğu açıktır.

Anahtar Sözcükler: İnsan hakları, eğitim hakkı, kapsayıcı eğitim, nitelikli eğitim, sözleşmeler, bildirgeler

ABSTRACT

NECESSARY AND SUFFICIENT CONDITIONS OF A QUALIFIED AND INCLUSIVE EDUCATION IN TERM OF HUMAN RIGHTS IN THE LIGHT OF INTERNATIONAL DOCUMENTS

Süleyman Aktı

Master Thesis

Interdisciplinary Department of Human Rights

Human Rights Master's Programme with Thesis

Thesis Advisor: Prof. Dr. Betül Çotuksöken

Maltepe University Graduate School, 2024

The right to education is too important a human right to be left to chance. This right has played a key role in the protection and promotion of other human rights. It is important for all people to provide the right to education in a qualified and inclusive manner. Revealing the characteristics of a qualified and inclusive education based on international documents will be a guide for states, societies and individuals. An education based on human rights documents will have a universal character. “What kind of education is it today and under what conditions?” remains an important question in people's minds. If this question is not approached with philosophy and is not based on human rights, it is highly likely that education will turn into a dangerous tool in the hands of ideologies. It is certain that there is a need for a perspective that will transform education from being a danger to a protector of human rights and transforming it into a qualified and inclusive one for people. This is only possible by turning to international documents related to human rights. When education is looked at from the perspective of philosophy in the light of human rights documents, it can be seen that it has two aspects. Firstly, if education wants to turn into a universal, indispensable and qualified situation, it must base itself on human rights; It should take human rights documents as its guide. The second aspect of education is this: Education should be based on human rights, but it should also undertake a role that will protect human rights, spread them around the world, and solve human rights problems. This two-way view of education seems to be the solution to the vital

problem of how education should be. It is clear that the only way out for oneself is to have this two-way perspective.

Key Words: Human rights, right to education, inclusive education, quality education, contracts, declarations.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
1.1 Problem.....	1
1.2 Amaç.....	3
1.3 Önem.....	4
2. BÖLÜM: EĞİTİM KAVRAMI.....	7
2.1 İnsan Hakları Kavramı Bağlamında Eğitimin Tanımı	7
2.2 İnsan Haklarıyla İlişkisinde Hak Kavramının Tanımı ve Önemi	15
2.3 İnsan Hakları Kavramının Tanımı ve Özellikleri	16
2.4 Bir İnsan Hakkı Olarak Eğitim ve Eğitimin Özellikleri	19
2.5 Nitelikli Eğitim için Gerekli ve Yeterli Koşullar.....	23
2.6 Bir İnsan Hakkı Olarak Eğitimde Bulunmaması Gereken Özellikler.....	32
3. BÖLÜM: KAPSAYICI EĞİTİM VE İNSAN HAKLARIYLA İLİŞKİSİ.....	39
3.1 Kapsayıcı Eğitim Kavramının Tanımı ve Özellikleri	39
3.2 Kapsayıcı Eğitim Kavramının İnsan Hakları Kavramıyla İlişkisi	41

3.3 Kapsayıcı Eğitimin İnsan Hakları Açısından Gerekliliği ve Zorunluluğu	43
4. BÖLÜM: NİTELİKLİ VE KAPSAYICI EĞİTİMİN GEREKLİ VE YETERLİ KOŞULLARI.....	55
4.1 Kapsayıcı Eğitimde Genellik ve Eşitlik İlkesinin Önemi	55
4.2 Kapsayıcı Eğitimde Kişiyeye Kazandırılması Gereken Değerler	58
4.3 Kapsayıcı Eğitimin Gerçekleşmesini Sağlayan Destek, Katılım ve Erişim Konularının Uluslararası Belgelerdeki Yeri.....	64
4.4 Uluslararası Belgeler Işığında Kapsayıcı Eğitimde Bilinçlenmenin ve Bilinçlendirmenin Önemi	68
4.5 Kapsayıcı Eğitimde Devletin Görevleri ve Sorumlulukları.....	72
4.6 Kapsayıcı Eğitimde Sivil Toplum Kuruluşlarının Görevleri ve Sorumlulukları.....	75
4.7 Kapsayıcı Eğitim ve Kapsayıcı Eğitimin Engelleri Olarak Dışlanma ve Ayrımcılıkla İlgili Ulusal ve Uluslararası Önlemler	79
5. BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER	86
KAYNAKÇA.....	89
ÖZ GEÇMİŞ	91

1. BÖLÜM: GİRİŞ

1.1 Problem

İnsan hakları günümüzde en çok ihtiyaç duyulan, evrensel olma özelliğinden dolayı bütün hukuk kurallarının türetilmesi gereken etik ilkelerdir. İnançların, değer yargılarının belirlediği bir hukukun insanlar için çözüm olmasından çok problem oluşturduğu açıktır çünkü bunlar kişiden kişiye, zamandan zamana değişen, evrensel niteliği olmayan, bilgisel temeli bulunmayan kurallardır. Bir hukuk oluşturulacaksa öncülleri insan hakları olmalıdır. Bu çıkış noktası insanlar için nesnel ve bilgisel bir ölçüt oluşturacağından çatışma ve karmaşanın da çözümü olacaktır. İnsan hakları içerisinde en temel haklardan biri eğitim hakkıdır. Eğitim temel bir insan hakkı olduğu için koşulsuz olarak tanınması gereken bir haktır. Özellikle mülteci konumunda olan, engelli durumunda bulunan, savaş mağduru olan, her türlü ayrımcılığa uğrayan, ötekileştirilen insanlar için, en başta tanınması gereken en temel haklardan biridir. Ayrımcılığa uğrayan, mülteci konumunda bulunan, engelli olan, hayata geriden başlayan, dezavantajlı konumda bulunan insanlara nitelikli bir eğitim hakkı vaat eden kapsayıcı eğitim insan hakları için önemlidir.

Kapsayıcı eğitimin amacı ve gerekliliği herkes için eğitim anlayışı insan hakları açısından büyük değer taşımaktadır. Dezavantajlı insanlara her durumda fırsat eşitliği sunan kapsayıcı eğitim bütün devletler ve bütün toplumlar için olmazsa olmaz koşuldur. Eğitimde fırsat eşitliği sorununu çözen, herkes için kaliteli bir eğitime erişme konusunda yol gösteren, insan haklarının temel gerekliliğini sağlayan, dezavantajlı öğrencilere olanaklar sunan kapsayıcı eğitimin ne olduğu, ilkeleri, gerekli ve yeterli koşullarının bilgisinin ortaya konulması ve eğitimin yazılı uluslararası belgelere dayandırılması problemi önümüzde durmaktadır. Bu sorunların çözümü insan haklarının uygulanması için önem arz etmektedir. Kapsayıcı eğitimin nesneleştirilmesi, gerekliliğinin ortaya konulması, yeterli koşullarının belirlenmesi, özelliklerinin anlaşılması, bildirge ve sözleşmeler gibi insan haklarıyla ilgili yazılı kaynaklara dayandırılması, kapsayıcı eğitimle insan hakları ilişkisinin bilgi temelli kurulması, insan hakları için öneminin açık hale getirilmesi önümüzde aydınlatılmayı bekleyen önemli problemlerdir. Bu problemler çok önceden beri var olmakla birlikte, konuya ilişkin bilinç ve çözümüne ilişkin

saptamalar, kapsayıcı eğitim konusu 90'lı yıllardan sonra belgelere girmeye başlamıştır. “Kapsayıcı eğitim” başlığı altında ortaya çıkan konunun yeni olması nedeniyle, üzerinde araştırma yapılması gereken eğitim problemlerinin başında gelmektedir. Her şeyden önce özellikle dezavantajlı durumda olan insanların sayısının hızla artması karşısında kapsayıcı eğitimin tam olarak anlaşılabilmesi, sürekli olarak insan hakları ihlallerine neden olmaktadır.

Eğitim herkese verilmesi gereken nedensiz-koşulsuz temel bir haksızlığa, kapsayıcı eğitim olmadan bunun yerine getirilmesi mümkün değildir. Bu kapsayıcı eğitim problemi insan hakları açısından ele alınmadığı ve insan haklarıyla olan ilişkisi kurulmadığı, insan haklarından türetilmediği ve bilgi temelli bir çözüm getirilmediği takdirde eğitimde insan hakları ihlallerinin bir problem olarak kalması kaçınılmaz olacaktır. İnsan hakları, eğitim ve kapsayıcı eğitim ilişkisi ancak felsefi bir bakışla değerlendirme konusu yapıldığında problem ilkin çözümlenebilir, ardından da çözülebilir duruma gelir. Aynı zamanda hukuk kuralları eğitimle ilgili olarak oluşturulurken kapsayıcı eğitimle insan hakları ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda ancak kapsayıcı eğitimle ilgili problemler de çözülebilir bir duruma gelecektir.

Eğitim alma hakkı rastlantıya bırakılmayacak kadar önemli temel bir insan hakkıdır. Bunun için de her şeyden önce insan haklarının ne olduğu, neden önemli olduğu anlaşılmalıdır. Yazılı hukuk kurallarının insan haklarından türetilmesi gerektiği ileri sürüldüğüne göre, öncelikli olarak, eğitimin ve ardından da kapsayıcı eğitimin uluslararası kaynaklardaki yeri ortaya çıkarılmalıdır. Örneğin: “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”ne veya “Çocuk Hakları Sözleşmesi”ne dayanan bir eğitim anlayışının eşliğinde düzenlenen kapsayıcı eğitimin geçerliliği ve zorlayıcılığı insan hakları için, özellikle de eğitim alma hakkı için önemlidir. Problem ancak yazılı hukuk kurallarına dayandığında önemli olmakta, çözümlenmesi ve çözümü kolaylaşmaktadır. Bu uluslararası belgeler olmadan eğitim, kapsayıcı eğitim rastlantıya bırakılır ve bu da problemin aynı şekilde kalmasına hatta bazen daha da büyümesine neden olur. İnsanlar eğitimle ilgili hakları ihlal edildiğinde neye dayanarak hakkını arayacaktır? Engelliler gibi dezavantajlı öğrenciler kendileri için uygun olan eğitim hakkının tanınmasını, korunmasını isterken nereye başvuracak gibi önemli problemler özellikle günümüzde önemimizde durmaktadır. Bu problemlerin çözümü felsefidir, insan hakları bilgisi temelli,

etik bir bilgi anlayışıyla ancak bu problemlerin çözülebileceğini unutmamak gerekir. Problemimiz: Kapsayıcı eğitimin uluslararası belgelerdeki yeri, özellikleri, yeter-neden koşullarıyla ve insan haklarıyla ilişkisi problemidir.

1.2 Amaç

Bir insan hakkı olan eğitim hakkının temel niteliğini oluşturan kapsayıcı eğitimin uluslararası belgelere dayanarak ne olduğunu, özelliklerini, gerekli ve yeterli koşullarını, önemini, insan hakları ile olan bağlantısını ortaya çıkarmaktır.

Kapsayıcı eğitimi oluşturan “kapsayıcı” ve “eğitim” sözcüklerini insan hakları kavramlarını da göz önünde bulundurarak tanımlamak, kavram kargaşasını önleyecektir ve belirsizlikleri ortadan kaldıracaktır.

Kapsayıcı eğitimin gerekli ve yeterli özelliklerinin ortaya konulması fırsat eşitliğine dayalı bir eğitimin verilmesini sağlayacaktır.

Kapsayıcı eğitimin özelliklerini uluslararası belgelere dayandırarak ortaya koymak eğitim hakkını rastlantıdan kurtararak, eğitimin daha sağlam ve kolay verilmesini sağlayacaktır.

Kapsayıcı eğitimi insan haklarıyla ilişkilendirmek, bağlantısını ortaya koymak kapsayıcı eğitimin önemini gözler önüne serecektir.

Kapsayıcı eğitimin uluslararası belgelere dayandırılması, eğitimde genellik ve eşitlik ilkesinin de gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Kapsayıcı eğitimin yeterli koşullarını uluslararası belgelere dayanarak ortaya koymak kapsayıcı eğitimin uygulanmasını kolaylaştıracaktır.

Kapsayıcı eğitimle bağlantılı olarak, insan haklarıyla ilgili uluslararası kurumların uygulamalarını görmek ulusal düzeyde kapsayıcı eğitimle ilgili çalışmalarını da kolaylaştıracaktır.

Kapsayıcı eğitimin ilkelerini uluslararası belgelere dayanarak ortaya koymak, eğitimcilerin kapsayıcı eğitimle donatılması ve kapsayıcı eğitimle ilgili eğitim

ortamlarının düzenlenmesi yoluyla dezavantajlı konumda olan öğrencilerin psikolojik ve sosyal yönden gelişmesini sağlayacaktır.

Kapsayıcı eğitimin katılım, destek ve erişim boyutunda yapılması dezavantajlı öğrencilerin psikolojik ve sosyal yönden güçlenmesine katkı sağlayacağı gibi, bu kişilerde kendilerinin toplumun önemli bir üyesi olduğu bilincini geliştirecektir.

Eğitimde katılım, erişim ve destek temelli bir yaklaşım eğitimde insan haklarıyla ilgili ihlallerin azalmasını sağlayacaktır.

Eğitim ortamının kapsayıcı eğitime göre düzenlenmesi iş sağlığı ve güvenliği konusundaki sorunları azaltacaktır.

Dezavantajlı öğrencilere kapsayıcı eğitime dayalı olarak eğitim verilmesi diğer öğrencilerin ve velilerin bilinçlenmesini ve onların da sorunların çözümünde sorumluluk almasını sağlayacaktır.

Eğiticilerin kapsayıcı eğitimle ilgili olarak eğitilmesi, eğiticilerin insan haklarını tanımada, korumada ve geliştirmede bilgiye dayalı olarak hareket etmesini sağlayacaktır.

Kapsayıcı eğitimin uygulanması ayrımcılık, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ırkçılık gibi sorunları azaltacaktır.

Çevrenin kapsayıcı eğitimle bağlantılı olarak düzenlenmesi; destek, katılım ve erişim koşullarının yerine getirilmesi eğitimle ilgili ihlalleri azaltacağından ulusal mahkemelerin iş yoğunluğunu da azaltacaktır.

1.3 Önem

Kapsayıcı eğitimin uluslararası belgelere dayandırılarak düzenlenmesi, insan haklarıyla bağlantısının kurularak yazılı olarak uygulanmaya konulması tüm kurum ve kuruluşlar için sorunların çözümünde önemli bir kaynak olacaktır.

Kapsayıcı eğitimin eğitim hakkının önemli bir niteliği olduğunu göstermek, eksikliği veya uygulanmaması halinde bir insan hakkı ihlali olduğunu bilmek ve buna göre hareket etmek birçok insan hakkı ihlalinin önüne geçecektir.

Kapsayıcı eğitim için en önemli problemlerin başında destek, katılım ve erişim eksikliği ile ilgili olan eğitim ortamlarının destek, erişim ve katılım bağlamında düzenlenmemesidir. Eğitim ortamlarının dezavantajlı öğrenciler için düzenlenmesi önemlidir. Örneğin, ayaklarından engelli bir öğrenci için spor salonunda halter, masa tenisi gibi çalışmalara yönelebilecek bir düzen oluşturulması buradan öğrencilerin paralimpik olimpiyatlara hazırlanması kapsayıcı eğitim açısından uygulanmaya açık güzel örneklerdir. Bu anlamda amaç eğitim ortamlarının kapsayıcı eğitime göre düzenlenmesi eğitimin her kişi için nitelikli bir şekilde korunmasını ve geliştirilmesini kolaylaştıracaktır.

Kapsayıcı eğitimde en önemli eksikliklerden biri de kapsayıcı eğitimi uygulayacak donanımlı eğiticilerin bulunmamasıdır. Bununla ilgili bir araştırma yapılarak eğiticilerin kapsayıcı eğitimle ilgili eksikliklerinin belirlenmesi ve bu bağlamdaki verilerden hareket ederek kapsayıcı eğitimle ilgili olarak, donanımlı eğiticilerin gerekli koşul olduğunun gösterilmesi; ayrıca bunların yanı sıra, üniversitelerde ve diğer eğitim kurumlarında eğiticilerin kapsayıcı eğitimle ilgili eğitim almasının sağlanması problemlerin görülmesini ve çözümünü kolaylaştıracaktır. Eğitim ortamının düzenlenmesi de eğiticilerin ve eğitim yöneticilerinin vizyon ve bilgisiyle doğrudan ilişkilidir. Eğiticilerin kapsayıcı eğitimle ilgili bilgisi, eğitim ortamlarının düzenlenmesine olumlu katkılarda bulunacak; buradan da eğitim kurumlarında eğitimin, destek, erişim, katılım üçgeninin yerine gelmesine vesile olacak ve daha verimli bir eğitimin sunulmasını sağlayacaktır.

Kapsayıcı eğitimin uygulanması sadece eğiticilerin ve eğitim ortamlarının düzenlenmesiyle sınırlı değildir. Özellikle engellilik, ayrımcılık gibi sorunlar sivil toplum kuruluşlarıyla da doğrudan bağlantılı olan sorunlardır. Sivil toplum kuruluşlarının da kapsayıcı eğitimle ilgili olarak yapacağı çalışmalara ihtiyaç vardır. Kapsayıcı eğitimde sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğinin yapılması ve bunun kapsayıcı eğitim için gerekli ve yeterli koşullardan biri olduğunun gösterilmesi kapsayıcı eğitimi toplumsal anlamda da önemli hale getirecektir. Sivil toplum kuruluşlarından alınan destek kapsayıcı eğitimin nitelikli bir şekilde verilmesini kolaylaştıracaktır.

Üniversitelerde eğitim programlarında kapsayıcı eğitimin de konu olarak işlenmesinin sağlanması kapsayıcı eğitimi sistemli bir hale dönüştürecektir. Kapsayıcı eğitim önemli

bir eğitim hakkı konusudur. İnsan hakları, eğitim ve kapsayıcı eğitim konuları üniversite müfredatında yer almalıdır. Şu andaki çalışmalara bakıldığında kapsayıcı eğitimle ilgili çok az çalışmanın olduğu açıktır. Bu alanda kapsayıcı eğitim-insan hakları ilişkisini içeren çalışmaların bulunmaması veya az bulunması bizim araştırmamızı da önemli hale getirmektedir. Bu çalışmayla kapsayıcı eğitimin gerekli ve yeterli koşullarını göstermek ve bunu yazılı kaynaklara dayandırmak, eğitimcilerin çalışmalarını kolaylaştırıp, eğitimin insan haklarına dayalı olarak yapılmasını sağlamaktır.

2. BÖLÜM: EĞİTİM KAVRAMI

2.1 İnsan Hakları Kavramı Bağlamında Eğitimin Tanımı

Eğitim, geçmişte olduğu gibi şimdi de her tek insan için önemini ve değerini korumaktadır. Hatta günümüzde insan haklarının ön plana çıkmasıyla insan haklarını koruma ve geliştirme açısından anahtar bir hak olan eğitim hakkı günümüzde üzerinde en çok durulması gereken haklardan biridir. “Nasıl ve hangi eğitim” soruları günümüzde cevaplanması gereken en önemli soruların başında gelmektedir. Bu iki önemli soru düşüneni, eğitim-felsefe işbirliğine götürmektedir. Eğitimin insana nasıl sunulacağı ve hangi şartlarda nasıl verileceği ancak felsefe ile bakıldığında anlaşılabilir. Aksi takdirde araçsallaştırılan bir eğitimin insanı ve haklarını geliştireceği yerde insanın sömürülmesine ve haklarının da ihlal edilmesine yol açacağı kaçınılmazdır. Radikal grupların, milliyetçi ideolojilerin, despot yönetimlerin eğitimi kullanarak insanları nasıl köleleştirdiği, insan hakları ihlalleri yaptığı tarihe bakıldığında, hatta yakın tarihe bakıldığında bunların örneklerinin ne kadar çok olduğu görülecektir. Eğitim ancak bir insan hakkı olarak düşünüldüğünde insana yararlı olabilir. Eğitim, bir temel insan hakkı olduğu için, her insana koşulsuz verilmelidir. Eğitimin her insana nitelikli olarak verilmesi de insan için önemlidir. İnsan onuru açısından eğitim, mutlaka nitelikli olarak korunması ve geliştirilmesi gereken bir haktır. Eğitimin özellikleri nelerdir? Eğitim hangi niteliklere sahip olursa insan için faydalı olur, soruları da felsefi bakışla ele alınması gereken önemli sorulardır. Bunlardan daha da önce ele alınması gereken temel bir soru daha vardır: “Eğitim nedir?” Bu soru çoğu zaman gözden kaçırılmaktadır. Tanımlanmayan eğitim kavramının insanlar için belirsizlik ve kaosun da kaynağı olacağı açıktır. Bundan dolayı bu soruyla başlamak diğer soruların da cevaplandırılmasını kolaylaştıracaktır.

Eğitim, tek başına ele alınacak bir kavram değildir. Eğitim kavramı; insan, hak, insan hakları ile doğrudan ilişkili olduğundan, bu kavramlarla birlikte ele alınması gereken bir kavramdır. Eğitim bir temel insan hakkı ise doğrudan doğruya insan ve hak kavramlarıyla ilişkilidir. Bu yüzden öncelikle insan ve hak kavramlarının ele alınıp açıklanması oradan da insan hakları kavramının ele alınması ve felsefi bir bakışla temellendirilmesi gereklidir. “İnsan nedir, hak nedir, insan hakkı nedir, eğitim hakkı nedir?” gibi soruların

da cevaplanması eğitim hakkının anlaşılmasını ve korunmasını sağlayacaktır çünkü bunlar birbirlerine kopmaz zincirlerle bağlı olan kavramlardır. Sokrates'in dediği gibi: *“Kendisinin ne olduğunu bilmediğim bir şeyin özelliklerinden bahsedemem”* (Platon, 2013, s. 30). İnsanı, hakkı, insan hakkını tanımlamadan içeriğini ortaya koymadan eğitim ve eğitim hakkını anlamak üzerinde konuşmak, tartışmak mümkün değildir. İnsan, hak, insan hakkı kavramları bilgiyle tanımlanırsa eğitimin de anlaşılması kolaylaşır. Felsefenin günümüzde en önemli asli görevlerinden biri kavramları anlaşılır ve açık kılmaktır. İnsan hakları sorunlarının büyük bir bölümü ve insan hakları ihlallerinin temel nedeni kavram karışıklığıdır. Kavramların içeriğinin bilinmemesi, onları anlaşılmaz hale getirmekte bu da insanlar arasında çatışma ve kargaşanın nedeni olmaktadır. İoanna Kuçuradi İnsan Hakları: *“Kavramları ve Sorunları* adlı kitabında bu durumu şöyle özetler: *“Bir kavram ne zaman tehlikeli olur? İçeriği bulanık olduğu halde, herkes bu kavramı bildiğini sanınca. Korkarım insan hakları tehlikeli bir kavram olmuştur bile. Felsefe onları yeniden ele almalı, içeriklerini didiklemelidir”* (Kuçuradi, 2011, s. 1). Bu yüzden felsefe insanlığa hizmet etmek istiyorsa nedir sorusuna cevaplar bulmalı bulanıklık ve belirsizliği ortadan kaldırmalıdır. Bu durumda felsefe bu görevi üstlenmeli her zaman olduğu gibi çağının hastalıklarına çare olmalıdır. Çağımızın önemli hastalığı kavram karışıklığıdır. Kavramların anlaşılmaması kısır bir döngüye neden olmaktadır. Şöyle ki: Kavramlar anlaşılmadığında bir görelilik ortamı oluşmakta ve bunun üzerinde tartışma meydana gelmekte bu da çatışmaya neden olmaktadır. Sorunun kaynağı olan kavramın ne olduğunun bilinmemesinden dolayı görelilik ortaya çıkmakta ve görelilik bir kurtuluş yolu olarak insana sunulmakta, bu durum ise her düşüncenin aynı değerde olduğu yanılgısına yol açmaktadır. Bu ise çatışma ortamının sürekli olarak insan için gündemde kalmasına neden olmakta, insan hakları ihlallerini de beraberinde getirmektedir. Bu kısır döngüden ve çıkmazdan kurtulmanın yolu felsefe gözlüğüyle nedir sorusuna bilgisel olarak cevap vermekten geçer. Felsefenin bu yüzyılda üstlenmesi gereken en önemli görev budur. Yüzyıllar boyunca felsefe, nedir sorusuyla ilgilenmiştir ama artık başat görevi nedir sorusuna cevap vermektir. Günümüz bilgi çağı olarak adlandırılıyorsa bilgi olan ile olmayanın farkının ortaya konması ancak kavramların bilgisel bir temelde tanımlanması ve temellendirilmesiyle mümkün görünmektedir. Bu bağlamda ilk ele alınması gereken soru “insan nedir?” sorusudur. Bu soru hepimizin kafasında bir sorun olarak durmaktadır. Eğitimi alan insandır. Eğitim insan için vardır.

İnsanın en temel haklarından biridir eğitim. İnsanın kendini anlaması, haklarını koruması, onları geliştirmesi için insana verilmesi gereken en temel hak, eğitim hakkıdır. Öyleyse insanın önce anlaşılması gerekir, her şeyden önce insan nedir sorusuna cevap verilmesi gerekir.

Eskiçağdan günümüze kadar bu soru insan felsefesi tarafından birçok kez ele alınmıştır. Bu soruya verilen cevapların çoğu zaman insanın daha anlaşılır hale getirilmesini sağlaması gerekirken, insanı, tam tersine daha karmaşık bir hale getirmiştir. Mevlâna *Mesnevi*'sinde şu dizelerle insanı tanımlamaya çalışır: “Aziz dost! Sen tek bir kişi değilsin; sen, bir âlemsin! Sen derin ve çok büyük bir denizsin. Ey insanı kâmil! O senin muazzam varlığın, belki dokuz yüz kattır; dibi, kıyası olmayan bir denizdir. Yüzlerce âlem, o denizde gark olup gitmiştir” (Mevlâna, 1997, s. 94) ya da Sartre’ın insan tanımına bakarsak: “İnsan sahip olduğu şeylerin değil her şeye karşın şimdiye kadar sahip olmadıklarının ve sahip olabileceklerinin toplamıdır” (Sartre (t.y). Aktaran: Girgin, A.ve Erkal A., 2018, s. 244). Bu tanımlara baktığımız zaman insanı anlamanın o kadar kolay olmadığını görürüz. İnsanı her tanımladığımızda yeni tanımlamalara ihtiyaç duyarız. Mevlana’nın insanı tanımlarken kullandığı dokuz yüz kat kavramı, Sartre’ın insanı tanımlarken sahip olmadıklarından ne kastettiği gibi... Kolay bir soruyla karşı karşıya değiliz. Din, Sosyoloji, Psikoloji, Antropoloji bu soruya çeşitli cevaplar vererek, onu anlaşılır hale getirmeye çalışmıştır. Verilen her cevap yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Oysa bizim tüm alanları birleştiren, insanı bütünsel olarak görmemizi sağlayacak bir bakışa ihtiyacımız vardır. Bu çalışmalar bizi kaçınılmaz olarak insanın varlık yapısından hareket etmeye götürür. Evet insanın varlıkbilgisinden hareket edilmedikçe insanı anlamak mümkün değildir. İnsanın varlık yapısından hareketle insanı tanımlamak ancak bilgisel bir temellendirme yapmamızı sağlar. Bütünsel bir bakış açısı ancak insanı anlamamızı sağlar.

İnsan nedir sorusuna verilen cevaplara baktığımız zaman, cevapların hep eksik kaldığını görürüz. Her soruya verilen cevap insanın sadece bir yönüne vurgu yaptığından diğer yönlerini göz ardı ettiğinden eleştiriye uğramıştır. Her alan bir şekilde insan nedir sorusuyla karşılaşmak ve onu ele almak zorunda kalmıştır. Bu durumda bu soru gerek açık bir şekilde gerekse gizli şekillerde tüm alanlar tarafından hep cevaplanmaya çalışılmıştır ancak her alan insanın sadece bir veya iki yönüne vurgu yaptığından insanı

tam olarak anlamamızı zorlaştırır. Psikoloji insan nedir sorusunu merkeze alan alanlardan biridir ama psikolojinin insan nedir sorusuna verdiği cevap insanın kültürel, toplumsal, dilsel bir varlık olduğunu gözden kaçıır. Sosyolojinin insan nedir sorusuna verdiği cevap ise insanın düşünsel, duygusal krizlerle boğuşan, varoluşsal sancılar çeken, gerilimler yaşayan, durumlara ilişkin duruş sergileyen bir özel varlık olduğunu gözden kaçırmamıza neden olur. Her alanın çalışması kendince değerlidir çünkü insanla ilgili bütünsel bir bilgi anlayışına ulaşmak için bu özel alanların bilgisine de ihtiyacımız vardır. Öyleyse insanı anlamak için bütünsel bir bakışa ve bu alanları birleştirecek bir alana zorunlu olarak ihtiyacımız vardır. Bunu bize sağlayacak alan ise insan-varlıkbilgisidir.¹ İnsanın varlık yapısından hareket edilmedikçe insanı anlamak mümkün değildir. Her alanın eksik bıraktığı parça ancak insanın bütünsel varlık yapısından hareket edilerek tamamlanabilir. İnsana bütünsel bir bakış sergilenebilir.

İnsana baktığımızda insanın olanaklar varlığı olduğunu görürüz. Bu yönü bize insanın değerini, başka bir deyişle, onun diğer canlılardan farkını ortaya koymamızı ve onun özel yerini görmemizi sağlar; gerçekten de insan olanaklar varlığıdır, yeri ve zamanı geldiğinde bu olanaklarını gerçekleştiren iradesiyle ortaya koyan tek varlıktır. İnsanın varlık yapısına baktığımızda onun varlık yapısında bulunan olanaklar sayesinde çeşitli eylemlerde bulunduğunu anlarız. Eğer insanın varlık yapısındaki olanaklar olmasaydı eylemleri de olmazdı. İnsanın varlık yapısına baktığımızda onda bulunan bazı önemli olanaklar: bilen, isteyen, tercih eden, önceden gören, tavır takınan, özgür olan, ideleştiren, değerlendiren, yapıp eden, çalışan, eğiten-eğitilen, konuşan olarak görülmektedir. Bu olanaklar sayesinde insan diğer canlılardan farklılaşmaktadır. Onun evrendeki yerini doğasında bulunan bu olanaklar belirlemektedir. *İnsan Felsefesi* kitabında Takiyettin Mengüşoğlu bunu şu şekilde ifade eder:

Şimdiye kadar betimlenen fenomenlerde insan bize kendisini, bir yandan bilen, aktif olan, tavır takınan, değerleri duyan, önceden gören, önceden belirleyen, yapıp etmelerinin arkasında duran, onları sürdüren, yapıp-etmelerini, edimlerini gerçekleştirmede özgür olan, onları gerçekleştirmek için gerekli isteme ve enerjiye sahip olan bir varlık olarak tanıttı. Öte yandan insan bize kendisini üç

¹ İnsan varlık bilgisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, *Antropoloji ya da İnsan-Varlıkbilgisi. Felsefenin Gör Dediği I*.

boyutlu bir zaman içinde yaşayan, yapacaklarını-edeceklerini ideleştirebilen, kendisini bir şeye veren, onu seven ve çalışan bir varlık olarak gösterdi (Mengüşoğlu, 2021, s. 272).

İnsanın tüm bu özellikleri onun yapısıyla ilgilidir. Bunlar onun yapısında olanaklar olarak bulunduğu için insan bu özelliklere sahip olur. Onun değeri yani özel yeri ancak bu olanaklar sayesinde ortaya çıkmaktadır. İnsan-varlıkbilgisi olmadan insan anlaşılabilir. Olanaklar varlığı olması insanı iki dünyanın vatandaşı yapar. Bu olanaklar insanı bilişsel, toplumsal, dilsel, tarihsel bir varlık yaparken; yine bu özellikler insanın disharmonik² bir varlık olduğunu gösterir. “İnsan nedir?” sorusu ontolojik bir bakışla, başka bir ifadeyle, varlıkbilgisine dayalı bir yönelimle ancak anlaşılabilir. Bu bakış açısı insanın sadece teorik yönünü değil, pratik yönünü de vurgular. İnsan sadece bilen ve düşünen bir varlık değil, aynı zamanda yapıp eden bir varlıktır. İnsan ideleştiren bir varlık olduğu gibi, aynı zamanda çalışan bir varlıktır. İnsan iki dünyanın da varlığıdır.³ Biyopsişik⁴ bir varlıktır. İnsanın tek yönüyle anlaşılması imkânsızdır. Bunlarla baktığımız zaman insanın bir geçmişi olur, diğer insanlarla ve canlılarla etkileşimi olur, geçmişten alıp üzerine koyarak geleceğe aktardığı bir bilgi birikimine sahip olduğu görülür. Kısaca bu olanaklar silsilesi bizi insanın kültürel, sosyal, tarihsel bir varlık olduğu bilgisine de götürür. Peki bunları insan yaparken neyi kullanır? Elbette dili kullanır. Dil aracılığıyla insan bunları gerçekleştirir. Bu bağlamda insanın konuşan olduğu, bir dil varlığı olduğu gözden kaçırılmaması gereken en önemli saptamadır.

İnsanın olanaklar varlığı olması onun yapısının da değişken olduğunu kanıtlar. Bu, insanın disharmonik bir varlık olduğunu gösterir. İnsanın yapısı bir bitki veya hayvanda olduğu gibi sabit ve aynı değildir. İnsan olanaklar varlığı olduğundan değişime açıktır. İnsan olanaklarını gerçekleştirdiği için, yapıp-eden bir varlık olduğu için, onun değişen bir doğası vardır. Düşünebiliyor, seçim yapabiliyor, isteyebiliyor, eylemde bulunabiliyor. Yardımsever olabileceği gibi suç işleyen bir varlığa da dönüşebiliyor. İnsan doğası ve varlık yapısı onu değişime, yaşamda zikzaklar çizmeye itebilir. Dostoyevski'nin *Suç ve*

² Disharmonik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, *Antropontoloji ya da İnsan-Varlıkbilgisi. Felsefenin Gör Dediği I*.

⁴ Biyopsişik kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*.

Ceza kitabı bunun güzel bir örneğidir. Kitabın kahramanı Raskolnikov ailesinin bin bir güçlülükle gönderdiği son parasını zor durumda olan Sonya'nın ailesine vererek iyi bir insan olduğunu gösterirken yine aynı Raskolnikov iki insanı baltayla vahşice öldürerek kötü yanını da gösterebilmektedir. Goethe'nin *Faust* kitabında ömrünü insanlara hizmet ederek geçiren doktorun ömrünün sonuna doğru yaptığı seçimler, aldığı kararlar ve bunun sonucunda gerçekleştirdiği eylemlerle nasıl kötülükler yaptığını ve bununla nasıl bir düşünüş yaşadığını gösterir. İnsan doğası varlık yapısından dolayı uyumlu ve sabit bir varlık değildir. Aksine gelgitler yaşayan, değişken bir varlık yapısından dolayı disharmonik bir varlıktır. Mengüsoğlu *İnsan Felsefesi* kitabında: “*Plastisitesi olan- eğilip bükülebilen bir varlık olarak insanın hayat yönü hep aynı kalmaz*” (Mengüsoğlu, 2021, s. 242) ifadesiyle tam olarak bunu ileri sürer. İnsan doğası her an değişim ve gelişime açık bir özelliğe sahiptir. Bu, insanın her zaman göz önünde bulundurulması gereken önemli bir özelliğidir.

İnsan olanaklar varlığıdır ancak bu olanakları sergilediği durumlar içerisinde olduğu da unutulmamalıdır. İnsan hep durum ve durumlar içerisinde.⁵ Durumlar içerisinde olduğuna göre; bu, insanın içinde bulunduğu durumları değerlendirmesini sağlar. Bu değerlendirme onu karar vermeye, bu karar verme de insanı bir duruş sergilemeye, eylemde bulunmaya götürür. İnsan durumlara yönelik duruş sergileyen, bunun öncesinde değerlendirme ve değerlendirmeye bağlı olarak karar veren bir varlıktır. İnsanın eylemde bulunmadan önce değerlendirme yapması ve karar almaya çalışması onun arada olan bir varlık olduğunun ispatıdır.⁶ İnsanın değerini ortaya koyan en önemli özelliklerinden biri de burada belirtildiği gibi, arada olan bir varlık olmasıdır. Betül Çotuksöken *Antropontoloji ya da İnsan-Varlıkbilgisi* kitabında insanı şöyle tanımlar:

Felsefenin her zaman ilgi odağı olmuş olan insan nasıl bir varlıktır? Onun en belirgin özellikleri nelerdir? Onu yapıcı diğer var olanlardan ayıran temel nitelikler nelerdir? Burada söz konusu soruların tümüne yol aldırıcı, geniş

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, *Antropontoloji ya da İnsan-Varlıkbilgisi. Felsefenin Gör Dediği I.*

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, *Antropontoloji ya da İnsan-Varlıkbilgisi. Felsefenin Gör Dediği I.*

açılımlı ancak kısacık bir yanıt vereceğim ve gösterebileceğini ileri süreceğim. Yanıtım şu: “İnsan arada olan bir varlıktır” (Çotuksöken, 2018, s. 57).

Peki insan kimle kim, neyle ne arasındadır. Yine bu soruya *Antropontoloji ya da İnsan-Varlıkbilgisi* kitabından cevap verelim Şöyle ki: “İnsan ilkin ‘kendi beni’, kendisiyle niyetleri, amaçları, eylemleri, beklentileri arasındadır. İnsan toplulukla kendi arasındadır. İnsan kendisiyle toplum arasındadır. İnsan dünyayla bilgi arasındadır” (Çotuksöken, 2018, s. 57).

İnsan arada olan bir varlık olduğundan hep gerilimler ve bunalımlar içerisinde olan bir varlıktır aynı zamanda. Durumlar onu karar vermeye ittiğinden gerilimleri yaşar. İnsan bunalımdan bunalıma koşan gerilimleri yaşayan bunlardan kurtulmaya ve etkisini azaltmaya çalışan bir varlıktır. Örneğin inancıyla değerler arasında kaldığı zaman bir bunalım, bir kriz yaşar. Bu onu gerilime iter. İnsan ihtiyaçlarının gereğini mi yapmalı yoksa değerleriyle mi hareket etmeli? Bu gerilimi azaltmak için insan çeşitli yollar arar. Bu, insanın varlık yapısının kaçınılmaz sonucudur. Durumlar içerisinde olan ve bunlara ilişkin duruşlar sergilemesi gereken insan arada kalır. Arada kalması onu bunalımlara ve krizlere sürükler. Bunalım ya da kriz insan yapısının doğal sonucudur. İnsandan bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Nermi Uygur *Bunalımdan Yaşama Kültürü* adlı kitabında bu durumu şöyle ifade eder:

Çözülmez, kopmaz bir bağlılık onlarınki. İnsan insan kaldıkça birbirinden ayrılmazlar. Bunalım insan varlığını yoğurup biçimlendirir. İnsana gelmez, insandan gelir bunalım. Bir bunalım varlığı insan. İnsanı bunalımsız, bunalımı insansız kavrayamayız. Ne bunalımı insandan başka bir şeye götürebiliriz, ne insanı bunalımsız aydınlığa kavuşturabiliriz. İnsana geri götürmedikçe anlaşılmaz ‘şey’ bunalım. Bunalım işe karışmadıkça, insan anlaşılmaz. İnsanın yapısı gereği, bu yapı gerektirdiği için bunalım, bunalım. İnsan-bunalım birlikteliğine, bir deyim, doğal, özden bir birlik gözüyle bakmak zorundayız (Uygur, 2018, s. 203).

Krizler ve bunalımlar hep insanın içinde bulunduğu durumlardır. Her bunalım, her kriz insan için ayrı bir durumu ifade eder. Bu durumlara yönelik çeşitli duruşlar sergileyerek

insan gerilimlerden, bunalımlardan kurtulmaya çalışır. Tüm bunlar yukarıda dediğimiz gibi, insanın varlık yapısının özelliği olan olanaklar varlığı olmasından kaynaklanır.

İnsan yapısı itibarıyla olanaklar varlığıdır, çeşitli durumlar içerisinde olan, değerlendirme yapan, kararlar alan, eylemde bulunan, duruş sergileyen bir varlık olan insan nesneleriyle birlikte arada olan bir varlıktır. Arada olması onu krizler ya da bunalımlar varlığı yapar. Krizlerle ya da bunalımlarla iç içe yaşayan bu insanın disharmonik bir varlığa dönüştüğü de açık olarak görülmektedir. Tüm bunların yanında insanın belki de eğitimle doğrudan bağlantısını gösteren eğilip-bükülebilen bir varlık olması da gözden kaçırılmamalıdır. İnsan etkileyen bir varlık olduğu gibi etkilenen bir varlıktır da. İnsan, düşünmesine, arada bulunurken kararlarına müdahale edilebilen bir varlıktır. İnsan eylemlerine geleneklerine bağlı olarak eylemde bulunduğu gibi, değer bilgisiyyle de eylemde bulunabilmektedir. İnsan propagandalarla insan hakları ihlalleri yapabildiği gibi etik bilgiyle, insan hakları bilgisiyyle insan haklarını koruyup geliştirebilmektedir. İnsan bunları hazır bir halde bulmaz, çoğu zaman bunlar insana öğretilir. Bu onun yapısından gelen eğilip-bükülebilen bir varlık olmasından kaynaklanır. İnsanın bu yönü hiç unutulmamalıdır. Bu konuda Mengüşoğlu *İnsan Felsefesi* kitabında şu şekilde düşüncesini dile getirir: “*Bunun anlamı insanın ‘bütünlüğü’ ile öteki canlı varlıklardan farklı olan bir özelliğe sahip olmasıdır. Bu özellik insanın bir “bütün” olarak biyopsişik yetenekleri bakımından “eğilip-bükülebilmesi”⁷ bir form kazanabilmesidir*” (Mengüşoğlu, 2021). Bu özelliği insanı eğiten ve eğitilebilen bir varlık haline dönüştürür. Eğitilen insan önceden gören ve önceden belirleyen bir varlık haline dönüşür. Bu eğilip-bükülebilmesi onu üreten bir varlık haline dönüştürür. Teknik, sanat, bilim, felsefe gibi etkinliklerin de üretilmesini beraberinde getirir. Bu da insanın özel yerini belirleyen diğer bir önemli özelliktir. Onu diğer canlılardan ayıran bir özelliktir. Olanaklar varlığı, arada olan, durumlar içerisinde kalan, duruş sergileyen, bunalımlardan ve krizlerden kaçamayan, disharmonik ve eğilip bükülebilen insanın hakları nelerdir? Bu soruların hepsinden önce de hak nedir sorusu felsefe bağlamında cevaplanmalıdır.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*

2.2 İnsan Haklarıyla İlişkisinde Hak Kavramının Tanımı ve Önemi

“Hak nedir?” sorusu felsefenin yanıt vermesi gereken önemli bir sorudur. Hak kavramı korunması gereken bir kavram olduğuna göre öncelikli olarak onun bilinmesi, ne olduğunun ortaya konması gerekir. Ayrıca insanın hak kavramıyla ilişkisinin ortaya konması gerekir. Hak, insana insan olmasından dolayı koşulsuz, doğrudan tanınması gereken, ödenmesi gerektirir. İnsana insan olmasından kaynaklı, onun diğer canlılar arasındaki yerini gösteren, değerini ortaya koyan, varlık yapısına uygun hareket etmesini sağlayan durumların ortaya çıkmasını, korunmasını ve geliştirilmesini sağlayan talep etme ve isteme ilkeleridir. İnsan olanaklar varlığı olduğuna göre ve bu onun evrendeki yerini belirlediğine göre; insan bu olanakları varlık bütünlüğünün gereği olarak gerçekleştirirken bir şeyler talep eder ve ister. Ona dokunulmaması veya bu olanakları gerçekleştirirken onun özgür bırakılması ve ona imkânlar sunulması gibi... Bu talep etme ve isteme onun varlık yapısının gereğidir. Bu yüzden haklar insana tanınması gereken ilkelere çünkü insanın dünyadaki yerini, değerini ortaya koyan bu haklardır. Bu haklar insana tanınmadan insan olmanın bir önemi kalmaz. İnsan bu hakların kendisine tanınmasıyla ancak kendi varlığının olanaklarını ortaya çıkarabilir.

Önemli temel haklarımızdan biri olan eğitim hakkı, diğer hakların korunmasını ve geliştirilmesini sağlayan anahtar konumunda olan bir haktır. İnsan eğitim sayesinde sömürülemez, kullanılamaz, araçsallaştırılmaz. Eğitim, insanın kendini ve haklarını tanıması, koruması, geliştirmesi konusunda öne çıktığından her insanın alması gereken temel haktır çünkü insan ancak eğitimle bilinçli hale gelir. Aksi takdirde eğitim olmadan hakların korunması ve geliştirilmesi rastlantıya ve tesadüflere bırakılır. Çoğu zaman hak kavramı bilgisi olmadan insan, kendi haklarını bile ihlal eden konuma gelebilmektedir. Hak kavramı da insana sadece insan olduğundan dolayı insana tanınması gerektirir. Hak ancak bu şekilde tanımlanırsa gerçek anlamda yerine getirilebilir. Hak, insan ve onun varlık yapısından bağımsız düşünülemez. Bütünsel varlık yapısı –düşünen, isteyen, yapıp-eden, seven, eğiten-eğitilen, özgür, inanan, ideleştiren– onun dünyadaki değerini ortaya koyduğuna göre bu talepleri yaşama dünyasında karşılığını görmelidir. Bu talepleri için gerekli olan ortam ona sağlanmalıdır. Bu istekleri koşulsuz yerine getirilmelidir. Hapiste veya ölüm döşeginde olsa da kişi bu haklardan mahrum bırakılamaz. İnsanın değerini ortaya koyan bu istekler koşulsuz olarak yerine getirilmelidir.

2.3 İnsan Hakları Kavramının Tanımı ve Özellikleri

Belirsizlik ve karışıklık insan için tehlikelidir. Belirsizlik ve karışıklık insan hakları konusunda sorunların temel sebebidir. İhlallerin de temel nedenidir. Bu karışıklığı ve ihlalleri engellemek felsefenin görevi olduğuna göre insan hakları nedir sorusunu cevaplamak da felsefenin görevidir. İnsan olanaklar varlığıdır ve bu onun dünyadaki yerini belirleyen temel durumdur. Hak ise insanın sadece insan olmasından dolayı insana tanınması gerektirir. Buradan hareket edersek insan hakları: İnsanın olanaklarını gerçekleştirirken ona dokunulmaması, karışılmaması ve imkânların yaratılmasını sağlayan koşullardır. Bu koşullar sağlanmadan, yerine getirilmeden insan haklarının ortaya çıkması gerçekleşemez. Bu durumun gerçekleşmemesi insanın da özel yerinin belirlenememesine neden olur. Kuçuradi *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* adlı kitabında bu durumu şöyle özetler: “*İnsan hakları tür olarak insanın değerini oluşturan ve böyle olanaklarının gerçekleştirilebilirliğinin nesnel koşullarıdır*” (Kuçuradi, 2013, s. 73). İnsan hakları, insanın varlık bütünlüğünden dolayı bir olanağını ortaya koyarken ona sağlanan koşullardır. Örneğin insanın yaşayabilmesi için sağlıklı olması ve sağlıklı bir çevrede bulunması gerekir. Yaşama hakkının koşulu sağlıklı olma ve sağlıklı bir çevrede yaşayabilmesine bağlıdır. Öyleyse insan olan herkese yaşama hakkı için sağlıklı olma ve sağlıklı bir çevrede yaşaması koşulu sağlanmalıdır. Sağlık hakkı, insana sadece insan olduğundan dolayı tanınmalıdır. Dünyanın neresinde olursa olsun koşulsuz olarak insana sunulmalıdır. İnsan hakları insana sadece insan olmasından dolayı tanınması gereken nesnel koşullar olarak görülmesinin bir diğer kanıtı insana nasıl muamele etmeyi ve görmeyi gösteren ilkeler olmasıdır. Ioanna Kuçuradi *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* kitabında bunu şu şekilde belirtir:

Muamele görme ilkeleri olarak insan hakları, doğal ya da rastlantısal özellikleri ne olursa olsun her insanın ve bütün insanların etik olarak nasıl muamele görmesi ya da görmemesi gerektiğini dile getirmeye çalışırlar. Muamele etme ilkeleri olarak insan hakları ise aynı zamanda kamu yaşamında insanlar arası ilişkiler için davranış normlarıdır. Kamu yaşamında bütün insanların etik olarak başka insanlara nasıl muamele etmeleri gerektiğini, yani kamu yaşamında doğru eylemlerin asgari koşullarını dile getirirler (Kuçuradi, 2011, s. 67).

İnsan hakları ilişkilerimizde bize nasıl muamele edileceğini gösteren ilkeler olduğuna göre muamele etmek için de insanın muamele etmeden önce bir değerlendirme yapması gerekir. Bu değerlendirmenin sonucunda insanın karar alması gerekir. İnsan değerlendirme yapıp karar aldıktan sonra bir başkasına muamelede bulunur. Tüm bu değerlendirme, karar ve eylemde bulunma aşamaları bizi etiğe yönlendirmektedir. İnsan hakları etikten bağımsız düşünülemez. Etik ile insan hakları arasında kopmaz bir bağ vardır. Etik bilgisi olmadan insan haklarının anlaşılması mümkün görünmemektedir. Muamele etme ve görme ilkeleri olan insan hakları aynı zamanda etik ilkelerdir. Etik ile insan hakları bağı kurulmadan, etik bilgiyle insan haklarına bakılmadığı zaman insan hakları ile ilgili sorunların devam edeceği açıktır çünkü nasıl muamele edileceği ve nasıl muamele görüleceği konusu etiğin ana konularından biridir. Doğru değerlendirme ve doğru karar alma, durumlar içerisinde doğru duruş sergileme de bilgiyi gerektirir. Bu bilgiyi bize verecek olan ise etikten başkası değildir.

Kişi durumlar içindedir. Bu durumlar çoğu zaman onu karar almaya zorlar ve belli bir duruşu sergilemeye iter. Karar alma ve duruş, tercih ve eylem içinde yaşanan durumlar için kaçınılmazdır. Bu bağlamda insan hakları etik ilkelerden bağımsız olarak düşünülemez. Durumlara ilişkin doğru duruşu sergilemek bunu göstermek bir bilgi gerektirdiğinden insan haklarını etik ilkelerden bağımsız düşünemeyiz. “İşkence insan onuruna aykırıdır” bilgisiyle donanmış bir kişi insana işkence yapmayarak doğru bir eylemde bulunur. Değer yargılarıyla yüklü olan bir kişi insana özcü bir düşünceyle bakarak bir değer biçmeden hareket ederek işkence yapmaya karar vererek işkence yaparsa yine bir duruş sergilemiştir ancak bu muamele etme eylemi yanlış bir duruş sergileme örneğidir. Bu örneklerden hareket ettiğimizde düşünme, karar, tercih, değerlendirme, durumlar içinde olma, duruş sergileme, muamele etme ve muamele görme gibi insan durumları doğrudan etik ile bağlantılı olduğundan, insan hakları tanımlanırken ve içeriği ortaya konulurken etik yönün dikkate alınması çok önemlidir. İnsanın varlık yapısı insan haklarından bağımsız düşünülemediği gibi etik de insan haklarından bağımsız düşünülemez. Bu üçlü ilişki kurulduğunda insan hakları bilgisel olarak ortaya konulmuş olur.

İnsanın tek başına haklarını koruması, geliştirmesi ve koşullarını ortaya koyması mümkün değildir; insan sağlıklı bir çevreyi tek başına oluşturamaz. Örneğin, insan eğitim

için tek başına bir ortam, fiziksel çevre oluşturamaz. Bunun bilgisine ömrünü verse bile ulaşamaz. İnsan diğer insanlarla birlikte yaşamak zorundadır. Muamele görmeyi bekler ancak muamele etme çoğu zaman öteki tarafından gerçekleşir. İnsanı diğer insanlardan koruyacak kurallara ve bu kuralları yapacak ve uygulayacak bir güce ve otoriteye ihtiyaç vardır. Bu güç ve otorite devlet olarak adlandırılır. Yazılı kurallara dayandırılmayan insan hakları tesadüfe bırakılmış demektir. İnsan haklarını korumaksa insan haklarının yazılı kurallara dönüştürülmesiyle mümkün hale gelir. Eğitim hakkından yoksun bırakılan bir çocuk için karar alma aileye bırakılamaz. Çocuk yaşından tutun da zorunlu eğitim yaşına kadar her şey çocuğun nitelikli bir eğitim alabilmesi için yazılı kurallara dayandırılmalıdır. Bu yazılı kurallar koşulsuz uygulanmalıdır. İnsan hakları yazılı kurallara dayandırılmazsa insan hakları tesadüfe ve rastlantıya bırakılmış olur. Aynı zamanda insan hakları yazılı kurallarla belirgin hale getirilmediği zaman, insan haklarının da çiğnenmesine neden olur.

Öyleyse insan haklarını, insanı ve haklarını koruyacak, öncülleri etik ilkeler olan yazılı hukuk kuralları olarak da tanımlamak gerekir. İnsanın olanaklarını gerçekleştirme için çeşitli koşulların yerine getirilmesi şarttır. Bu koşulları sağlayacak olan devlet tarafından yapılacak ve uygulanacak yazılı kurallara ihtiyaç vardır. Bu bağlamda insan hakları aynı zamanda hukuk kuralları olmak zorundadır. Hukuk kurallarının türetilmesi gereken yer insan haklarıdır. İnsan haklarına dayanmayan hukuk kurallarının ayakta durması, temellendirilmesi mümkün değildir. İnsan hakları da etik ilkeler olduğuna göre bir devlet ve onu oluşturan kurallar doğrudan doğruya etik ve insan haklarıyla bağlantılıdır. İnsan hakları etik bilgi ile değerlendirilip ortaya konulmalıdır. Etik bilgi ile değerlendirilmesi yapılan insan hakları hukukun öncülleri olmak zorundadır. Yazılı hukuk kuralları insan haklarına dayandırılmalıdır. Oradan türetilmelidir. Hukuk ve siyasetin insan haklarıyla düzenlenmesiyle ancak insanın hakları korunabilir ve geliştirilebilir. İnsanlığa ancak bu yol evrensel bir çıkış yolu sunar. İnsan haklarına dayanmayan bir hukuk ve devlet sorunun kaynağı haline dönüşür; devlet insan hakları ihlallerinin temel kaynağı haline gelir. Günümüzde insan haklarıyla oluşturulmayan bir hukuka sahip devletlerin insan haklarını nasıl ihlal ettiğine ilişkin örnekler hiç de az değildir.

2.4 Bir İnsan Hakkı Olarak Eğitim ve Eğitimin Özellikleri

Eğitim alma hakkı, hatta nitelikli eğitim alma hakkı günden güne önemini artıran bir insan hakkıdır. Eğitim alma hakkının insanlar üzerindeki gücü ve toplumlar üzerindeki etkisi hiçbir zaman yadsınamaz. Temel bir hak olan eğitim hakkı kişiye koşulsuz olarak tanınmalıdır. Bu hakkın sadece tanınması yetmez, aynı zamanda nitelikli olarak insana sunulması her devletin sorumluluğunda olduğu gibi insanın kendisi için de alması gereken ve bunun için mücadele etmesi gereken bir insanlık ödevidir. “Eğitim nedir, nasıl yapılmalıdır, hangi özelliklere sahip olmalıdır, içinde bulunmaması gereken özellikler neler olmalıdır” gibi sorular felsefe tarafından cevaplanması gereken önemli sorulardır. Kısaca nasıl ve hangi eğitim konusu ele alınmadan eğitimle ilgili sorunların çözülmesi mümkün görünmemektedir. Bu soruların cevaplanması felsefenin günümüzdeki önemli bir görevidir.

“Eğitim nedir?” sorusu günümüzde, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak “istendik” değişme meydana getirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Ertürk, 1984, s.12). Eğitim programları da bu tanımdan hareketle oluşturulmakta, öğrenci kazanımları bu tanım üzerinden belirlenmektedir. Bu tanıma felsefi gözle baktığımız zaman eksik ve yetersiz olduğu açıkça görülür. Özellikle insan hakları açısından değerlendirme yaptığımızda bazı sorunlara neden olduğu da açıktır. Bu tanımda insanın özel yeri ve değeri göz ardı edilmektedir. Şöyle ki: İnsan da hayvan da davranışlarda bulunan ve istendik davranışlar kazandırılan bir varlıktır. Bu tanım insan ve hayvanı eşdeğer gördüğünden insanın özel yerini ve farklılığını ortadan kaldırmaktadır. Oysa insanı diğer varlıklardan ayıran bir değeri vardır ve bu değer onun özel yerini belirlemektedir. Bu değeri ve özel yeri, onu diğer varlıklardan farklı kılmaktadır. Bu göz ardı edilemez. Onun özel yerini anlamak için onun varlık yapısından hareket etmek gerekir. İnsanın varlık yapısının bütünlüğünden bakılmadığı sürece onun yeri ve değeri anlaşılabilir çünkü insanı diğer varlıklardan ayıran, onu özel kılan ve onun özel yerini belirleyen varlık yapısının kendine özgü olmasıdır.

İnsanın varlık bütününe baktığımız zaman onun olanaklar varlığı olması, ideleştiren, değerlendiren, düşünen bir varlık olması gibi... özellikleri yok sayılmaktadır. İnsan, sadece davranışta bulunan bir varlık olarak görülemez. İnsan sadece bununla

kısıtlanamaz. “İstendik” değişme durumu da hayvanlarda da olan bir durumdur. Bugün hayvanlara da çeşitli istendik davranışlar öğretilmektedir. Bir aslana çemberden geçme, bir maymuna kafesten çıkma, bir köpeğe görmez bir insana rehberlik etme gibi davranışların öğretilmesi gibi... Bu istendik davranış öğretim süreci insanın özel yerini ve değerini ortaya koyan bir durum olarak görülmemektedir. Tam tersine yok saymaktadır. İnsana eğitim verilmek isteniyorsa onun özel yeri ve değeri göz önünde bulundurulmalıdır ancak böyle bir eğitim insan haklarına dayalı olarak yapılmış olur. İnsanın varlık yapısı, olanakları üzerine kurulmayan bir eğitimin son derece eksik ve yetersiz olacağı açıktır. İnsan sadece davranışta bulunan istendik davranış kazandırılan bir varlık olarak görüldüğü zaman insanın birçok özelliği gözden kaçırılmış olur. İnsan olanaklarıyla vardır. İnsan; isteyen, seven, düşünen, ideleştiren, önceden gören, tavır takınan, değerleri olan, inanan, özgür olan, tarihsel, sosyal bir varlıktır; onu sadece davranışla kısıtlamak onu dar bir alana yerleştirmekten öteye geçmemekte, onun varlık bütünlüğünü göz ardı etmektedir. İnsanın bu özellikleri göz ardı edildiğinde onun değeri de yok sayılmaktadır.

İstendik kavramı da bugün eğitim açısından sorunlu bir kavram olarak gözükmektedir. İstendik kavramı içeriği ortaya konmadığı zaman eğitimi belirsiz ve tehlikeli bir hale getirmektedir. Bugün birçok otoriter rejimlerden tutun da geleneksel ve tutucu toplumlarda bireylere istendik davranışlar eğitimle öğretilmektedir. Savaşın gerekli olduğundan tutun da insan öldürmeye kadar, ayırimcılıktan tutun da kişilere itaate kadar birçok durum istendik olarak tanımlanmakta ve bireylere öğretilmektedir. Bu, eğitim aracıyla yapılmaktadır. Belki istendik davranışların içinde değerler ve insan hakları gibi kavramların da olduğu düşünülebilir ancak felsefi bakışın olmadığı değerler ve değer yargılarının karıştırıldığı, insan hakları ile kültürel-sosyal hakların farkının ortaya konmadığı bir ortamda bu “istendik” kavramının çok sorunlu olduğu açıktır. Bu “istendik” kavramı açık hale getirilmediğinde insan hakları ihlallerine neden olacağı da açıktır. Böylece, eğitimin insan hakları açısından yapılmasını engelleyen bir durum ortaya çıkabilmektedir.

Eğitim tanımını değerlendirdiğimizde “eğitim nedir?” sorusunun ne kadar önemli olduğu yukarıda açık olarak gösterilmiştir. Eğitim tanımlanırken insanın varlık bütünlüğünün göz önünde bulundurulması insan hakları açısından önemlidir. İnsanın olanakları eğitimle

ortaya çıkarılmalıdır. İnsanın olanakları ortaya çıkarılmak isteniyorsa ve bu durum insanın değeri ve yeri açısından önemli ise, eğitim ile insanın varlık yapısı birbirinden bağımsız düşünülmemelidir. İnsan sadece davranışlarıyla kısıtlanamaz. Bu insanı eksik bir varlığa dönüştürür. İnsan; düşünen, isteyen, eyleyen, ideleştiren, değerleri olan, önceden gören, tavır takınan, duruş sergileyen gibi... olanaklara sahipse bu olanakları ortaya çıkarması onun yerini ve değerini ortaya koyar. Öyleyse eğitim tanımlanırken, içeriği ortaya konulurken insanın varlık bütünlüğü dikkate alınmalıdır. Eğitimin temel amacı insanı insan yapan olanaklarını ortaya çıkarmak olmalıdır. Bu amacın yerine getirilmesi insan hakları açısından zorunludur. İnsanın felsefe, bilim, teknoloji, sanat gibi başarılarının ortaya çıkması isteniyorsa, eğitimin insanın olanaklar varlığı olduğunu göz önüne alarak, bu olanakları ortaya çıkaracak koşulları insana sunarak örgütlenmesi temel zorunluluktur.

Ayrıca eğitim öğretmekten çok öğrenme etkinliği olmalıdır. Yukarıda eğitim tanımlanırken kendi yaşantı yoluyla cümlesi bu duruma parmak basmaktadır. Eğitimin nitelikli yapılması isteniyorsa, insan haklarına dayalı olarak uygulanması isteniyorsa, bizzat kişinin etkin olmasını sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerekir. *Okulsuz Toplum* kitabında Ivan Illich bu konuda şunu belirtir:

Gerçekte öğrenme edimi, başkalarının yönetimine en az ihtiyaç duyulan bir insan etkinliğidir. Çoğu öğrenme edimi, bir öğretimin sonucu değildir. Daha ziyade anlamlı bir oturumda engellenmeden gerçekleşen katılımın bir sonucudur. Pek çok insan en iyi 'onunla-öğreneceği şeyle birlikte- olmak' suretiyle öğrenme işini gerçekleştirmektedir (Illich, 2018, s. 56).

Öğretme temelli, dikte etme üzerine kurulu bir eğitim insan hakları açısından önemli sorunlar doğuracaktır. Eğitim öğrenmeyi gerçekleştirecek, kişiyi etkin hale getirecek, onun yaparak ve yaşayarak öğrenmesini sağlayacak etkinlikler bütünü olmalıdır. Öğrenme olmadan insanın tam bir kişi olamayacağı ve böyle bir eğitimin de eksik ve yetersiz olacağı açıktır.

Birey öğrenme yoluyla bu cehaleti ortadan kaldıracak ve onun kendisini, başkalarını, yükümlülüklerini ve sorumluluklarını anlamasını sağlayacak olan kavramları ve bilgiyi edinmedikçe cahil ve güçsüz kalır. Öğrenme tam bir kişi

olma açısından esastır. Öğrenme yoluyla birey yücelten ve motive eden idealleri, kendi performanslarını ve diğer kişililerinkini değerlendirebileceği standartları edinir (Pring, 2013, s. 19).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin birinci maddesinde insan tanımlanırken akıl ve vicdan sahibi bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Öyleyse insan akıl ve vicdan sahibi bir varlık olarak görülüyorsa, insanın kendi aklını ve kendi değerlendirmesini yapacak bir anlayış insana eğitimle kazandırılmalıdır. İnsana dayatılan, dikte edilen bir eğitim insanı araçsallaştırdığından ve insanın doğru değerlendirmesini ve doğru düşünmesini engellendiğinden insan haklarına aykırı bir durum meydana gelecektir. Kişi kendi öğrenmesini kendisi yapmalıdır. Elbette eğitici olmadan bunu yapması tesadüfi, uzun ve maliyetli olacaktır. Eğitici, kişinin kendi görmesini, kendi öğrenmesini sağlayacak bir yol gösterici konumunda olmalıdır. Süreci hızlandırma ve kolaylaştırmada önemli görevlere sahip olmalıdır ama hep kişinin kendi görmesini ve öğrenmesini unutmadan bir yol gösterici olmalıdır. Bu konu Nermi Uygur'un *Yaşama Felsefesi* kitabında şu şekilde özetlenir: “*Sorunları kendi başına çözmeyi denemede öğrencisine bilgi, sezgi, yetenek ve yüreklilik kazandırmayan öğretmen zararlı bir öğretmendir*” (Uygur, 2022. s. 61). Kendi başına öğrenmeyi kişiye veremeyen bir eğitim ve eğitici artık zararlı hale gelir. Platon *Devlet* kitabında anlattığı mağara mitosunda eğitimcinin nasıl rehber olacağını göstermiştir. Mağarada elleri, ayakları zincire vurulmuş, sadece önünü görebilen ve duvara yansıyan ateşin yansımalarını gerçek sanan, gerçek dünyadan bihaber kişilerden birini zincirlerinden kurtararak ayağa kalkmasına yardım ederek önce arkada daha önce görmediği ateşi gösterip duvara yansıyanların ateşten kaynaklandığını göstermiştir. Daha sonra mağaradan dışarı çıkmasına yardım ederek gerçek dünyayı ve her şeyi aydınlatan güneşi görmesine yardımcı olmuştur. Mağarada yaşayanların durumunu anlamasını sağlamıştır ama bunu yaparken hep onun görmesini ve onun kendisinin bu durumu yaşamasını öne çıkarmıştır (Platon, 1995, s. 514a). Eğitimde de eğitici kişinin kendisinin bizzat öğrenmesini sağlayacak bir eğitim sunmalıdır. Kişiye sadece rehberlik edilmeli, yol gösterici olunmalıdır. Kişi kendi yolunda kendisi yürümeli, kendisi görmelidir. Eğitim de bu anlamda insan odaklı olmalıdır. Son zamanlarda “öğrenci merkezli eğitim” derken bu kastedilmektedir. İnsanın kendisinin görmesini ve öğrenmesini sağlayan eğitim ancak insan haklarına dayalı hale getirilmiş olur.

2.5 Nitelikli Eğitim için Gerekli ve Yeterli Koşullar

Günümüzde eğitimin başlıca sorumluluklarından biri kişiye ayırıcı farkındalık anlayışını kazandırmak olmalıdır. “Ayırıcı farkındalık nedir” sorusuyla başlamak yerinde olacaktır. Ayırıcı farkındalık; kişinin kendisini, başkalarını, ötekini, olayları, durumları değerlendirirken her kişi ve durumları kendi dinamikleri içerisinde değerlendirerek doğru değerlendirme anlayışına sahip olmasıdır. Ayırıcı farkındalık edinen biri genellemelerden ve ezbere yapılan değerlendirmelerden uzak durur. Ayırıcı farkındalık bilgisine sahip kişi, her olayı kendi başına, kendi dinamikleriyle değerlendirir. Ayırıcı farkındalık kişinin eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısı edinmesini sağlar. Bir hâkimde olması gereken her olayı ve kişiyi özenli olarak değerlendirme anlayışı her kişide de olmalıdır. Örneğin, her hırsızlık eylemi aynı nedenlerle açıklanıp aynı ceza verme ile sonuçlanmaz, aynı cezayı gerektirmez. Bir hâkim bunu bilir; her olayı, her kişiyi kendi içinde bulunduğu dinamiklerle değerlendirdiği gibi, kişiler de diğer kişilerle birlikte eylemde bulunurken bir hâkim gibi hareket etmek zorundadırlar. Bunu yapmak kolay değildir. Doğru düşünmek zor ve ayrıca bilgi isteyen insani bir özelliktir. Genelde insanlar bu zorlu düşünme becerisi yerine daha kolay olan genellemelerle kişi ve olayları değerlendirip yanlışla sürüklenmektedirler. Bu, insan ilişkilerini bozan durumların başında gelmektedir. Her olay kendi dinamikleriyle değerlendirildiğinde doğru iletişim yolu da gerçekleştirilmiş olur. Doğru iletişim için doğru değerlendirme şarttır. Doğru değerlendirme de ayırıcı farkındalık bilgisiyyle mümkündür. “Fark etmediğiniz yol sizin değildir. Sizin olmayan yol ise sizi bir yere götürmez” (Dökmen, 2009, s. 110). Buradan hareketle kişi, eylemler ve durumlar arasındaki farkı ortaya koyacak bir eğitim her kişi için zorunludur. Her eğitimin başlıca görevi ayırıcı farkındalık bilgisini kişilere edindirmek olmalıdır. Olaylar ve durumlar ve onun özneleri, eyleyenler doğru tahlil edilerek doğru bir değerlendirme etik açısından kaçınılmaz bir yoldur. Kişilere fark ettirilmesi gereken hayati bir durumdur. Eğiticilerin kişilere göstermesi gereken ve onun en önemli sorumluluğu olan insan hakları ve değerler temelli, her olayı, eylemi ve kişiyi kendi özelinde değerlendirmeyi sağlayan doğru değerlendirme bilincini küçük yaşlardan itibaren fark ettirmektir. İoanna Kuçuradi tam da bu konuya işaret eder:

Bundan dolayı, eğiticilerin eğitiminde doğru değerlendirme etkinliğinin felsefi bilgisinin verilmesi ve bu konuda alıştırmaların yaptırılması gereklidir; çünkü

başkalarını bu konuda da -yani insan haklarını koruma istemesine sahipseler, belirli bir durumda ne yapmaları gerektiğini ve nasıl bulabilecekleri konusunda eğitecek olan yine bu eğitimcilerdir (Kuçuradi, 2001, s. 261-262).

İnsan karar verirken, eylemde bulunurken doğru değerlendirme bilinci eğitimde insanın kazanması gereken en önemli ilkelerin başında gelir. Bu insana verilebilecek en değerli edinimlerden biridir. İnsan haklarını koruma ve geliştirmede ayırıcı farkındalık, kişi ve eylemleri bilginin eşliğinde nesnel bir biçimde değerlendirme olanağı sunduğundan, kişi için hayati önem taşımaktadır. Ayırıcı farkındalık doğru değerlendirme ile kendini gösterir. Doğru değerlendirme yapan bir kişi ayırıcı farkındalığa sahip bir kişidir. İnsan her an eylemde bulunan bir varlıktır. Eylemde bulunabilmesi için de eyleminden önce karar vermesi gereken bir varlıktır. Karar vermesi için de önce değerlendirme yapmak zorundadır. Öyleyse ilk adım doğru değerlendirmeye sahip olma bilincidir. İlk adım yanlış atıldığında diğerleri de zincirleme olarak yanlış devam edecektir. Yanlış değerlendiren yanlış karar alacaktır. Yanlış karar alan da yanlış eylem de bulunarak insan hakları ihlaline bile neden olacaktır. İlk adım o kadar önemlidir ki diğer tüm adımların doğru atılmasının güvencesidir. İlk düğme yanlış iliklenirse, ardından gelenler de diğerleri de yanlış iliklenir. İlk düğme doğru iliklenirse ardından gelenler de doğru iliklenmiş olur. İlk düğme, ilk adım doğru değerlendirme etik açıdan hayati önem taşımaktadır. Bundan dolayı ayırıcı farkındalık ve bunun ete kemiğe bürünmüş olan doğru değerlendirme bilincini edindirmek eğitimin amacı, eğitimcilerin görevi olmalıdır.

Ayırıcı farkındalığa sahip bir kişi insan haklarını korumada ve geliştirmede, insan hakları ihlallerini önlemede önemli bir avantaja sahip olur çünkü her kişiyi ve her olayı kendi özelinde eleştirel bir bakışla değerlendirebilen kişi kolay kolay insan haklarını ihlal etmez; tam tersine onu doğru tahlil edeceğinden onu koruma yoluna gidecektir. Ayırıcı farkındalık bilinciyle ancak insan hakları ihlallerinin önüne geçilir. İnsanın değerinin ve onun evrendeki özel yerinin farkında olan bir kişi, insan olanaklarını gerçekleştirirken ona müdahalede bulunmaz, onu engellemeye kalkmaz. Tam tersine onun olanaklarının ortaya çıkmasını sağlayacak ortamları oluşturarak ona yardımcı olur. İnsanın değerinin farkında olması ve bu bilince sahip olması görüldüğü gibi insan haklarını koruyan bir tavır geliştirmektedir. Değerler ile değer yargıları, insan hakları ile kültürel ve sosyal normlar farklılığını bilmeyen bir kişi bunlara ayırıcı farkındalıkla bakamayan bir anlayış

insan haklarını ihlal eder hale gelir. Tüm kavramlar arasındaki farkı ortaya koymamızı sağlayan doğru değerlendirme, bir ayırıcı farkındalık bilinci belirsizliği ortadan kaldıracığından insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli bir katkı sağlayacaktır. Kavram karışıklığını önleyen doğru değerlendirme ve ayırıcı farkındalık bilinci insan için çok önemlidir. Kavramlar arasındaki farkı anlayan kişi ancak doğru eylemde bulunabilir. Aksi takdirde rastlantılara bırakılan ve istenmeyen bir durum ortaya çıkacaktır.

Ayırıcı farkındalık, doğru değerlendirme bilinci bize eğitimde felsefenin de işin içine katılması gerektiğini göstermektedir. Felsefi bakışın özü de ayırıcı farkındalık ve doğru değerlendirmeye dayanır. Felsefenin önemli bir görevi eleştirel ve sorgulayıcı bir bakışı kişiye edindirmektir. Ayırıcı farkındalık eleştirel düşünmenin önemli bir özelliğidir. Olaylar, kişiler, kavramlar arasındaki farkı anlayan ve bunların bilgisine sahip olan bir kişi eleştirel ve sorgulayıcı bir tavır geliştirmiş olur. Öyleyse eğitimde kişiye ayırıcı farkındalık kazandırılmak isteniyorsa, doğru değerlendirme bilinci verilmek isteniyorsa eğitim felsefe birlikteliği de kaçınılmaz olur. Doğru değerlendirme bilinci ancak felsefi bakışla kazanılabilir. Küçük yaşlardan başlayarak tıpkı matematik ve Türkçe dersleri gibi felsefe de küçük yaşlardan eğitim yoluyla kişilere kazandırılmalıdır. *“Devlet özellikle okul sistemiyle, örgün eğitim-öğretim ortamında tümüyle eleştirel düşünmeye dayalı olarak insan hakları eğitimi özerk nitelikli ders ortamlarında vermelidir. Böyle bir eğitim süreci çok erken yaşlardan başlamalıdır”* (Çotuksöken, 2012, s. 107). Bir eğitim nitelikli bir biçimde yapılmak isteniyorsa, insan haklarına dayalı olarak verilmesi amaçlanıyorsa, felsefi bilgi her insana küçük yaşlardan itibaren kazandırılmalıdır. Örneğin ilkokulda olayları çözümleme veya olaylar arasındaki farkı buldurma, olayların nedenleri ve sonuçları arasındaki farkı anlama gibi etik açıdan da son derece önemli olan bir beceri çocuklara küçük yaşlardan itibaren kazandırılabilir. Böyle bir beceriyi çocuklara küçük yaşlardan itibaren kazandırabilirsek hem felsefi bir bakışı hem de ayırıcı farkındalık bilincini kazandırmış oluruz. Bu beceriyi kazanan bir öğrenci etik anlamda insan haklarını korumada ve geliştirmede önemli bir yol almış olur.

Çoğu zaman felsefe soyut bir alan olarak nitelendirilip çocuğun yapısı göz önünde bulundurularak soyut olana ilişkin zekâ 10-12 yaştan itibaren geliştiği için felsefenin de bundan sonra verilmesi gerektiğine dair yanlış bir anlayış ne yazık ki günümüzde de

mevcuttur. Oysa lise yıllarında verilen felsefe çok geç kalmıştır çünkü o yaşa kadar öğrenci birçok şeyi –yanlış kalıplar da dahil– öğrenmiştir. Bu tür yanlışları düzeltmek artık çok zor olmaktadır. Bu yanlış, felsefenin ne olduğunun ve işlevinin tam olarak bilinmemesi nedeniyle felsefe eğitiminin de yanlış verilmesine neden olmaktadır. Oysa felsefe soyut bir alan değildir, tam tersi yaşamın kendisidir ve yaşamın her alanında da olması gereken bir alandır. Yukarıda verilen örnekte olduğu gibi, felsefe eğitiminin de artık eğilip bükülmesi zor hale gelen bir öğrenciye değil de tertemiz bir sayfa ile okula başlayan bir çocuğa verilmekle işe başlanması gerekir. Eğitimin felsefe açısından ilk görevi de küçük yaştan itibaren doğru değerlendirme, ayırıcı farkındalık, hak koruma ve geliştirme becerilerini kazandırmaktır. *İnsan Hakları ve Felsefe* kitabında Betül Çotuksöken ayırıcı farkındalık kavramıyla örtüşen özenli düşünme kavramını açıklarken tam olarak bunu dile getirir: “*İnsan için her bir durumun değeri ve önemi vardır. Bu önem ve değer, düşünme eyleminde kendini gösterir. İnsanın değer verdiği durumlara özen göstermesi beklenir*” (Çotuksöken, 2012, s. 138). Eğitim nitelikli yapılması isteniyorsa felsefi bakış ve değerlendirme küçük yaşlardan itibaren verilmelidir. Bu insan hakları açısından hayati bir öneme sahiptir.

Eğitimde bireysel ayrılıklar son derece önemli bir konudur. Bireysel ayrılıklar konusu eğitimin önemli bir alanıdır. Bir eğitim bireysel ayrılıkları göz önünde bulundurmadan insanlara sunulamaz. Bireysel ayrılıkları fark ettirecek ve kişilerin ilgi, yetenek, beceri alanlarında kendisini diğer bireylerden ayıran özellikleri kendisinin bulmasını sağlayacak, bunu ona kazandıracak olan ayırıcı farkındalık bilinci her kişiye eğitimle verilmelidir. Bu, insan hakları açısından eğitimin önemli bir ilkesi olmalıdır. Bireysel ayrılıklar eğitimde ihmal edilen konuların başında gelmektedir. Eğitim her insanın özel olduğunu, farklı özelliklere sahip olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. Eğitim ortamı, programı, etkinlikleri düzenlenirken bu bireysel ayrılıklar mutlaka dikkate alınmalıdır.

İşte çağdaş eğitim erdem, akıl ve inanç değerleri birikiminin günümüzdeki düzeyi çerçevesinde, kişinin kendi özgün ihtiyaçlarının gerektireceği ve kişinin kendisince farkına varılacak bilgi, beceri ve tutum ve davranışların, yine kişinin kendi öğrenme profiline uygun biçimde öğrenilmesi için uygun ortamların yaratılıp sürdürülmesine yardımcı olunması süreci olarak anlaşılmalıdır (Titiz, 1999, s. 95).

Eğitimde bireysel ayrılıklar ilkesi nitelikli bir eğitim için göz önünde bulundurulması gereken gerekli bir ilkedir. Bireysel ayrılıklara dayalı nitelikli bir eğitim insanın eğitimde en temel haklarından biridir ancak dayatmacı, ezberci, baskıcı bir eğitim anlayışı bireysel ayrılıklara dayalı bir eğitimi ortadan kaldırmaktadır. Bireysel ayrılıklara dayalı bir eğitim olmadan, ezberci, dayatmacı, baskıcı bir eğitim anlayışı genelde aynı tarz düşünen, inanan, hareket eden insanları ortaya çıkarmaktadır. Kişinin bağımsız düşünebilme, eleştirel ve sorgulayıcı tavır geliştirebilme, yeteneklerinin farkında olarak kendisi olabilme özelliklerini ortadan kaldıran bir eğitim aynı zamanda insanın değerini de ortadan kaldırır. Bu, insan hakları açısından istenmeyen bir durumdur ve bu şekilde insana sunulan eğitim insan hakları ihlaline neden olmaktadır. Eğitim bireysel ayrılıklara dayalı olarak şekillendirildiğinde nitelikli olarak yerine getirilmiş olur ve insan hakları açısından doğru hareket edilmiş olur. Eğitim, her insanın farklı özelliklere, donanımlara, düşüncelere sahip olduğunu unutmayıp, tam tersine bu temelleri dikkate alarak eğitilecek olana yaklaşıp onu geliştirebilmelidir. Bu tür yaklaşım öğrencilerde disiplin sorununu da azaltmaktadır. Kendi yeteneklerinin ve becerilerinin farkında olan kişi eğitime daha çok bağlanmakta, eğitime karşı aidiyet oluşturmakta bu da öğrencinin okula olan sevgisini artırdığından disiplin sorunlarını azaltmaktadır. *Dünya Okulu* kitabında Salman Khan bunu şu şekilde dile getirir:

Bunun bir sonucu da her öğrenciye kendi temposunu, nerede ve ne zaman öğreneceğini belirleme olanağı sunan bireysel hızda öğrenme fikri. Aynı kişi, farklı günlerde ya da farklı konular söz konusu olduğunda farklı hızlarda öğrenecektir. Ama alışıldık bir sınıfta, tek bir kişinin, yani bir öğretmenin, belirlediği tek bir tempo vardır. Herkesin uyması gereken bu tempo yüzünden en çabuk öğrenen öğrenciler kısa sürede sıkılıp kopacaktır; daha da kötüsü, sırf kendilerini oyalamak için birer disiplin sorunu bile haline gelebilirler (Khan, 2018, s. 54).

Eğitimin amacı olanak, yetenek ve beceri konusunda kişiyi kendisi yapmaktır, biricik yapmaktır. *Zorunlu Eğitime Hayır* kitabında Catherine Baker eğitimin bu işlevi hakkında şöyle bir belirleme yapar: “*Eğitim kişisel bir olaydır. Bilmek istediğin şeyi öğrenmek senin için vazgeçilmez bir haktır. İşte ancak o zaman başkalarının ne kadar farklı ve şaşırtıcı şeyler bildiğini görebilirsin; ancak o zaman başkalarıyla birlikte olmak sana*

mutluluk verir” (Baker, 2018, s. 60). Kişiyi bireysel ayrılıklarına göre verilen eğitim kişinin kendisini değerli hissetmesini sağlar. Kişinin bireysel ayrılıklara göre öğrenmesi onun okula ve eğitime ilişkin aidiyet duygusu geliştirmesini sağlar. Bu da insana ancak kendi farkındalık bilincinin verilmesiyle mümkündür. “Her insan özeldir” yaklaşımı insanın değerini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Özellikle eğitim yöntemlerinin bireysel ayrılıklara göre oluşturulması ve sunulması insanın kendine yönelmesini, kendisini anlamasını sağlayacaktır. Öğretmenin bir konuyu anlatırken farklı çözüm yolları ve farklı teknikler kullanması, her çocuğun özel olduğunu fark eden bir yaklaşımdır. Bu tür bireysel farklılıklara göre oluşturulan ve uygulanan yöntemler eğitimi nitelikli hale getirmektedir. Bu değerlendirme biçimi insanda ayırıcı farkındalık bilincini de geliştirecektir. Eğitimin amacı insanın olanaklarını ortaya çıkarmak ve hangi olanakları bakımından daha iyi olduğunu fark etmek ve fark ettirmek ve buradan hareketle, insan başarılarını ortaya çıkarmak olmalıdır. Nitelikli bir eğitim insanları aynı düşünen, aynı inanan, aynı isteyen, aynı yapan değil de olanakları, beceri ve yetenekleri açısından biricik ve tek yapan anlayıştır. Kendi farkındalık bilincinin önemiyle ilgili Taylor Gatto'nun *Eğitim Bir Kitle İmha Silahı* kitabındaki şu sözleri dikkate değerdir:

İster şöyle ister böyle olsun eğitim, bir kızı biricik yapmaktır görevi, hizmetçi değil. Yüreklendirsin onu ki koca engelleri aşıversin bir çırpıda ve önündeki uzun yolu aydınlatacak ilkeler bulsun kendine. Kötülük karşısında güçlü kılın onu, o da kaderinde ne varsa sevgiyle karşılasın ve hepsinden önemlisi, asıl meseleyi keşfettirsin ona: nasıl yaşanacağını yani ve nasıl ölüneceğini elbet(...)

(Gatto, 2018, s. 236).

Ayırıcı farkındalık, evrensel olan insan haklarına ters düşüyor gibi bir görünmektedir. İnsan hakları evrensel ve her insanın bilgisine sahip olması gereken normlar ise özel olana ve farklılığa yönelerek bu durumu tersine çevirmiyor mu? Kesinlikle hayır. Tam tersi ayırıcı farkındalık bilinci insan haklarını koruyan ve geliştiren bir anlayıştır. İnsana her kişi ve eylemi farklı bakmayı sağlayan doğru değerlendirme bilgisini ayırıcı farkındalık anlayışı kazandırır. Her öğrencinin özel olduğunu savunan, bununla ilgili yöntem ve teknikler geliştiren anlayış ayırıcı farkındalığa, eğitimde bireysel ayrılıklara uygun bir anlayıştır. İnsanın kendini daha değerli hissetmesini sağlar. Bu tür yaklaşımlar eğitimi daha nitelikli hale getirir. Bunlar, insanın değerini artıran anlayışlardır. Bundan

dolayı insan haklarını korumada daha işlevsel özelliğe sahiptirler. İnsan hakları her kişiye hitap ettiğinde önemli hale gelir. Her tek kişiyi ve o kişinin haklarını koruduğunda önemi insanlar tarafından anlaşılır. Örneğin, işitme zorluğu olan bir insan için eğitim ortamının düzenlenmesi ve farklı yöntemlerle ona eğitim verilmesi onun bireysel ayrılığının göz önünde bulundurulduğunu gösterir. Yurtdışında mülteci olarak yaşayan bir çocuğa anadilde eğitim imkânı sunmak, onun bireysel ayrılıklarının göz önünde bulundurulduğunu gösterir. Bu da insan haklarının eğitim ortamında sağlandığını gösterir. Ayırıcı farkındalık anlayışıyla bireysel ayrılıklara göre eğitimi her bir kişiye vermek nitelikli bir eğitim için zorunludur. Bu, eğitimin olmazsa olmaz bir özelliği olmalıdır. İnsan hakları ancak bununla korunabilir ve geliştirilebilir. Ayırıcı farkındalık bilincine ve bireysel ayrılıklara göre verilen eğitim evrensel olan insan haklarını korumada da evrensel bir bakış açısı edindirir.

Eğitim tesadüflere bırakılmaz. Toplumdan topluma veya zamanla değişebilen değer yargılarına teslim edilemez. İnsanın değerini ve özel yerini yok sayan geleneksel düzene bırakılamaz. İnsanın olanaklarını kısıtlayan yasakçı zihniyete terk edilemez. Her kişiyi ve her eylemi aynı değerde gören görelilik yanlısının eline bırakılamaz. Eğitim ancak değerler üzerine kurulursa insan hakları açısından önemli bir konuma gelir. Sosyal ve kültürel normların yerine etik, değer yargılarının yerine değerler üzerinde yükselen bir eğitim insan hakları açısından önemli olur. Madem insan hakları evrensel, madem eğitim bir insan hakkıdır, öyleyse evrensel değerler üzerine kurulmalıdır. Etik ve değerler bilgisi pusulası olan bir insan diğer insanlarla ilişkisinde ancak güvenli limana ulaşabilir. Değerler bilgisiyle değil de değer yargılarıyla hareket eden bir insan ve bir eğitim anlayışının sorunları çözmek yerine daha da karmaşık hale getireceği su götürmez bir gerçektir.

Eğitimden çoğu zaman bir uzmanlık alanında öğrenilmesi ve yapılması gerekenlerin öğrenilmesi anlaşılmaktadır. Bir mimarın binayı nasıl sağlam yapacağı bilgisi, bir inşaat mühendisinin bir köprüyü nasıl inşa edeceği bilgisi, bir matematik öğretmenin geometrik şekilleri öğretmesi, bir doktorun bir el kırığını nasıl düzelteceği gibi bilgiler çoğu zaman eğitim olarak görülmektedir. Oysa eğitime böyle bakmak eğitimin eksik yapılmasına neden olmaktadır. Eğitime sadece böyle bakmak onu kusurlu hale getirmektedir. Bugün bir insandan böbrek çalan bir doktor mükemmel bir ameliyat

bilgisiyle bunu başarmaktadır. Bu, onun iyi bir ameliyat bilgisine sahip olduğunu göstermektedir. O halde bu doktor iyi bir eğitim mi almış oluyor acaba? Burada bir eksiklik ve kusur var. Bu açık olarak gözükmemektedir. Bu doktor erdem, değer, etik ve insan hakları bilgisi eksik olduğundan böyle bir eylemde bulunmaktadır. Bu doktorun mesleki olarak eğitimi üst düzeyde iken etik bilgisi eksikliği onun eğitiminin kusurlu olduğunu göstermektedir. İnsanlar uzaya çıkıyor ama birbirleriyle olan ilişkilerde adaletsiz bir eylemde bulunabiliyorlar. En üst teknolojiyi kullanarak akıllı evler yapabiliyorlar ancak birbirlerine karşı da adaletsiz davranabiliyorlar. Robotlar icat ederek insan eli değmeden araba üretebiliyorlar ancak aynı teknolojiyi kullanarak uzaktan bombalar icat ederek bir düğmeyle binlerce masum insanı katledebiliyorlar. Öyleyse eğitimde asıl verilmesi gereken erdemli olanı gösterip, kişinin öğrenmesini sağlamaktır. Eğer kişi etik bilgisine, değer bilgisine sahipse, insan haklarının bilincindeyse ancak insana layık olacağı biçimde, insan haklarına uygun bir biçimde eylemde bulunmaktadır, insan onuruna yakışır şekilde, insana layık olanı gösterebilmektedir. İnsanın bilime ve teknolojiye ihtiyacı olduğu gibi bunları doğru kullanacak etik nitelikli bilgiye de ihtiyacı her zamankinden çoktur. Aksi takdirde evler yapılır ama malzemeden ve kontrolden kaçırıldığı için insanlar ölmeye devam eder. Doktorlar yetiştirilir ama insanlar kobay olarak kullanılmaya devam eder. Hukuk insanları yetiştirilir ama yine hukuk insanı olan avukat aracılığıyla vergi kaçırma devam eder.

Latince kökenden gelen "*educare*" ile "*educere*" kelimeleri iki farklı anlama gelip günümüzde İngilizce olan education kelimesini oluşturmaktadır. "*Educare*" yukarıda belirttiğimiz gibi insana bilgiyi öğretmek ve yüklemekle ilgiliyken; "*educere*" ise insanın kendini tanımasını, yetiştirmesini ve daha da önemlisi bilgiyi doğru kullanma becerisini edindirme yoluyla ilgilidir. "*Educere*" kelimesi erdem, etik daha da önemlisi insan olma bilinciyle doğrudan ilişkilidir. Kişinin kendisini tanıyarak potansiyelini en üste çıkaracak içsel motivasyon yollarını bulmayı öğreten "*educere*" aynı zamanda bilgeliğin yolunu da açmaktadır. Aç bir insana balık vermek gerektiği bilgisine sahip bir insan bu aç insana balık tutmak için malzeme verip ona balık tutmayı öğrettiği zaman eğitimin gereğini iki taraflı olarak da hem "*educare*" hem de "*educere*" açısından yerine getirmiş olur. Bu iki taraflı eğitim ancak insanlığa hizmet edebilir. Betül Çotuksöken *Kavramlara Felsefe ile Bakmak* kitabında tam da bu konuya dikkati çeker. Şöyle ki:

Felsefi eğitim, insanın birey, giderek kişi olmasını sağlayan bir eğitimidir. İnsanlar birçok konuda bilgisi olan bireyler olabilirler; ancak bu bilgilerin etik değer (evrensel değer) bilgisiyle zenginleştirilmesi, “insanileştirilmesi” sonucu bireyler kişi olabilir; gerçekten “bilinçli” bireyler haline gelebilirler. Bu bireyler yani kişi aşamasına yükselen, yapıp etmelerinin üzerinde düşünebilen, yapıp etmelerinin ne türden değerlerle belirlendiğinin farkında olan bireyler ancak “daha iyi bir dünya” kurabilirler (Çotuksöken, 1998, s. 36).

Eğitim bir elmanın iki yarısı gibidir. Bir tarafta bilgiyi öğretmek varken diğer tarafta ise onu doğru ve yerinde kullanarak insanlaşma vardır. Bir yarısının eksik olduğu bir elma ancak insanda karın ağrısı meydana getirecektir. *Rehberim Felsefe* kitabında Bergen Çoşkun Özüaydın bunu şu şekilde özetler: “*Çoğunluk karnenin sol tarafını önemser ve karnenin sağ tarafındaki değerlendirmeler hiç hesaba katılmaz. Ya da karnenin sol tarafı başarılı ise, sağ taraf üzerinde düşünülmeden doldurulur. Oysa “educere” anlamında eğitim özellikle bu tarafın gelişimi ile bağlantılıdır*” (Özüaydın, 2021, s.125). Bir insan olarak çocuğun karnesini alıp sol tarafa bakıp notları düşük olan bir öğrenciyi neden matematiğin, Türkçe dersin kötü deyip kızacağımıza gerçekten doğru anlayışla doldurulan kişinin eylemlerini, karakterini, davranışlarını, diğer insanlarla ilişkisini belirleyen sağ tarafa bakıp aferin çocuğum deyip kötü notlar bir gün düzeltilir ama insan olma ve insanlaşmayı ortaya koyan bu erdemler kolay kazanılmaz dediğimizde ancak eğitimde çok yol alacak hale geliriz.

Nitelikli, kapsayıcı, insan haklarına uygun bir eğitim verilmek isteniyorsa ayırıcı farkındalık, doğru değerlendirme ve bunların meydana getirdiği eleştirel ve sorgulayıcı tavır takınma ve doğru düşünme anlayışı kişiye koşulsuz edindirilmelidir. Kişiye bunları öğreneceği ortam sağlanmalıdır. Doğru değerlendirme, ayırıcı farkındalık, eleştiri ve sorgulayıcı tavır, değer bilgisi eğitimin önemli parçaları olmalıdır. Bunlar eğitimi etik, değer bilgisiyle kopmaz bir şekilde birbirine bağlar. Doğru değerlendirme, ayırıcı farkındalık, değer bilgisi etğin önemli konularıdır. Etik ve değer bilgisiyle düzenlenen bir eğitim tam anlamıyla insan için yerine getirilmiş olur. Bunun için eğitim küçük yaşlardan itibaren etik ve değer bilgisi üzerine kurulmalıdır. Matematik, fen, sosyal alan dersleri gibi etik ve değer bilgisi dersleri olmalıdır. Bu dersler doğru değerlendirme, ayırıcı farkındalık, eleştirel ve sorgulayıcı tavır, değer bilgisiyle donatılmalıdır. Böyle bir

anlayışla ancak kapsayıcı ve nitelikli eğitim yapılmış olur. Bunları edinen kişi ancak haklarının bilgisine sahip olur. Haklarının bilgisini sahip olan kişi de hem kendi haklarını hem de başkalarının haklarını koruyup geliştirebilir. Etik, felsefe ve insan haklarına dayalı bir eğitim ancak evrensel bir özelliğe sahip olabilir. Eğitim, evrensel olarak verilmek isteniyorsa etik, felsefe ve insan haklarıyla oluşturulmalıdır ve kişiye bu temeller üzerinde sunulmalıdır. Etik, insan hakları ve felsefe ile düzenlenen bir eğitim bilgi temelinde kurulmuş demektir. Bilgi üzerine inşa edilen eğitim de insan hakları açısından değerli bir hale gelir. Aksi takdirde eğitim rastlantıya bırakılmış olur, insanlığa hizmet yerine ideolojilere, sapkın inançlara, milliyetçilik ve ırkçılık gibi istenmeyen durumların aracı haline gelme durumuna düşer ki bu durumların örnekleri de günümüzde hiç de azımsanmayacak kadar çoktur. Rastlantı, belirsizlik, görecelik kucağına düşmüş bir eğitimin de insan hakları ihlallerinin kaynağı olması muhtemeldir. Bu yüzden eğitim doğru değerlendirmeyi, ayırıcı farkındalığa sahip olmayı, bağımsız bir kişi olmayı sağlayan etiği; eleştirel ve sorgulayıcı tavrı edindiren felsefeyi, evrensel değerlere sahip insan haklarını kendine rehber edinerek belirsizlik ve görecelikten sıyrılarak, bilgi üzerine kendini yükselterek tüm insanlık için yol gösterici olmalıdır.

2.6 Bir İnsan Hakkı Olarak Eğitimde Bulunmaması Gereken Özellikler

Eğitimde bulunması gereken özellikler kadar bulunmaması gereken özelliklerin de belirlenmesi, nitelikli bir eğitim açısından önemlidir. Eğitimde bulunmaması gereken özelliklerin belirlenmesi insan hakları açısından da bir o kadar önemlidir. Eğitimin niteliğini düşüren önemli nedenlerden biri ezberci eğitim anlayışıdır. Ezberci eğitim çağdaş dünyada çok sık gördüğümüz eğitim yöntemlerinden biridir. Diktatör, otoriter rejimlerden tutun da bağınaz, milliyetçi, militarist yönetimlerin çok sık başvurduğu yöntemdir. Tabii ki bunun önemli nedenleri vardır. Her sistem kendini korumayı göz önünde bulundurmak zorundadır. Aksi takdirde varlığını devam ettiremez. Özellikle otoriter, bağınaz ve milliyetçi yönetimler varlığını devam ettirmek amacıyla eğitimi bir araç olarak kullanırlar. Taylor Gatto'nun *Eğitim Bir Kitle İmha Silahı* kitabında bunu şu cümlelerle özetler: *“Bir tutam bilgi tehlikeli bir şeydir, denmesi sıradan insanların öğrenemeyecek kadar aptal olmalarından değil, tam tersine, öğrenmelerine izin verilmeyecek kadar zeki olmalarından kaynaklanmıştır. Toplumu bir arada tutan yanlısamların farkına varan insanların sayısı artarsa halk tehlike oluşturmaya başlar”*

(Gatto, 2018, s. 174). İnsanlar sistem için tehlike arz etmesin diye kullanılan en önemli yollardan biri eğitimidir. Eğitim sisteme hizmet ettirilerek araçsallaştırılır ve insanlar da kontrol edilerek sistemin varlığı devam ettirilmeye çalışılır. Eğitimde de en çok başvurdukları yol, ezberci eğitimidir. Peki neden ezberci eğitim bu tür yönetimler tarafından tercih edilir? Bunun en başta gelen nedeni kişinin sorgulayıcı olmasını, eleştirme kültürünün gelişimini engellemektir. Sorgulamayı bilen, doğru düşünmeyi sağlayan eleştirel düşünmeye sahip bir kişinin ilk yöneleceği temelden yanlış olan, insanları korku ve baskı ile yöneten bu yönetimleri eleştirmektir. Bu durum bu yönetimlerce istenmeyen bir durumdur. İnsan haklarını en çok ihlal eden yönetimlere baktığımızda korku ve baskının yanında insanları düşünmeden, sorgulamadan kabul eden varlıklara dönüştürmek ve bunu da en kolay olarak eğitimle yaptıkları açıkça görülmektedir. *Zorunlu Eğitime Hayır* kitabında Catherine Baker şu sözleri dikkate değerdir:

Okul, yönetenlerin istekleri karşısında boyun eğmeyi de boyun eğdirmeyi de çok iyi becerir. Aristokrat mı yetiştirmek gerekiyor? Aristokrat yetiştirelim. Yurtsever mi istiyorsunuz? Kolları sıvayalım. Hümanist mi? İşte size hümanist. Komünist mi? Buyurun, hem de en alasından. Okul, siyasal iktidarı o an için elinde tutan toplumsal grubun isteğini karşılamak üzere bu hedeflerden birini benimser. Bu hedeflerin en önemli ortak yanı hepsinin hedef olmasıdır (Baker, 2018, s. 57).

Bu yüzden her insan eğitimi düşünürken, eğitim ama hangi ve nasıl bir eğitim sorularını aklından çıkarmamalı ve felsefi bir bakışla bunu değerlendirebilmelidir. Aksi takdirde eğitim insan hakları bakımından yerine getirilmesinde sorunlu bir hal alacaktır.

Ezberci eğitim, bütün öğrencilerin bireysel ayrılıklarına dikkat etmeden, hepsini aynı ilgi ve yeteneklerine göre değerlendiren, herkesi aynı gereksinimler üzerine yönlendiren, belirli konuları belirli zamanda vermeyi amaçlayan, öğretmenin etkin, öğrenenin ise edilgin yapıldığı anlayıştır. Nermi Uygur *Yaşama Felsefesi* kitabında şöyle ifade eder:

Eline bir harita tutuşturuyorlar, “nereye gidersen git, yeter ki bu haritaya uy!” Gözünü bozan bir gözlük takıp, “dilediğin her şeye bakabilirsin!” diyorlar, Kulaklarını tıkadıktan sonra, “işitmene sınır yok!” diyorlar. Ayağına ille de sıkın

pabucu geçirip “koş!” diyorlar. Önüne bir kopya koyuyorlar, ‘dilediğini yap gene de bunun kopyası olsun!’ diyorlar (Uygur, 2022, s. 120).

Eğitim kişinin kendi öğrenmesini sağlayan bir insan hakkı ise ezberci eğitim insan haklarına aykırıdır ve insan hakları ihlalidir. Korku ve baskı üzerine kurulan otoriter ve diktatör toplumlar nasıl insan hakları ihlalleri yapıyorsa, kullandığı ezberci eğitim anlayışı da insan hakları ihlali olarak değerlendirilebilir. Ezberci eğitimin insan hakları ihlali olduğuna ilişkin birçok kanıt vardır. En başta insanın benzerliğinden hareket eden İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin birinci maddesinde insanın akıl ve vicdan sahibi bir varlık olduğu belirtilmiştir. İnsan akıl ve vicdan sahibi bir varlık olduğuna göre kendi aklını ve vicdanını kullanabilecek yeteneğe de sahiptir. Oysa ezberci eğitim insanın kendi aklını ve vicdanını kullanacak yolları kapamıştır. Bu tür yönetimlerin insan aklını istenilen ve önceden belirlenmiş, çoğu da bilimsel anlayıştan uzak bilgilerle doldurarak kendi istediği ve kendi varlığını devam ettirecek insanlar yaratmak başlıca amaçlarından biridir. İnsana bu şekilde yaklaşmak insanı araç olarak kullanmak anlamına gelir ki bu durum da insan haklarına tümüyle aykırıdır.

Eğitimde bilgi ile bilgi olmayan, değerler ile değer yargıları, insan hakları ile diğer normlar karşı karşıya geldiği zaman bilgi, değerler ve insan hakları tercih edilmelidir. Ezberci eğitim kişinin sorgulamanın yanı sıra doğru değerlendirme yapmasını engellediği için ve çoğu zaman da bilgi olmayan, değer yargıları kişiye zorla öğretildiği için insan hakları ihlalleri yapılmış olmaktadır. Bir eğitimin amacı kişiye sistemin gerektirdiklerini öğretmek, sistemin gerektirmediklerini öğretmemek olamaz. İnsan haklarına baktığımızda madde 19 bunu açıkça ifade eder şöyle ki: *“Herkesin kanaat ve ifade özgürlüğü hakkı vardır; bu hak müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırları gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar.”* Bu maddeye baktığımızda ezberci eğitimle kişinin bilgi edinme hakkı elinden alınmaktadır çünkü ezberci eğitimde çoğu zaman sadece otorite tarafından istenilen bilgiler öğretilmektedir. Bu durum kişinin bilgi edinme yolunu engellediğinden ezberci eğitim insan haklarına aykırı bir durumdur. Yine İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 27. maddesine baktığımız zaman: *“Herkesin topluluğun kültürel yaşama özgürce katılma, sanattan yararlanma ve bilimsel gelişmeye katılarak onun yararlarını paylaşma hakkına sahiptir.”* Özellikle ezberci eğitimle özgür katılım hakkının

engellenmesi, çoğu zaman ezberci eğitimle bazı sanat ve bilimsel gelişmenin sisteme ters düşmesi nedeniyle kişilere öğretilmemesi veya gösterilmemesi nedeniyle insan hakları ihlal edilmektedir. Kişilerin bu hakları ezberci eğitimle elinden alındığı için insan haklarına aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır.

Ezberci eğitime karşı durmak sadece devletlerin ve sitemlerin görevi değildir. Eğitim öğretmekten çok öğrenme ile ilgilidir ve kişinin kendi öğrenmesini ve kendi görmesini sağlayan bir etkinlikler bütünüdür. *“Sevgili öğrenciler! Öğrenme sizin işinizdir, öğretmeniniz de dahil, bunu sizin yerinize kimse yapamaz. Bunun için: Merak edin, nasıl öğrendiğinizi keşfedin, öğretmeninizden de yardım isteyerek siz öğrenin. Ne kadar kolay öğrenebildiğinize siz de şaşıracaksınız”* (Titiz, 1999, s. 117). Ezberci eğitime karşı durup kendisini edilgin durumdan etkin duruma geçirmek insanın başlıca sorumluluklarından biridir. İoanna Kuçuradi *İnsan ve Değerleri* kitabında bu durumu şöyle belirtir: *“Ve bir insanın kendi kendini değerlemesi, çabalar ve didinmelerle kendine sınır çizmeler ve gözlerini uyanık tutmalarla kendi insansal imkânlarını bile bile ve ısrarla gerçekleştirmeğe çalışmakla olur. Bu kişinin kendi kendini kurması ve kendi kendini gerçekleştirmesidir”* (Kuçuradi, 2020, s. 58-59). Kişi sisteme ayak uydurup sistem böyle deyip bir köşeye çekilip sorumluluklarından kurtulamaz. İnsanın hem kendine hem de başkalarına karşı önemli görev ve sorumlulukları vardır. Kişinin en önemli sorumluluğu doğruyu bulana kadar mücadele ve arayış içinde olmasıdır. Nermi Uygur *Yaşama Felsefesi* kitabında: *“Çok önemli bir gerçek var ama. Geleceğe bırakılmayan, başkalarına bırakılmayacak olan bir gerçek. O da şu: Her insanın kendi olma hakkı. Ödevlerin özgürlüklerin, sorumlulukların en yücelerinden biri bu”* (Uygur, 2022, s. 122).

Ezberci eğitimi engelleyecek diğer kişiler ise öğretmenlerdir. Öğretmenler öğrencilere nitelikli bir öğrenme ortamı sağlarsa, öğretmekten çok öğrenme temelli yaklaşımlar içerisinde olursa, öğrenci merkezli dersler ve etkinlikler hazırlayıp yaparsa, ona bir yol gösterici vazifesi üstlenirse, her öğrencinin bireysel ayrılıklarına göre bir ortam hazırlarsa eğitimi nitelikli hale getirmiş olur.

Saygıdeğer öğretmenler! Öğrenme herkes için özgün bir süreçtir. İnsanlar ancak ihtiyaç ve buna bağlı ilgi duyduklarını öğrenebilirler bunun için: Öğretmeye çalışmayın, meraklarınızı ve bu yolla ilgi alanlarınızı genişletin, öğrencilerin kendi

öğrenme stillerini keşfetmelerine yardımcı olun, öğrencilerin eğitsel ihtiyaçlarını keşfetmelerine yardımcı olun ve lütfen hiçbir şeyi onlar adına yapmayın. Bakın ne kadar kolay öğrenecekler (Titiz, 1999, s. 118).

Öğretmen eğitimde ne kadar geri planda durup öğrenciyi etkin hale getirirse, eğitimin niteliği de o kadar artar. Öğretmenin eğitimde oynadığı rol çok önemlidir. Öğrenci merkezli bir eğitim yapabilmesi için, her şeyden önce öğretmen kendisini eğitmelidir. Bu kolay bir yol değildir. Bunun için öğrencilerini çok iyi tanımalıdır, bireysel ayrılıklarını iyi bilmelidir, birçok eğitim yöntem ve tekniğine sahip olmalıdır, katılımcı dersler hazırlayabilmelidir, her öğrenciyi derse katacak eğitim ortamları düzenleyebilme becerilerine sahip olmalıdır. Bundan dolayı öğretmene tıpkı öğrencide olduğu gibi önemli görevler ve sorumluluklar düşmektedir. Öğretmen bu konularda sorumluluk alarak ezberci eğitimden uzak durmalıdır. Eğitimin sadece bilgi yönüyle değil; değer, etik boyutunu da işin içine katarak hareket etmelidir. Bu öğretmen kapsayıcı ve nitelikli bir eğitimin en önemli bileşenlerinden biridir. Bunun farkında olmayan öğretmen, kolay bir yol olan ezberci bir eğitim anlayışıyla eğitimi son derece dar bir alana sıkıştıracaktır. Böyle dar bir eğitim de öğrenme enerjisini ve motivasyonunu düşürür. Disiplinsizlik, itaatsizlik, vurdumduymazlık, suça yönelme, can sıkıntısı, sorumsuzluk, tahrip etme, tembellik gibi istenmeyen durumların ortaya çıkmasına neden olur. Bunları engellemenin yolu öğrencileri öğrenmeye yönlendirmek, işbirliği ve katılımcı bir eğitim ortamı düzenlemek, etik ve değer bilgisini vermekle gerçekleşir.

Ezberci eğitim eğer kişiye bilgi yerine bilgi olmayanı, değerler yerine değer yargılarını, insan hakları yerine başka insan hakları ihlali yapan normları dayatıyorsa kişi bunlara karşı duracak eleştirel ve sorgulayıcı tavrı takınmak, böyle bir dayatmaya karşı bir duruş sergilemek zorundadır. Bu, onun için bir ödevdir ve sorumluluktur. Bundan önce yapılması gereken kişiye bu karşı duruşu edindirecek eleştirel ve sorgulayıcı bakış açısını edindirmektir. Nitelikli bir eğitim kişiye en başta eleştirel ve sorgulayıcı düşünme hakkını kazandırmalıdır ancak böyle bir amacı olmayan ezberci eğitime de karşı durmak kişinin bilgiye, değerlere ve insan haklarına yönelmesi bunun için çabalaması onun önemli bir ödevidir. Eğitim kişinin kendi öğrenmesi ise kişi bunu bilerek yaşamını sürdürmelidir. Dayatmacı ve zorlayıcı eğitime karşı kendi belirleyeceği öğrenme yollarını da eleştirel ve sorgulayıcı bakış açısını da işin içine katarak oluşturmalıdır. Devletler yazılı kanunlarla

ezberci eğitime insan hakları için karşı duruş sergilemelidir. Aynı zamanda kişiler de eğitim hayatları boyunca kendi değerleri için ve bu bir insan hakkı olduğu için ezberci eğitime karşı bir duruş sergileyerek kendi öğrenme ve bilgiye ulaşma yollarını edinmelidir. Yoksa ezbere bir yaşamın tutsağı olarak hep araç olarak kullanılan bir insan olarak kalacaklardır. Bu, onun kendi isteği ile kendisinin kabul ettiği bir durum olacaktır.

Ezberci eğitim bir insan hakkı ihlalidir. Devlet insan hakları üzerine kurulmadığı zaman, yasalarını insan haklarından türetmediği zaman kendini korumak için eğitimi özellikle de ezberci eğitimi kendine rehber edinir. Ezberci eğitimle kendi bozuk sistemine inanan ve bozuk düzeni devam ettirecek insanlar yetiştirir. Bilgi olmayanla bilgiyi karıştırarak; insan hakkı ile geleneksel bir normu bir ve aynı tutarak; değer yargılarını birer değer gibi vererek bunu eğitimle yaparak insanları yanılsamalar içinde, çelişkilerle yaşatarak kendi varlığını devam ettirir. Bu süreç insan hakları ihlallerini de beraberinde getirir. Bunu engellemenin iki yolu vardır. Devletlerin hukukunu insan hakları üzerine inşa etmesi, hukukunu insan haklarından türetmesidir. Eğitim de bir devlet kurumu olduğuna göre devletler de eğitimi insan hakları üzerinde yükseltmelidir. Eğitimin normları insan haklarıyla uyumlu olmak zorundadır. Devletlerin ilk yapması gereken de ezberci eğitim ve onun yöntemlerinden vazgeçmek ve eğitimcilerini ezberci eğitimden uzak bir anlayışla yetiştirmektir. Eğitimde insan hakları ihlallerini engellemenin ikinci yolu da kişilerin kendisine düşmektedir. İnsan kendini sömürmeyecek, araç haline dönüştürmeyecek ve kendini koruyacak, haklarını geliştirecek bir eğitim edinmek için mücadele etmelidir. Bağımsız düşünebilen, eleştiri ve sorgulama tavrını içselleştiren, doğru eğitim yöntemlerine yönelen bir kişi olmak insanın sorumluluğudur. Herkes, her şeyden sorumludur. En başta da kendisinden sorumludur. Bu sorumluluğu almalıdır ve onun gereklerini yerine getirmelidir. Ezberci eğitime ve onun yöntemlerine karşı uyanık olup bunlara karşı çözüm yolları bulmalıdır. Günümüzde teknolojinin ve internetin bu kadar yaygın olduğu ve bilgiye ulaşma yollarının kolay olduğu bu dönemde ezberci eğitime mahkûm olup kendini dar bir alana sıkıştırmak insanın kendi tercihi olsa gerek. Zaman sorumluluk alma ve kendisi olma zamanıdır. Kişi nitelikli olmak istiyorsa eğitimi de nitelikli olmak zorundadır. Nitelikli eğitim de kişinin ezberci eğitimden uzak durarak, öğrenme temelli bir yol yürüyerek, bağımsız eleştirel düşünmeye sahip olarak; devamlı kendini geliştirme ve yetiştirme anlayışına sığınarak; etik ve insan haklarını kendine rehber edinerek yapılabilir. Yolun yürünmesi zor olabilir; hedeflerin gerçekleşmesi kolay

olmayabilir ancak unutulmamalıdır ki bu yolda yürümek, bu hedefleri gerçekleştirmek insan olmanın da en temel gereğidir.

3. BÖLÜM: KAPSAYICI EĞİTİM VE İNSAN HAKLARIYLA İLİŞKİSİ

3.1 Kapsayıcı Eğitim Kavramının Tanımı ve Özellikleri

Kapsayıcı eğitim son dönemlerde öne çıkan ve önemi de gittikçe artan bir eğitim modelidir. Eğitim bir insan hakkı ise hem nitelikli bir şekilde verilmeli hem de herkesi kapsayacak şekilde düzenlenmelidir. Aksi takdirde eğitim hakkı tam olarak yerine getirilmemiş olur. Nitelikli bir eğitimin yanında kapsayıcı bir eğitim olmazsa olmaz bir koşuldur. O halde “nedir bu kapsayıcı eğitim veya eğitimde kapsayıcılığın önemi nereden gelmektedir, yasal olarak meşruluğunu nereden almaktadır, insan hakları özellikle de eğitim hakkı için önemi nedir, kapsayıcı eğitimin temel ilkeleri nelerdir?” sorularını ele almak ve bunu uluslararası dayanakların temelinde cevaplamak son derece önemlidir. Başka bir deyişle, insan haklarıyla ilgili bildirgelerle, sözleşmelerle kapsayıcı eğitimi anlamak, yorumlamak ve yaşamak insan hakları ve eğitim açısından büyük değer taşımaktadır. Kapsayıcı eğitimi uluslararası belgelere dayandırmak, bu belgeler ışığında yorumlayıp kaynak göstermek, eğitimle ilgili soruların yanıtlanmasını kolaylaştırmanın yanı sıra bu bağlamdaki tüm problemleri çözmeye de yardımcı olacaktır.

Öncelikli olarak, tezimizin ana doğrultusunu oluşturan kapsayıcı eğitim kavramıyla, kapsayıcı eğitimin ne olduğu ile sorduğumuza başlamamız gerekmektedir. Kapsayıcı eğitim anlatımındaki iki kavram da açığa kavuşturulursa, kapsayıcı eğitimin tanımı kendiliğinden ortaya çıkar. Bunlar: kapsayıcılık ve eğitim kavramlarıdır. Öncelikle eğitimin tanımını ve insan hakları açısından önemini ortaya koyarak bu çalışmayı yapmak önem arz etmektedir. Eğitimle ilgili kavram kargaşasını önlemek eğitimden ne anladığımızı ortaya koymak, onu nesneleştirmek işimizi kolaylaştırır. Kavramlaştırılan ve nesneleştirilen bir konu artık bilgi haline geleceğinden değerlendirilmesi de kolaylaşacaktır. Eğitim, yukarıda da ayrıntılı bir şekilde belirtildiği gibi kişinin kendi görmesini sağlayan; öğretmekten çok öğrenme etkinliği olan; ayırıcı farkındalığı edindiren; bireyi kendi özellikleriyle geliştirip, beceri edindiren tam bir kişi haline getiren; kişiyi hem bilgi yönüyle hem de etik yönüyle olmak üzere iki yönlü geliştiren, diğer hakları koruyup geliştirecek bilinç edindiren; kişinin sömürülmesini ve

araçsallaştırılmasını engelleyen; bununla ilgili olan tüm etkinlikleri içinde barındıran; yaşam boyu devam eden; herkese koşulsuz verilmesi gereken; rastlantılara bırakılmayıp insan haklarına dayalı yasalarla korunması ve geliştirilmesi gereken en temel insan hakkıdır.

Kapsayıcı eğitimi oluşturan ikinci kavram kapsayıcı kavramıdır. Kelime olarak dahil olma ve ait olma anlamına gelir. Kapsayıcılık, kimsenin dışarıda bırakılmadan, herkesin bir etkinliğe, bir işe dahil edilmesidir. Tümel bir kavram olan kapsayıcılık yapılan bir iş ve değerlendirmede tek bir kişiyi bile dışarıda bırakmadan herkesi işin içine dahil etme, katma anlamına gelmektedir.

Yapılan bu tanımlar temelinde kapsayıcı eğitim: Her öğrencinin –engelli olsun, dezavantajlı olsun, farklı kültüre ait olsun fark etmeksizin– kendi öğrenme, gelişim özellikleri, ilgi ve gereksinimleri doğrultusunda eğitime erişimini, eğitim ortamına katılımını ve bu doğrultuda her bakımdan desteklenmesini koşulsuz sağlayan bir anlayış ve yaklaşımdır. Bu tanıma baktığımızda dikkat çekici özellikler vardır. Bu özellikler kapsayıcı eğitimin olmazsa olmaz koşullarıdır. Bir kere bütün öğrencilere yönelik olması ve hiçbir öğrenciyi kümenin dışında bırakmaması önemli bir koşuldur. Genellik ve fırsat eşitliğine vurgu yapması diğer önemli koşuldur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine baktığımızda, Bildirgenin 26. maddesinde “Herkes eğitim görme hakkına sahiptir” ifadesiyle karşılaşırız. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Ek Protokol no 1, 2. maddede ise “Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılmaz” ifadesi yer almaktadır. Bu madde kapsayıcı eğitimin genellik ve fırsat eşitliği açısından önemini ortaya koymaktadır. Genellik ve fırsat eşitliğinin eğitimde olması için parasız olarak verilmesi, herkes için zorunlu olması gerekmektedir. Eğitimin özellikle ilköğretimde parasız ve zorunlu olması durumu bütün belgelerde altı çizilerek belirtilmiştir. Eğitimin herkesi kapsamaması açısından bu koşulun yerine getirilmesi genellik ve fırsat eşitliği açısından tüm devletlerin önemli ve temel bir görevidir. Eğitim, kimseyi dışarıda bırakmayacak şekilde düzenlenmelidir. UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmenin 4. maddesinde ilköğretimi ücretsiz ve zorunlu, ortaöğretimi değişik biçimleriyle genellikle herkesin yararlanabileceği ve erişebileceği, yükseköğretimi bireysel yetenek temelinde herkesin eşit şekilde erişebileceği şekilde gerçekleştirmeye ve kanunla öngörülmüş okula gitme

yükümlülüğüne herkesçe uyulmasını temin etmeye yönelik ulusal bir politika belirlemeyi, geliştirmeyi taahhüt ederek, devletlere önemli görevler yüklemektedir.

Eğitim hiç kimseyi dışarıda bırakmayacak şekilde düzenlenecekse, her kişi bu konuda yeterince destek görmeli, desteğin yanında eğitim ortamına ve materyallerine erişim sağlanmalı ve diğer kişilerle paylaşım temelli katılım da gerçekleştirilmelidir. Kapsayıcı eğitim insan haklarına dayalı bir şekilde verilmek isteniyorsa her kişi için destek, erişim ve katılım koşulları yerine getirilmelidir. Aksi takdirde bunların birinin bile eksik olması eğitim hakkının çiğnendiğinin göstergesidir. Bu durumda bildirge ve sözleşmelerde yer alan “eğitim herkesin hakkıdır, hiç kimse bu haktan mahrum bırakılamaz” ilkesi yerine getirilmemiş olur.

3.2 Kapsayıcı Eğitim Kavramının İnsan Hakları Kavramıyla İlişkisi

Bir insan hakkı olarak kapsayıcı eğitime baktığımızda eğitimin bu türü, her kişiyi kapsayan, erişim-destek-katılım üçgeninde yükselen, genellik ve fırsat eşitliğini içeren, hak temelli bir yaklaşımı temele alan, evrensel, eğitimde çeşitliliği göz önünde bulunduran, adil olan, yasalarla güvence altına alınması gereken, nitelikli bir eğitimin önemli bir özelliği olan, her türlü ayrımcılığı önleyen özellikleriyle kendini göstermektedir. Kapsayıcı eğitimin bu özellikleri insan haklarının da özellikleridir. Kapsayıcı eğitime baktığımızda, bir kez daha tekrarlamak üzere, herkesi kapsamayı, insan onurunu göz önünde bulundurmayı, fırsat eşitliği sunmayı, evrensel olması, adaleti yerine getirmesi, ayrımcılığı ortadan kaldırması, nitelikli bir eğitim için her türlü desteği sağlaması açısından insan haklarıyla benzer bir görevi üstlenmektedir. Kapsayıcı eğitimin tanımını bile onun insan haklarıyla olan doğrudan bağlantısını göstermektedir.

Her toplumda farklı özelliklere sahip birçok insan bulunmaktadır. İrk, cinsiyet, inanç, dil, renk olsun birçok farklı özelliklere sahip insan aynı ortamda yaşamaktadır. Eğitim bu farklılıkları, hiçbir ayrımcılık yapmamak, tam tersine eğitimden tam olarak pay alınmasını sağlamak üzere göz önünde bulundurmalıdır. Bu anlamda kapsayıcı eğitim “herkese eğitim” anlayışını kendine rehber edindiğinden ve eğitimde çeşitliliği savunduğundan evrenseldir. Bu evrensel özelliği onu doğrudan insan haklarıyla ilişkili hale getirir. İnsan hakları tıpkı kapsayıcı eğitim gibi, kapsayıcı eğitim de tıpkı insan hakları gibi evrenseldir. Kapsayıcı eğitim avantajlı olsun dezavantajlı olsun; gerek özel

gereksinimli olsun gerek normal bir kişi olsun, herkese onun bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurarak, eğitimde çeşitliliği sağlayarak eğitim imkânı sağlanmasını şart koştuğundan, yapısı ya da doğası gereği insan haklarına dayalıdır, hak temellidir. Bu imkânın kapsayıcı eğitim tarafından sunulması hak temelli bir anlayış ile adaletin yerine getirilmesini de sağlamaktadır. Bu anlamda da kapsayıcı eğitim insan hakları açısından son derece önemlidir. Kapsayıcı eğitim, herkese fırsat eşitliği sunduğundan ve bunu nitelikli-kapsayıcı bir şekilde yerine getirdiğinden eğitimde adaleti de yerine getirmiş olur. İnsan hakları adalet için varsa kapsayıcı eğitim de adalet için olmak zorundadır. Nitelikli bir eğitim ancak adaleti eğitimde yerine getirmekle olur. Adalet, eğitimde “herkes için eğitim” anlayışını kendine ilke edinen kapsayıcı eğitimle mümkündür.

Eğitimde kapsayıcılık ilkesinin yerine getirilmesi her türlü ayrımcılık ve dışlanmayı engelleyecektir. Bu da insan haklarının çiğnenmesini önleyecektir. Kapsayıcı eğitimin en temel özelliği eğitimde ayrımcılığı ve dışlanmayı engellediğinden insan haklarının yerine getirilmesinde temel bir görevi üstlenmektedir. İnsan hakları her türlü ayrımcılığı ve dışlanmayı, bunlarla ilgili kötü muameleyi yasaklamıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 7. maddesindeki “Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunmaya hakkı vardır. Herkes, bu Bildirgeye aykırı herhangi bir ayrımcılığa ve ayrımcı kışkırtmalara karşı eşit korunma hakkına sahiptir” ifadesinde geçen ayrımcılığa karşı eşit korunma hakkını kapsayıcı eğitim tam olarak üstlenmiştir. İnsan haklarının her türlü dışlanma ve ayrımcılıktan uzak anlayışı kendine ilke edinen kapsayıcı eğitime aynı zamanda ihtiyacı vardır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 6. maddesinde herkesin, nerede olursa olsun, yasa önünde bir kişi olarak tanınma hakkı olduğunu beyan ederken; ifadede geçen kişi olarak tanınma hakkını kişiye, sadece eğitim vermektedir. Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmenin 5. maddesinde yer alan “Eğitim insan kişiliğinin tam gelişmesine, insan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlenmesine” ifadelerinde geçen kişiliğin tam gelişmesini eğitim ancak insana sunar. Eğitim bireyi kişi haline dönüştürür. Kendi aklını kullanma yetisini geliştirip onu kişi yapar. Madem eğitimin görevi insanın kendisi olmasını sağlayan durum olarak onu kişi yapmaktır, öyleyse her kişiye aynı değeri veren, aynı eğitim ortamlarında eğitim fırsatı sunan, hiç kimseye ayrımcılık yapmadan insan onuruna uygun nitelikli bir eğitim geliştiren kapsayıcı eğitim, eğitimin rehberi olmalıdır

ki insan haklarına dayalı olarak hareket edilmiş olsun. Kapsayıcı eğitim olmadan birey kişi olamaz, bireyi kişi yapacak olan nitelikli bir eğitim olmadan da insan hakları yerine getirilemez

3.3 Kapsayıcı Eğitimin İnsan Hakları Açısından Gerekliliği ve Zorunluluğu

Eğitim yıllarca insanların sınıflara ayrıldığı, öğrencilerin ayrıştırıldığı bir etkinlik olarak varlığını sürdürdü. Eğitimin sadece ekonomik ve bilişsel yanı göz önünde bulunduruldu. Psikolojik ve sosyal unsurları göz ardı edildi. Oysa eğitim bilişsel, psikolojik, sosyal, ekonomik boyutlu bir insan etkinliğidir. Kişiler zekâ durumlarına göre veya engellilik durumuna göre sınıflandırılırken, eğitimin sosyal ve psikolojik durumları göz ardı edildi. İnsanın değeri ve onuru çok arka planlarda kaldı. Bu türden ayrımcılıklar eğitimde zamanla doğal bir sürece dönüştü. Örneğin görme engeli olan veya ailesi tarafından ihmal edilen öğrenciler ayrı okullara alınarak eğitim verilmesi gibi uygulamalar psikolojik ve sosyal açıdan tedavi edilmez sonuçlar meydana getirdi. Bu tür uygulamalar özellikle fırsat eşitliğinin de engelleyicisi oldu. 1990 yıllarından sonra bu anlayış eleştirilmeye başlandı. Kapsayıcı eğitimin önemi ortaya çıkmaya başladı, gerekli olduğu anlaşıldı. Kapsayıcı eğitim anlayışı ile bu sorunlar aşılmaya çalışıldı; çünkü kapsayıcı eğitim tüm çocukların farklı özelliklerine, ilgilerine, gereksinimlerine rağmen aynı ortamlarda eğitim görmesinin mümkün olduğunu gösterdi. Yapılması gereken, eğitimcilerin buna göre eğitilmesi ve eğitim ortamlarının destek-katılım-erişim üçgenine göre düzenlenmesidir. Eğitimciler herkese hitap edebilecek farklı yöntemlerle yetiştirildiğinde, buna uygun ortam hazırlandığında, gerekli materyal sağlandığında eğitimin tüm boyutlarının gereklerinin yerine getirilmesinin ve insan hakkı temelli yapılmasının önünde hiçbir engel kalmaz. Uluslararası belgelere baktığımızda kapsayıcı eğitimin öne çıkan önemli özellikleri: Farklı öğrenme ve öğretme yöntemleri sunması, bireysel ayrılıklara dayalı bir eğitim imkânı sunması, kişide aidiyet duygusunu geliştirmesi, kişinin sosyal iletişim ve etkileşimini artırması, her öğrencinin kendi öğrenme hızında ilerlemesini sağlaması, birlikte katılımı ve öğrenmeyi desteklemesi, öğrenmeyi destekleyen ortam sunması, bununla ilgili araç-gereç sağlamasıdır. Bu özelliklere baktığımızda Kapsayıcı eğitimin ana amacının kimseyi dışarıda bırakmadan “herkes, her şeyi birlikte öğrenebilir” olduğu sonucuna ulaşırız. Kapsayıcı eğitim “herkes için eğitim” sloganını kendine ilke edinmiştir. Bu bağlamda özel öğrenci veya özel öğretmen yoktur, herkesin öğretmeni

olan bir eğitim anlayışı rehber olarak benimsenmiştir. Örneğin, tekerlekli sandalyeye mahkûm bir öğrenci çok zor şartlarda okula devam edebilmekteydi. Bunun sebebi katılım-erişim-destek üçgeninde öğrenciye gerekli ortamın sağlanamamasıydı. Öğrenciye 1990’lı yıllara kadar beden eğitimi dersinden muaf olarak rapor verilir ve eğitim hayatı boyunca öğrencinin beden eğitimi dersi alması bir şekilde engellenir ve öğrenci bir tür gizli olarak ayrımcılığa mahkûm olurdu ancak kapsayıcı eğitimle birlikte bu anlayış yer değiştirdi. Artık tekerlekli sandalyede de olsa çocuğun eğitime katılması mümkün hale getirilmiştir. Örneğin, masa tenisi oynayabilir veya halter kaldırabilir. Hatta kapsayıcı eğitimle öğrencilerin paralimpik oyunlara bile katılabilir hale gelmesi sağlanabilir. Yeter ki bunun için ortam uygun hale getirilsin, gereken eğitim verilebilsin. Her öğrenci engelli de olsa beden eğitimi yapabilir anlayışı kapsayıcı eğitimin dikkate aldığı bir husustur. Öğrencilerin psikolojik, sosyal, bilişsel, ekonomik olarak tüm boyutlardan yararlanması sağlanabilir. Genellik ve eşitlik ilkesi de bu bağlamda yerine getirilebilir. Bu, insan haklarının evrensel olarak eğitimde uygulanmasını sağlar. Her türlü ayrımcılığı da ortadan kaldırarak insana gerektiği gibi muamele etme olanağını sunar. Kapsayıcı eğitimle okullarda tüm çocukların birlikte eğitim alabilmesinin, engellilik gibi farklılıkları ortadan kaldırarak öğrencilerin gelişimsel olarak ilerleyebilmesinin önü açılabilir.

Ülkemizin eğitim sistemine baktığımızda kapsayıcı eğitimin uygulanmadığını açıkça görürüz. Eğitim sistemimizde kapsayıcı eğitimin yerine “kaynaştırma” ve “bütünleştirme” ifadeleri kullanılmaktadır. Oysa bütünleştirme ve kaynaştırma ifadelerine ayrıntılı olarak baktığımızda, bu durumun kapsayıcı eğitimle uyuşmadığı açıkça görülmektedir. İkisinin arasında anlam olarak büyük farklar bulunmaktadır. Kaynaştırma ve bütünleştirme eğitiminin içeriğine bakıldığında özel gereksinimli çocuklara odaklanıldığı anlaşılır. Bu özel gereksinimli çocuk ifadesi öğrencileri diğer öğrencilerden ayıştırmaktadır. Bu öğrenciler bazen yarı zamanlı bazen tam zamanlı olarak diğer çocuklardan ayrı tutularak eğitim verilmektedir. Bu durum, çocuğun gerek sosyal gerekse psikolojik açıdan etkilenmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda diğer çocuklar ve veliler tarafından da etiketlenmesine, yaftalanmasına neden olmaktadır. Okullarımızda genellikle kaynaştırma ve bütünleştirme eğitime tabi olan çocukların normal eğitim gören çocuklar ve aileleri tarafından aynı ortamlarda bulunmalarının istenmediğine dair birçok örnek yaşandığı ve çocukların aynı ortamda istenmediği,

velilerce okula yapılan başvurulardan anlaşılmaktadır. Çocuk yarı zamanlı eğitim aldıktan sonra normal sınıfına dönmektedir ancak normal eğitim gören çocuklar bunu bildikleri için kaynaştırma ve bütünleştirme eğitimi alan çocuğa karşı bir önyargı oluşmakta, bu durumda çocukla alay etmekten tutun da aşağılayıcı ifadelere kadar giden birçok ayırıcı davranış sergilenmektedir. Kaynaştırma ve bütünleştirme etkinliğine baktığımız zaman dezavantajlı durumdaki çocukların engellilik gibi bireysel farklılıkları ön plana çıkarılmakta ve bu durum sorun veya ayırıcı özellik olarak görülmektedir. Bununla ayırıştırılan çocukların diğer çocuklara yetişebilmesi için destek sunulur ancak yapılan bu eylem tam anlamıyla insan hakları açısından bir ihlal durumudur çünkü çocuk önce diğerlerinden ayrı tutularak psikolojik ve sosyal açıdan ayırıcılığa maruz bırakılmaktadır. Oysa UNESCO eğitimde ayırıcılığa karşı sözleşmenin 3. maddesine göre eğitimde her türlü ayırıcılık yasaklanmıştır. Bu maddede eğitimde ayırıcılık içeren her türlü yasa hükmünü ve idari talimatı kaldırmayı istemekte ve her türlü idari uygulamaya son verilmesi dikkate alınmakta; öğrencilerin eğitim kurumlarına alınmasında hiçbir ayırım yapılmaması, bu talebin gerektiğinde yasalarla güvence altına alınması şartı getirilmektedir. Bu tür kaynaştırma ve bütünleştirme gibi etkinliklerin ortaya çıkardığı sorunları kapsayıcı eğitim tamamen ortadan kaldırmaktadır. Kapsayıcı eğitimle eğitim ortamlarının çocukların özelliklerine göre yapısal ve işlevsel olarak düzenlenmesiyle tüm çocuklar aynı ortamı paylaşmakta, herhangi bir ayırıcılığa maruz kalmadan her çocuğun birlikte eğitim alması sağlanarak erişim, katılım ve destek odaklı bir eğitim imkânı oluşmaktadır. Bu hem dezavantajlı çocuklar için psikolojik ve sosyal açıdan fayda sağlarken normal öğrencilerin de bu dezavantajlı çocuklarla aynı ortamda eğitim almasıyla etik ve değer bilincini geliştirerek insan hakları açısından önemli bir katkı elde edilmektedir. Her türlü ayırıcılık da bu yolla önlenmektedir. Ayrıca tüm çocuklarda okul aidiyeti bilinci gelişerek katılım temelli eğitim anlayışı öne çıkmakta, herkes için adil eğitim anlayışının da tam olarak yerleşmesine vesile olunmaktadır. Kapsayıcı eğitim engellilik gibi bireysel ayrılıkları sorun görmekten çok eğitimde çeşitlilik güzeldir anlayışını edinerek bu tür bireysel ayrılıkları olağan karşılamaktadır. Kapsayıcı eğitimle eğitimde çeşitlilik esastır ilkesiyle insan hakları bilinci korunmakta ve her türlü ayırıcılık ve kötü muamelenin de önüne geçilmektedir.

Kapsayıcı eğitimi zorlayan en önemli unsurlardan biri iletişim ve dil engelidir. İletişimde özensiz dil kullanımı ayırıcılığın temel nedenlerinden biridir. Ne yazık ki günümüzde

dile getirilen ifadeler genel olarak eğitimin insan hakları temelli olarak yapılmasının önüne çeşitli zorluklar çıkarmaktadır. Ayrıca çoğu zaman kimi yanlış uygulamalarla ortaya çıkan ayrıştırıcı durumlar, ayrıştırıcı bir dili de beraberinde getirmektedir. Farklılıkları dile getirilen ve farklılıklarıyla alay edilen öğrencilerin eğitime katılması zorlaşmaktadır. Dışlanma, ötekileştirme dille başlamaktadır. Engeline göre çocuklara yanlış ifadelerle yönelmek, çocukların ömür boyu etiketlenmesine, değersizlik duygusunun oluşmasına neden olmaktadır. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin ait 3. maddesine bakıldığında ayrımcılığın ve özellikle dille ilgili dışlanmanın engellenmesi amaçlanmıştır. 3. maddede, kendi seçimlerini yapma özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını kapsayacak şekilde kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi, ayrımcılık yapılmaması, engellilerin topluma tam ve etkin katılımının sağlanması, farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi istenerek her türlü ayrımcılığı engellemek için izlenecek yollar açıkça gösterilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 2. maddesinde herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ve diğer herhangi bir akide, milli ve içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi bir fark gözetilmeksizin bütün haklardan ve bütün hürriyetlerden yararlanmasının bir hak olduğu açıkça beyan edilmiştir. Bu madde açıkça her türlü ayrımcılığı yasaklamıştır. Kapsayıcı eğitimin yerine getirilebilmesi ancak kucaklayıcı ve ayrımcılıktan uzak bir dille mümkün hale gelir. Etiketleme, ayrımcılık, önyargılara dayalı bir iletişim yolu kapsayıcı eğitimin en büyük engellerindedir. Kapsayıcı eğitim sayesinde dil yoluyla ortaya çıkan insan hakları ihlallerinin de önüne geçilir. Kapsayıcı eğitimde ayrıca çeşitlilik esastır, herkes aynı ortamda ve aynı koşullarda eğitim görebilir, kimse engelinden dolayı farklı bir muameleye tabi tutulamaz gibi ilkelerle ayrıştırıcı dilin daha oluşmadan önüne geçilmesi sağlanmaktadır. Kapsayıcı eğitimde ayrıştırıcı dil yerine kucaklayıcı dil amaçlanmaktadır. İnsan onuruna dayalı bir eğitim insana sunulmak istenmektedir. Bu amaçlara ulaşılması için, kapsayıcı eğitimin temelde doğru düşünmeyle başlaması gerekmektedir. Doğru düşünme doğru dil kullanımını da beraberinde getirir. Bireyselleştirilmiş eğitim programına alınan çocuk, özel çocuk, farklı çocuk gibi sistemle oluşturulan ifadeler önce düşünme alanına yerleşmektedir oradan da dile yansımaktadır. Bu tür ifadeler konuşulmaya başlandığında genelde iletişim anlamında öğrenciler arasında olumsuz olarak yayılmaktadır. Bireyselleştirilmiş eğitim programına alınan bir çocuk eğitim aldığı diğer çocuklar

bunu çoğu zaman olumsuz olarak etiketlemekte ve bu çocuğa karşı ayrıştırıcı bir dil geliştirebilmektedirler. Bu özel eğitimi alan çocuğu aralarına almayarak dışlamaktadırlar. Bu çocuk ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Kapsayıcı eğitim tüm bu yanlış ilerleyişi durdurmaktadır. Bireysel ayrılıkları olağan karşılayarak eğitimde çeşitlilik esastır anlayışıyla olumlu bir ortam oluşturmakta, “hepimiz bireysel ayrılıklarımıza rağmen insanız” yaklaşımını edindirmektedir. Bu yaklaşım, kendimiz gibi olmayan, kendimize benzemeyen kişilere karşı saygı ve sevgi ortamı edindirmektedir. Kapsayıcı eğitimle öğretmen de sadece özel gereksinimi olan çocukların öğretmeni değil, tüm çocukların öğretmeni olma durumuna geçer; bu durum da olumlu bir sınıf ikliminin oluşmasına katkıda bulunur. Kapsayıcı eğitim önce düşünmeyi değiştirdiğinden, sonra da dilin ve eylemin de değişmesine katkı sağlar. Bu tam olarak insan haklarının amaçladığı duruş biçimidir.

3.4 İnsan Hakları Açısından Kapsayıcı Eğitimin Dünyadaki Yeri ve Önemi

İnsan haklarının tarihine baktığımız zaman, bu tarihin çok eski olmadığını görürüz. Gerçekten de herkesi kapsamı amaçlanan insan hakları ile ilgili ilk belge ancak 1948 yılında imzalanmış olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir. İki büyük savaş olduktan, milyonlarca insanın insan onuruna yakışmayacak şekilde katledilmesinden sonra imzalanan bu Bildirge sözleşme bile değildir çünkü sözleşmenin bir yaptırımını varken bildirgelerin ise yaptırım gücü yoktur; ancak yine de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi insan hakları açısından bir dönüm noktasıdır.

İnsan haklarında çok eski bir tarihe sahip olmadığımızı göre –ne yazık ki yetmiş beş yıl kadar– kapsayıcı eğitim konusunu düşündüğümüzde gerçekten çok eskiye gidemiyoruz. Doksanlı yıllardan itibaren kapsayıcı eğitim kelimesi ifade edilmeye başlanmış, iki binli yıllardan sonra konu, Sözleşmeye dahil edilip, devletler tarafından imzalanmıştır. Bu anlamda kapsayıcı eğitimin tarihine baktığımızda sadece otuz yıllık bir geçmişinin olduğunu görmekteyiz. Kapsayıcı eğitimin her ne kadar otuz yıllık bir geçmişi olsa da yine de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden başlayarak çeşitli belgelerde ismi geçmesi de kapsayıcı eğitimin bazı özelliklerini içinde barındırması açısından önemli bildirge ve sözleşmeler mevcuttur. Kapsayıcı eğitimin özelliklerini içinde barındıran bu bildirgeleri ve sözleşmeleri de kapsayıcı eğitimin bir parçası olarak görmek zorundayız çünkü

sonuçta kapsayıcı eğitimin farkına varılmasını sağlayan bu bildirme ve sözleşmelerdir. 1948 yılında imzalanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ikinci maddesine baktığımız zaman “Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka görüş, ulusal veya sosyal köken, gelir durumu, mülkiyet, doğuş veya herhangi bir ayırım gözetmeksizin bu bildirme ile ilan olunan haklardan ve özgürlüklerden yararlanabilir” ifadesinin ayrımcılığı reddetmesi ve açık olarak insanların hepsini kapsayacak şekilde bir düzenleme yapması kapsayıcı eğitim açısından önemlidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 26. maddesine baktığımızda “Herkes eğitim hakkına sahiptir” maddesiyle eğitim hakkını herkese vermesi, eğitimde kapsayıcılığın genellik ve eşitlik ilkesine vurgu yaptığından bu Bildirgeyi kapsayıcı eğitimin insan hakları açısından dünyadaki ilk belgesi olarak kabul edebiliriz.

1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi belirli bir kıtayı her ne kadar ilgilendirse de hem sözleşme olması hem de İnsan Hakları Sözleşmesinin uygulayıcısı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kurulması ve bu mahkemenin içeriğinin yine bu sözleşmeyle ve tüm özellikleriyle ortaya konması dünya tarihi açısından önem taşımaktadır. Bu belgede de kapsayıcı eğitim hakkı ile ilgili önemli maddeler bulunmaktadır. Sözleşmede ayrımcılığı yasaklayan 14. madde “Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır” ifadesinin ayrımcılığı kesin olarak reddetmesi kapsayıcı eğitimin de eğitimde ayrımcılığa karşı bir düzenleme olduğunu gördüğümüzde bu Sözleşmenin kapsayıcı eğitim açısından önemi daha iyi anlaşılır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek protokol ikinci maddesinde ifade edilen hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz ifadesi ve eğitimde devletlere ait görev ve sorumlulukların hatırlatılması, kapsayıcı eğitim açısından önemli dayanaklar oluşturmaktadır.

Dünya tarihine baktığımızda eğitimle ilgili diğer önemli sözleşme 1960 tarihinde UNESCO tarafından imzalanan Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmedir. Adından da anlaşılacağı gibi bu Sözleşmenin eğitimde doğrudan ayrımcılığı engellemeye çalışması kapsayıcı eğitimin temel amacı açısından önem arz etmektedir. Özellikle bu Sözleşmenin 3. maddesi kapsayıcı eğitimde genelliği içermesi, ayrımcılığa karşı olması, bu nitelikteki

eğitime ilişimi vurgulayan özelliklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu Sözleşmenin anlamı çerçevesinde ayırmıcılığı ortadan kaldırmak ya da ayırmıcılığı önlemek için, taraf devletlerden eğitimde ayırmıcılık içeren her türlü yasa hükmünü ve idari talimatı kaldırmayı ve idari uygulamaya son vermeyi; öğrencilerin eğitim kurumlarına alınmasında hiçbir Şekilde ayırmıcılık yapılmamasını, bunu gerektiğinde yasalarla güvence altına almayı; okul ücretleri ve ğrenci bursları ya da öğrencilere sağlanan diğer yardımlar ve yabancı ülkelerde öğrenimini sürdürmek için gerekli izinler ve imkânlar bakımından kamu makamları tarafından yetenek ve ihtiyaa dayalı olanlar dışında uyruklar arasında hiçbir muamele farklılığına izin vermemeyi; kamu makamları tarafından eğitim kurumlarına sağlanan herhangi bir yardım konusunda, sadece öğrencilerin belli bir gruptan olmalarına dayanılarak herhangi bir kısıtlama ya da üstün tutmaya izin vermemeyi; ülkelerinde oturan yabancı uyruklulara kendi vatandaşlarına sağladığı eğitim olanaklarının aynısını sağlamayı yerine getirmesi beklenmektedir. UNESCO Eğitimde Ayırmıcılığa Karşı Sözleşmenin 2. maddesine baktığımızda kapsayıcı eğitimde olması gereken destek, katılım ve erişim üçgenini vurguladığını açıkça görürüz. UNESCO Eğitimde Ayırmıcılığa karşı Sözleşmenin 2. maddesinde eğitimden eşit yararlanma olanağı sunmak, ğretim elemanlarına ek olarak okul binalarının ve malzemelerinin standartlarının da aynı nitelikte olmasını sağlamak ve aynı koşullarda ders görme olanakları her kişiye verilerek, kapsayıcı eğitimin özellikleri ortaya konmuştur. Yine bu 2. madde kapsayıcı bir eğitime yeterince destek sağlanmadan, öğrencilerin katılımı olmadan, gerekli olan malzemelere erişimi sağlanmadan bir eğitimin mümkün olamayacağını göstererek, kapsayıcı eğitimin uygulama basamaklarına işaret etmektedir.

1975 yılında Birleşmiş Milletler tarafından imzalanan Engelli Hakları Bildirgesi kapsayıcı eğitim açısından diğer önemli bir belgedir. Bu belgenin engelli tanımını içermesi, engellilerin haklarını yazılı olarak beyan etmesi ve engellilerin ayırmıcılığa maruz bırakılmamasına dikkat çekmesi son derece önemlidir. Özellikle bildirgenin 7. maddesi ve 8. maddesi kapsayıcı eğitimin dayanağı olarak gösterilebilir. BM Engelli Hakları Bildirgesi 7. maddesi: “Engelli kişiler ekonomik ve sosyal güvenlik, düzgün hayat standardı haklarına sahiptirler” ve 8. madde: “Engelli kişilerin özel ihtiyaçları, ekonomik ve sosyal planlamanın her safhasında nazarı dikkate alınmalıdır” maddelerinde düzgün hayat standardı ifadesiyle kapsayıcı eğitim ortamına vurgu yaparken, devletin her

uygulamasında planlama yaparken engellilerin de düşünülerek hareket edilmesi kapsayıcı eğitimin de planlamalara dahil edilmesi gerektiğini göstermektedir.

UNESCO tarafından 1981 yılında imzalanan Sandberg Bildirgesi de insan hakları ve eğitim açısından önemlidir. Özellikle kültür, kültürel farklılıklar, kültürel çeşitlilik gibi konular, üzerinde durulan ve önemleri vurgulanan Bildirgenin bazı maddeleri doğrudan kapsayıcı eğitimle ilgilidir. Bildirgenin giriş bölümünde yer alan: “Adalet, özgürlük ve barış adına insanlığın kültür ve eğitiminin yayılmasının insan onuru için vazgeçilmez olduğunu ve bunun bütün ulusların karşılıklı yardımlaşma ve endişe ruhu ile yerine getirmesi gereken kutsal bir görev oluşturduğunu” eğitimin doğrudan insan onuruyla kopmaz ilişkisini, insan hakları için yayılması gerektiğini, adalet ve özgürlük gibi değerler için zorunlu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bildirgenin birinci maddesinde vurgulanan “Kültür, zaman ve mekân içerisinde çeşitli biçimler alır. Bu çeşitlilik insanlığı oluşturan grupların ve toplumların kimliklerinin özgünlüğünde ve çoğulluğunda yansıma bulur. Biyolojik çeşitliliğin doğa için gerekli olduğu kadar; değişim, yenilik ve yaratıcılık kaynağı olarak kültürel çeşitlilik de insanlık için gereklidir” belirlemesi, kültürel çeşitliliğin kapsayıcı eğitimin olmazsa olmaz koşulu olduğuna işaret eder. Kapsayıcı eğitimin kültürel çeşitlilik göz önüne alınmadan uygulanması mümkün değildir. Herkes için adil bir eğitim kültürel çeşitliliği zorunlu kılar.

Yine 1989 yılında imzalanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme dünya tarihinde insan hakları açısından bir başka dönüm noktasıdır. Çocuğun tanımının yapılması, çocuk haklarının yazılı olarak ifade edilmesi, dezavantajlı çocukların özelliklerinin ortaya konarak, alınacak önlemlerin belirtilmesi, çocukların insan hakları bakımından ne olursa olsun korunması gerektiği gibi maddelere sahip olan bu Sözleşme insanlık için önemli bir yazılı kaynaktır. Bunların yanında çocukların eğitimiyle ilgili diğer önemli maddelere sahiptir. Özellikle sözleşmenin 23. maddesi tam olarak kapsayıcı eğitimle ilgilidir. Bu Sözleşme taraf devletlerden zihinsel ya da bedensel engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını sağlayan bir yaşama dünyasını oluşturmalarını beklemektedir. Yerine getirilmesi istenen görevde özel gereksinimli ve engelli çocukların eğitime koşulsuz katılımı zorunlu görülmekte ve bunun için devletlerin sorumluluğunun önemine sürekli olarak işaret edilmektedir. Sözleşmenin 28. maddesinde ise ortaöğretim sistemlerinin

genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik etmekte ve bunların tüm çocuklara açık olmasını ve gerekli durumlarda maddi yardım yapılmasını ve öğretimin parasız olması gibi uygun önlemlerin alınmasını talep etmektedir. Bu maddeye baktığımızda eğitimin herkese açık olmasının yanı sıra, kapsayıcı eğitimin önemi, bu tarz eğitimin önemli bir koşulu olarak da her türlü desteğin verilmesi gerektiği açıkça belirtilmektedir.

Doksanlı yıllara gelinceye kadar kapsayıcı eğitimle doğrudan ilgili bir çalışma görememekteyiz. Doksanlı yıllarda ise üst üste kapsayıcı eğitimle ilgili bildirelerin imzalandığını görüyoruz ve sözleşmelerin içerisinde kapsayıcı eğitimle ilgili önemli maddelerle karşılaşılıyor. Bunun nedeni, kapsayıcı eğitimle ilgili düzenleme yapmanın zorunlu olmasının artık iyice anlaşılmasıdır. Bu bağlamda ilk yazılı kaynak 1990 yılında Herkes İçin Eğitim Dünya Konferansıyla temeli atılan ve 1994 yılında UNESCO tarafından imzalanan Salamanca Bildirgesi ve Eylem Çerçevesidir. Kapsayıcı eğitim kavramının burada ilk kez vurgulanması önemli bir gelişmedir. Bu bildirgeyle “herkes için eğitim” temelinde bireysel farklılıklara bakılmaksızın tüm çocukları kapsayacak şekilde bir eğitim ortamının düzenlenmesinin zorunlu olduğunu içermesi ve özellikle de kapsayıcı eğitimde tanımlama ve müdahale yollarının belirlenmesine dikkat çekilmesi açısından bu bildirgenin ilk olması dikkate değerdir. Bu bildirmede yer alan “Her çocuk kendine özgü özelliklere sahiptir, tüm çocukların ilgi, yetenek, öğrenme ihtiyaçlarına göre eğitim görmesi sağlanarak onlara öğrenme ve başarıma fırsatı verilmelidir” ifadesiyle kapsayıcı eğitimde yer alan bireysel ayrılıklara göre eğitimin önemi açıkça gösterilmiştir; nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim için bunun zorunlu olduğu da yazılı hukukla güvence altına alınmıştır.

2000’li yıllara geldiğimizde dezavantajlı gruplara yönelik çalışmaların hız kazandığını görürüz. 2000 yılında yine UNESCO’nun imzaladığı Dünya Eğitim Forumu ve Dakar Eylem Çerçevesi kapsayıcı eğitim açısından önemlidir. Özellikle yoksul, kimsesiz, savunmasız, hapisnede yaşayan, mülteci, ailesi olmayan, okuma-yazması olmayan dezavantajlı çocuklara dikkat çekerek risk altındaki bu çocukların dışlanma ve ayrımcılığa maruz kaldığını belirterek bunlara karşı alınacak önlemler bu bildirgeyle ortaya konmuştur. 2015 yılına kadar bir program belirlenmiş ve dezavantajlı konumda olan çocukların eğitime katılımının sağlanması, okur-yazarlık oranının artırılması, kız

çocuklarının eğitime katılımının artırılması, erken çocukluk eğitim kurumlarının ve bu kurumlardaki öğrenci sayısının artırılması gibi önlemler imza altına alınarak eğitim hakkının dünya genelinde korunması ve geliştirilmesi amaçlanmıştır. Özellikle dezavantajlı çocukların kimler olduğu Dakar Çerçevesiyle belirtilerek kapsayıcı eğitimin alanı söz konusu bu çerçeveye genişletilmiştir.

2006 yılında Birleşmiş Milletlerde 181 ülkenin imzaladığı Engelli Hakları Sözleşmesi kapsayıcı eğitim açısından en önemli belgelerden biridir. Bu belge aynı zamanda kapsayıcı eğitimle bağlantılı olarak yasal bağlayıcılığı olan ilk uluslararası belgedir. Kapsayıcı eğitimle geçmiş yıllarda doğrudan ilgili olanlar bildirge ve çerçeveydi; bu belgenin ise bir Sözleşme olması ve Birleşmiş Milletler tarafından imzalanması çok önemlidir. Engellilerle ilgisi dikkate alındığında, içeriği bakımından bu Sözleşme nitelikli ve kapsayıcı eğitim açısından son derece önemli bir sözleşmedir. Bu Sözleşmenin sadece 3. maddesine bakmak bile söz konusu Sözleşmenin ne denli önemli olduğunu açıkça görmek için yeterlidir. BM Engelliler Sözleşmesinin 3. maddesi nitelikli ve kapsayıcı bir eğitimin özelliklerini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Şöyle ki bu maddede, kişilerin kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi istenmiştir. Ayrıca ayrımcılık yapılmaması; engelli kişilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması; her türlü farklılığa saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi istenmiştir. Maddenin devamında fırsat eşitliğinin herkese sunulması, her türlü imkâna erişilebilirlik; kadın-erkek eşitliğinin göz önünde bulundurulması; engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması vurgulanmıştır. Bu maddeye bakıldığında kapsayıcı bir eğitimde olması gereken tüm özellikler burada açıkça görülmektedir. Ayrımcılığın yasaklanması, katılımın, erişimin sağlanması, bunun için her türlü desteğin verilmesi, kendi olma bilincinin geliştirilmesi, kadın-erkek eşitliği gibi maddelerin açık olarak belirtilmesi kapsayıcı eğitim açısından son derece önemlidir.

Yine BM Engelliler Sözleşmesinin 24. maddesi kapsayıcı eğitimin tanımının ve özelliklerinin tam olarak resmi bir biçimde belirtildiği en önemli kapsayıcı eğitim maddesidir. 24. Maddeye göre taraf devletlerin hepsi koşulsuz olarak engellilerin eğitim hakkını tanımalıdır. Bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın

sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine alması ve ömür boyu öğrenim imkânının her kişiye sunulması açıkça belirtilmiştir. Bunun için bu 24. madde çeşitli hedefler göstermiştir. Bu hedefler insan potansiyelinin ortaya çıkarılması, onur ve değer duygusunun tam gelişiminin sağlanması, insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi; engellilerin kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin potansiyellerinin en üst derecesinde gelişiminin sağlanması; engelli kişilerin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılımlarının sağlanmasını isteyerek kapsayıcı eğitimin sınırlarını çizerken; bu maddenin devamında taraf devletlerden bu hakkın yaşama geçirilmesi için şunların yapılmasını şart koşar: engelliler engelleri nedeniyle genel eğitim sisteminden dışlanmamalı ve engelli çocuklar engelleri nedeniyle parasız ve zorunlu ilk ve ortaöğretim olanaklarının dışında tutulmamalıdır; engelliler yaşadıkları çevrede bütünleştirici, kaliteli ve parasız ilk ve ortaöğretime diğer bireylerle eşit olarak erişebilmelidir; bireylerin ihtiyaçlarına göre önemli düzenlemeler yapılmalıdır; engellilerin genel eğitimden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için genel eğitim sistemi içinde ihtiyaç duydukları destek verilmelidir; engellilere yönelik bireyselleştirilmiş etkin destekleyici tedbirlerin alınması, engellilerin tam katılım hedefine uygun olarak, akademik ve sosyal gelişimi artırıcı ortamların sağlanması istenerek, kapsayıcı eğitim daha da genişletilmiştir. Yine bu maddenin devamında taraf devletlerden engellilerin toplumun eşit üyeleri olarak eğitime tam ve eşit katılımlarını kolaylaştırmak için yaşamı ve sosyal gelişim becerilerini öğrenmelerini sağlayacak ortam yaratılması istenmiştir. Taraf devletlerden bu amaçla bazı önemli tedbirler alması istenmiştir. Bu tedbirler, Braille ve diğer biçimlerdeki yazıların okunmasının öğretilmesi, beden dilinin ve alternatif iletişim araçları ve biçimleri ile yeni çevreye alışma ve bu çevrede hareket etme becerilerinin öğrenilmesi, akran desteği ve rehberlik hizmetlerinin kolaylaştırılması; işaret dilinin öğrenilmesi, işitme ve konuşma engellilerin dilsel kimliğinin gelişimine yardımcı olunması; görme, işitme veya hem görme hem işitme-konuşma engellilerin özellikle çocukların eğitiminin en uygun dille, iletişim araç ve biçimleriyle, onların akademik ve sosyal gelişimini artırıcı ortamlarda sunulması olarak sıralanmıştır. Taraf devletler bu hakkın yaşama geçmesi için, engelli olanlar dahil olmak üzere, işaret dilini ve Braille alfabesini bilen öğretmenleri istihdam etmeli ve eğitimin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitimi için uygun tedbirleri almalıdırlar. Söz konusu eğitim

engelliliğe ilişkin bilincin artırılmasını hedeflemektedir; ayrıca, alternatif iletişim araç ve gereçlerle destekleyici eğitim tekniklerinin ve materyallerinin kullanılmasının da altı çizilmiştir. Bunların yanında aynı maddenin devamında engellilerin genel yüksekokul eğitimine, mesleki eğitime, erişkin eğitime ve ömür boyu süren eğitime ayırıcılığa uğramaksızın diğer bireylerle eşit koşullarla erişiminin sağlanmasını taraf devletlerden istemektedir. Bu maddelere dayanarak, bu Sözleşmenin kapsayıcı eğitimin en temel dayanağı olduğu ortaya konabilir. Ayrıca bu maddeye dayanarak kapsayıcı eğitim, ülkelerin vatandaşları için zorunlu hale getirilebilir. Bu saptamaya ek olarak, kapsayıcı eğitimin tanımı ve özellikleri belirtilerek, eğitimin bu tarzı, ulusal eğitimin amaçlarından biri haline getirilebilir. Gerçekten de kapsayıcı eğitimin özellikleri bu maddeye dayanılarak ortaya konulmalıdır ve nitelikli bir eğitim herkese verilmelidir.

BM Engelli Hakları Sözleşmesinden sonra kapsayıcı eğitimle ilgili çalışmalara baktığımızda bir sözleşme veya bildirgenin imzalanmadığını görürüz; ancak daha önce imzalanan insan hakları ve eğitimle ilgili sözleşmelerin ve bildirelerin takibi ve yaygınlaştırılmasıyla ilgili uluslararası kurumlar tarafından izleme raporları, çerçeveler, değerlendirme rehberleri, eylem planları, izlenecek strateji belgelerinin var olduğunu görürüz. Bunlardan bazıları şunlardır: 2008 yılında UNESCO tarafından imzalanan Kapsayıcılığa Yönelik Politika Rehberi, 2010 UNESCO Herkes için Eğitim İzleme Raporu, 2015 yılında yine UNESCO tarafından imzalanan Eğitim 2030 Eylem Çerçevesi, 2019 yılında imzalanan Her Çocuk Öğrenebilir: UNICEF Eğitim Stratejisi, 2021-2030 Avrupa Birliği Engelli Haklarına Yönelik Strateji Belgesi. Eğitim tıpkı insan gibi sürekli değişen ve gelişen bir kavramdır. Sürekli olarak da yeni gelişmelere açık bir kavramdır. Bu unutulmadan nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim için yenilikler göz önünde bulundurularak, insan hakları çerçevesinde yeni bildireler, sözleşmeler, çalışmalar uluslararası diyaloglarla ortaya konulmalıdır. Kapsayıcı eğitimin değişebilmesi ve gelişebilmesi için dünya sahnesinde sürekli gündem maddesi olarak en üstlerde kalmalıdır. Kapsayıcı eğitimin gereksinimler doğrultusunda sürekli olarak değişmesi ve gelişmesi nitelikli ve kapsayıcı eğitimin yapısı, doğası gereğidir.

4. BÖLÜM: NİTELİKLİ VE KAPSAYICI EĞİTİMİN GEREKLİ VE YETERLİ KOŞULLARI

4.1 Kapsayıcı Eğitimde Genellik ve Eşitlik İlkesinin Önemi

İnsan haklarının birinci maddesinde her insanın yaşamına eşit derecede önem verildiği açıkça görülmektedir. Kapsayıcı eğitimin de en önemli ilkesi her insanın yaşamına eşit derecede önem vermesidir, herkesi kapsayacak şekilde düzenlenmesidir. Kapsayıcı eğitim, özellikle eğitimde dezavantajlı, engelli, özel gereksinimli öğrencilerle sınırlandırılmaksızın herkes için eğitim anlayışını kendine temel ilke edinir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 1. maddesi tam olarak buna işaret etmektedir. İnsanın değeri onun onurunda gizlidir. İnsanlık onuru da insanın değerini göstermektedir. İnsan hakları muamele etme ilkeleri olduğundan, her insana da haklar yönünden eşit muamele etmeyi gerektirdiğinden, insanın onuru ve değeri açısından bu husus son derece önemlidir. Kapsayıcı eğitimin ana çıkış noktası İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 2. maddesinde: “Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşee, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin iş bu beyannamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir. Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayri muhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tabi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasi, hukuki veya milletlerarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir” denilerek kapsayıcı eğitimin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Bu madde, insanların haklar yönünden eşit olduğunu, haklara sahip olma ve hakları kullanma konusunda herkesin aynı olduğunu açıkça savunmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 26. maddesi kapsayıcı eğitimin sürekli olarak anıldığı en temel maddelerden biridir. Bu maddede geçen her şahsın öğrenim hakkının olduğu, bu öğrenimin parasız olması, hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasız olması gerektiği vurgulanmıştır. İlköğretimin zorunlu olmasının koşulsuz her devlet tarafından kabul edilmesi gerektiği açık olarak beyan edilmiştir. Her kişinin teknik ve mesleki öğretimden yararlanmasının bir hak olduğu savunulmuştur. Yükseköğretimin ise liyakatlerine göre

herkese tam eşitlikle açık olması gerektiği belirtilmiştir. Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır. Öğretim bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın idamesi yolundaki çalışmalarının geliştirilmesinin gerektiği altı çizilerek, nitelikli ve kapsayıcı eğitimde olması gereken özellikler sıralanmıştır.

BM Engelliler Sözleşmesinin 1. maddesi ise, eğitimde olması gereken genellik, kapsayıcılık, eşitlik kavramlarının tümünü içermektedir. Bu maddede Sözleşmenin amacının, engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onuruna saygıyı güçlendirmek olduğu ifade edilmiştir.

BM Engelliler Sözleşmesinin 6. maddesinde de taraf devletlerden engelli kadınlarla kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmakta olduğunu kabul ederek ve bu bakımdan onların tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri alması istenerek; yine 6. maddenin devamında taraf devletlerden kadınların tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlenmesini ve bu Sözleşmede belirtilen insan hak ve temel özgürlüklerini kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alması gerektiğini açıkça belirtir. Özellikle kız çocuklarının ve kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olduğu bu maddede vurgulanmaktadır. Bu da eğitim hakkının eşitlik ve genellik özelliklerine dikkati çekmektedir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin giriş bölümünde: “Birleşmiş Milletler Antlaşmasında ilân edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin, doğuştan varlıklarına özgü bulunan haysiyetle birlikte eşit ve devredilemez haklara sahip olmalarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu” belirtilerek insanların hak bakımından eşit olduğu vurgulanmıştır. Bu sözleşmede 18 yaşına kadar her kişinin çocuk olduğu ifade edilmiş ve çocuk haklarının her çocuk için söz konusu olduğu açıkça dile getirilmiştir.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 28. maddesinde taraf devletlerden çocuğun eğitim hakkını kabul etmesi ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde gerçekleştirmesi istenerek, eğitimin zorunlu ve parasız, ayrıca her çocuğa açık olması gerektiği, maddi

durumu yetersiz olan öğrencilere gerekli mali yardımın yapılması, kişilerin yetenekleri doğrultusunda yönlendirilmesi ve bunun için uzman bir rehberliğin yapılması, öğrencilerin eğitime devamının sağlanması için her türlü tedbirin alınması üzerinde durulmuştur. Bu maddeye bakıldığında nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim için genellik ve eşitlik ilkesi kaçınılmaz olarak görülmektedir.

Salamanca Bildirgesi de kapsayıcı eğitimin en önemli belgelerinden biridir. Burada amaç özellikle özel eğitim alması gereken çocuklar başta olmak üzere, okulu tüm çocuklara hizmet verecek şekilde güçlendirerek kapsayıcı eğitimi geliştirmek ve herkes için eğitim hedefine dikkat çekmektir. Bireysel ihtiyaçları göz önünde bulundurarak herkes için eğitim hakkını güvence altına almak olan bu Bildirge çıkış noktası olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer alan eğitim hakkını kendine dayanak yapmıştır. Bu bildirgenin kapsayıcı eğitim açısından herkes eğitim için anlayışına işaret eden maddesi 2. maddedir. Bu maddede her çocuğun eğitim görme temel hakkına sahip olduğu; kabul edilebilir öğrenim seviyesini başarma ve devam ettirme fırsatının kendisine verilmesi gerektiği; her çocuğun kendine özgü özelliklere, ilgi, yetenek ve öğrenme ihtiyaçlarına sahip olduğu; bu özellik ve ihtiyaç çeşitliliği dikkate alınarak eğitim sistemlerinin düzenlenmesi ve buna göre eğitim programlarının gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Salamanca Bildirgesinin kapsayıcı eğitimi tam olarak vurgulayan 2. maddesinin 4. paragrafıdır. Bu paragrafta özel eğitim gereksinimi olanlar kişilerin, normal okullara devam edebilmesi ve bu okulların onların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için “çocuğu merkez alan” eğitim sistemi içinde çocuğun yetiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu madde tam olarak kapsayıcı eğitimin ruhunu yansıtır. Tüm çocukların aynı yerde, aynı ortamda eğitim alması, kapsayıcı eğitimin aynı zamanda en temel amacıdır. Bu maddesiyle de Salamanca Bildirgesi kapsayıcı eğitimin amacına işaret eden en önemli belgedir. Bu Bildirgeyle kapsayıcı eğitimin nasıl yapılması gerektiği açıkça ifade edilmektedir.

Yine bütün devletlere seslenen Salamanca Bildirgesinin 3. maddesi kapsayıcı eğitime eşitlik ve genellik bağlamında, özellikle bireysel ayrılıklara ve güçlülere bakılmaksızın tüm çocukları kapsayacak imkâna kavuşturmak için eğitim sistemlerini geliştirmek amacıyla en üst politik ve bütçe önceliğini sağlamalarını, karar vericilerden istemektedir.

Salamanca Bildirgesinin 3. maddesinin devamında şöyle bir ifade vardır: Zorlayıcı başka sebepler olmadıkça, bütün çocuklar normal okullara kayıt edilmelidir, hukuki ve politik bir konu olarak kapsayıcı eğitim ilkesi kabul edilmelidir. Bu maddeler açıkça göstermektedir ki eğitim herkese yönelik olmalı, eğitim yasaları herkese eşit bir şekilde uygulanmalıdır. Bu yasaları uygulayacak olanın da devletlerin kendisi olduğu açıkça belirtilmiştir.

4.2 Kapsayıcı Eğitimde Kişiy Kazandırılması Gereken Değerler

İnsan hakları etik ilkelerdir. Hakların etik ilkeler olmaları, onları doğrudan doğruya değerlerle veya erdemlerle bağlantılı olma sonucuna götürür. İnsan hakları etikten ve değerlerden bağımsız düşünülemez. İnsan haklarının, özellikle de eğitim hakkının değerlerle olan bağlantısı öncelikli olarak kurulmalıdır. İnsan haklarıyla ilgili tüm belgelerde adalet, dürüstlük, saygı, sevgi, yardımseverlik, bilgelik gibi değerler kendini açıkça göstermektedir. İnsan haklarına baktığımızda her normunun bir değerle veya değerlerle doğrudan bağlantılı olduğunu görürüz. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 4. maddesine bakıldığında “Hiç kimse kölelik veya kulluk altında tutulamaz. Her türlü kölelik ve köle ticareti yasaktır” dendiğini, insan onuruna uygun davranmanın ve saygı duymanın ne denli önemli olduğunu açıkça görürüz. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 5. maddesindeki “Hiç kimseye işkence veya zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulanamaz” ifadesinde insan bedenine ve onuruna saygı gösterilmesi gerektiği yine açıkça görülmektedir.

İnsan hakları açısından önemli olan 2 Kasım 2001 tarihinde imzalanan Sandberg Bildirgesinin giriş bölümünde değerlerle ilgili olarak adalet, özgürlük ve barış adına insanlığın kültür ve eğitiminin yayılmasının insan onuru için vazgeçilmez olduğu belirtilerek bunun bütün ulusların karşılıklı yardımlaşma ve endişe ruhu ile yerine getirilmesi gereken kutsal bir görev oluşturduğu ifade edilmiştir. Burada adalet, özgürlük gibi kavramların insan onuruyla bağlantısı kurularak uluslararası yardımlaşma değerini de şart koşması insan hakları açısından dikkate değerdir. Değerler olmadan insan haklarının korunup, geliştirilmesi mümkün değildir. İnsan haklarını kendine dayanak yapmayan hukuk ise insanı korumak yerine sömüren ve kullanılan bir araç haline dönüştürmesi ihtimal dahilindedir. İnsan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini ancak

ve ancak etik ve değer bilinci sağlar. Etik ile etik olmayanı, insan hakkı ile insan hakkı olmayanı, değerler ile değer yargılarını ayırt edebilme bilgisi ve bilinci olmadan insan hakları korunamaz, geliştirilemez. İnsan haklarını bilmeyen bir anlayıştan ancak insan hakları ihlalleri ortaya çıkar. Etik bilgi olmadan etik ilkeler olan insan hakları geliştirilemez. Etiğin konusu olan eylemler arasındaki değer farkını yapamayan bir bilinçten, insandan insan hakları için evrensel bir duruş, tavır takınma beklenemez. Bundan dolayı insan haklarını koruyacak; sevgi, saygı, yardımseverlik, dürüstlük, adil olma, cesur olma gibi değerler bilgisini edindirecek bir bilgelik, kapsayıcı eğitimin ilk edindirmesi gereken yn olmalıdır. Kişi kendisinin, eylemlerinin, haklarının, başkalarının da haklarının bilincine sahip bir bilgeliği iselleştirdiğinde ancak insan hakları korunabilir ve geliştirilebilir. Küçük yaşlardan itibaren kişiler değerler, etik ve insan hakları konusunda eğitilerek bilinçlendirilmelidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 22. maddesi eğitimde kazandırılması gereken değerlere atıfta bulunur. Eğitimin kazandırması gereken bu değerler, insan kişiliğini tam olarak geliştirmek, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmek; bütün uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu yerleştirmek ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki etkinliklerini güçlendirmek olarak gösterilmiştir. Bu maddede saygı, hoşgörü, dostluk gibi değerlere vurgu yaparak insan haklarıyla olan bağlantı açıkça belirtilmiştir. Öyleyse kapsayıcı eğitimin de temel amacı değerler ve etik bilincini edindirerek insan haklarının korunmasını sağlamaktır. Kapsayıcı eğitimin insana yapacağı en önemli katkılardan biri bireyleri kişiye dönüştürecek; kendisinin ve diğerlerinin farkında olmasını sağlayacak, haklarının bilgisini edindirecek bilgeliği kişiye kazandırmak olmalıdır.

Kapsayıcı eğitimin değerlerle ilgili önemli ilkesi her öğrenciye saygı duygusunu kazandırmak; neye saygı gösterilir, neye saygı gösterilmez konusunda bilinç vermek, saygı konusunda farkındalık oluşturmak gibi kapsayıcı değerleri de her insana kazandırmaktır. Kapsayıcı eğitimin savunduğu temel düşünce her insanın değerli olduğu, her insana insan olmasından dolayı saygı gösterilmesi gerektiği anlayışını edindirmektir. BM Engelliler Sözleşmesinin 17. maddesi kişisel bütünlüğün korunması maddesidir ve burada saygı ve farkında olmanın önemi açıkça belirtilmiştir. Bu madde engelli her kişiye, beden ve ruh bütünlüğüne diğer bireylerle eşit bir Şekilde saygı duyulması istenmiştir. BM ocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 13. maddesine göre her ocuk, düşüncesini

özgürce açıklama hakkına sahip olmalıdır; bu hak, ülke sınırlarına bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncenin araştırılması özgürlüğünü de içermelidir denilerek bir çocuğun haklarının farkında olabilmesinin yanı sıra, bu haklara saygı gösterilme yolları açıkça belirtilmiştir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 14. maddesinde de çocukların düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterilmesi gerek taraf devletlerden gerekse de toplumlardan istenmiştir. 14. maddenin devamında da taraf devletlerden, ana-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaşır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine saygı gösterilmesine de dikkat çekilmiştir.

Kapsayıcı eğitimde olması gereken diğer önemli değer ise adalettir. Adalet insan haklarının en temel değerlerinden biridir. İnsan haklarıyla ilgili tüm belgelere baktığımızda adalet kavramı sürekli olarak karşımıza çıkar. “İnsan haklarıyla ilgili tüm normlar neyi talep ediyor, neyi istiyor?” sorusu dikkate alındığında, tüm normların dünyada insanları adaletli bir düzene kavuşturmaya çalıştığı gözlemlenir. Arka planda bu normları uygularsanız ancak “adaletli” bir dünya mümkün olur denmektedir. Gerçekten de insan hakları normları olmadan “adaletli” bir dünya mümkün değildir. Adalet ve adil bir düzen insan haklarının temel amacıdır. Bu anlamda insan haklarıyla ilgili tüm belgeler ve normlar adil olma değerinden bağımsız düşünülemez. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 7. maddesi “Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunmaya hakkı vardır. Herkes, bu Bildirgeye aykırı herhangi bir ayrımcılığa ve ayrımcı kışkırtmalara karşı eşit korunma hakkına sahiptir” ifadesiyle doğrudan adalet kavramına vurgu yapmıştır. Herkesin yasa önünde eşit olması, ayrımcılığa karşı duruş sergilemesi adil olmanın önde gelen koşullarıdır. Bu koşullar sağlanırsa ancak adil olunur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 10. ve 11. maddelerine bakıldığında, adil yargılanma, tarafsız mahkemelerde yargılanma, yasa önünde eşitlik, hak edilenden fazla cezaya çarptırılmama gibi önemli maddeler eşliğinde doğrudan doğruya adalet kavramına atıfta bulunmaktadır. Adil olmaya ilişkin tüm bu koşullar insan haklarıyla ilgili belgelerde açıkça ifade edilmişlerdir.

Adil olma eğitim bağlamında üzerinde durulması gereken en önemli değerlerden biridir. Nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim adalet olmadan düşünülemez. Kapsayıcı eğitimin de

amacı adil bir düzen oluşturmaktır. Kapsayıcı eğitimin herkese yönelik olması başlangıçta bizi adalet kavramına götürmektedir. Hiç kimseyi dışarıda bırakmaması, herkese aynı ortamlarda aynı eğitim fırsatı sunması kapsayıcı eğitimin amacının adil bir eğitim sağlamak olduğunu bize gösterir. Eğitimde ayrımcılığa karşı sözleşmenin 2. maddesine bakıldığında: “Eğitimden eşit yararlanma olanağı sunmak, öğretim elemanlarına ek olarak okul binalarının ve malzemelerinin standartlarının da aynı nitelikte olmasını sağlamak ve aynı ya da eş değerde ders görme fırsatı sunmak koşuluyla, her iki cinsiyetten öğrenciler için ayrı eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi” ifadesinde adil bir eğitimin koşulları açıkça belirtilmiştir. Salamanca Bildirgesinde devletin görev ve sorumlulukları belirtilirken adil ve eşit bir eğitimin altı çizilmiştir. Salamanca Bildirgesi 3. madde giriş paragrafında bireysel ayrımlara ve güçlüklerle bakılmaksızın tüm çocukları kapsayacak imkâna kavuşturmak için eğitim sistemlerini geliştirmek amacıyla kurumsal yapılara en üst düzeyde politik desteğin verilmesi, mali bakımdan güçlendirilerek bütçe önceliğinin sağlanması; zorlayıcı başka sebepler olmadıkça bütün çocukların normal okullara gitmesinin öncelenmesi; hukuki ve politik bir konu olarak kapsayıcı eğitim ilkelerinin kabul edilmesi; kapsayıcı okullar bakımından deneyimi olan ülkelerle bilgi alışverişinde bulunulması, kapsayıcı eğitimin ancak adil bir ortam ve imkân sağlanarak ve işbirliğiyle mümkün olabileceği açıkça belirtilmektedir.

İnsan hakları her türlü dışlanma ve ayrımcılığı yasaklayarak adil olmanın yolunu gösterir. Her türlü ayrımcılık adil olmanın önündeki en büyük engeldir. İnsan haklarıyla ilgili tüm belgeler her türlü ayrımcılığı yasaklamıştır. Örneğin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 2. maddesi “Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir. Ayrıca, bağımsız, vesayet altında ya da kendi kendini yönetemeyen ya da egemenliği başka yollardan sınırlanmış bir ülke olsun ya da olmasın, bir kişinin uyruğu olduğu ülke ya da memleketin siyasal, hukuksal ya da uluslararası statüsüne dayanarak hiçbir ayırım yapılamaz” ifadesiyle her türlü ayrımcılığı yasaklayarak adil bir düzenin yolunun ayrımcılığı önlemekten geçtiğini belirtmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine baktığımızda da adil bir düzene ulaşmak üzere ayrımcılık yasaklanmıştır. On ikinci protokol birinci maddede “Hukuken temin edilmiş olan tüm haklardan

yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır” ifadesinde ayrımcılığın yasaklanarak adalet için olmazsa olmaz koşul olduğu ifade edilmiştir. İnsan haklarının her türlü ayrımcılığı yasaklaması ve bununla ancak adaletli bir dünyanın mümkün olduğunu savunması eğitimde kapsayıcı eğitimin de görevidir. Kapsayıcı bir eğitimle nitelikli ve adil bir eğitim mümkün olur çünkü kapsayıcı eğitim herkese eşit ortamlarda, eşit fırsatlar sunarak ayrımcılığın önüne geçerek insan hakları açısından değerli olan adil bir düzen imkânı sunar. Kapsayıcı eğitim bağlamında ayrımcılığı yasaklayarak adil bir eğitim sunmayı içeren birçok belge ve norm vardır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 2. maddesi “taraf devletler, bu sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana-babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler” ifadesiyle ayrımcılık karşıtı bir politika izlenmesinin önemini açıkça ifade eder. Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmenin 1. maddesinde, herhangi bir kişinin ya da grubun her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakılmasını; herhangi bir kişinin ya da grubun, daha düşük standartta bir eğitimle sınırlandırılmasını yasaklayarak, adalet için nitelikli ve kapsayıcı eğitimin koşullarını beyan etmiştir. Salamanca Bildirgesinin 2. maddesinin son paragrafında ayrımcı tutumla mücadelede, herkesi hoş karşılayan ve kabul eden bir toplumun oluşturulmasında ve herkes için eğitimin başarılmasında normal okulların kapsayıcı durumlarıyla en etkili araç oldukları ifade edilmiştir. Kapsayıcı eğitimin en önemli görevinin ayrımcılığı ortadan kaldırıp herkes için bir eğitim ortamı oluşturmak olduğu belirtilmiştir.

İnsan haklarının uygulanmasını ve geliştirilmesini sağlayan önemli bir değer de dayanışma ve yardımlaşmadır. İnsan haklarını korumanın ve geliştirmenin yolu insan haklarıyla ilgili olan kurum ve kuruluşlar arasındaki dayanışmadır. Uluslararası dayanışma olmadan, insan haklarında birlikte hareket edilmeden insan hakları ihlallerinin önüne geçilemez. Bundan dolayı birçok insan hakları belgesinde gerek ulusal gerekse uluslararası kurumlar arasında olması gereken işbirliği, dayanışma ve yardımlaşmadan sıkça söz edilir. Bu konu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi giriş bölümünde şu şekilde ifade edilir: “Uluslar arasında dostça ilişkiler geliştirmenin önemli olduğunu” yine

bildirgenin giriş bölümünün devamında: “Üye Devletlerin, Birleşmiş Milletlerle işbirliği içinde, insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel olarak saygı görmesi ve gözetilmesini sağlamayı taahhüt ederler” maddelerine baktığımızda işbirliği ve dayanışmanın önemini belirttiği açıkça ifade edilmektedir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin “Giriş” bölümünde her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin bilincinde olunması ve dayanışmanın, yardımlaşmanın olması gerektiği belirtilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin “Giriş” bölümünde: Avrupa Konseyinin amacının, üyeleri arasında daha sıkı bir birlik oluşturmak olduğunu ve insan hakları ile temel özgürlüklerin korunmasının ve geliştirilmesinin bu amaca ulaşma yollarından biri olduğu göz önüne alınarak, dünyada barış ve adaletin asıl temelini oluşturanın ve bunun korunmasının insan haklarına bağlı olduğu açıkça savunulmuştur. Madem İnsan haklarını korumanın ve geliştirmenin yolu dayanışma ve işbirliğinden geçmektedir, eğitim hakkının da korunması ve geliştirilmesi yardımlaşma ve dayanışmadan geçecektir. Nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim işbirliği ve yardımlaşmayı gerektirir. Günümüzde UNICEF, UNESCO gibi uluslararası kurumların desteğiyle dünyada eğitimle ilgili birçok karar alınmakta, bu kararlar uygulanmaktadır. Okuma-yazma oranlarını artırmada, kız çocuklarının eğitime katılmasını sağlamada, kapsayıcı eğitimin alanını genişletmede bu kurumların çok önemli olduğu açıktır. Bu kurumların yerel kurumlarla yapacağı işbirliği ve gerçekleştirilecek dayanışma, sorunların çözümünde birincil derecede önemlidir. Bunların hepsi uluslararası kurumlarla yerel kurumlar arasındaki dayanışmanın önemini göstermektedir. Kapsayıcı eğitim alanında yüksek düzeyde dayanışma ve yardımlaşmaya ihtiyaç vardır. Yardımlaşma değeri kapsayıcı eğitimin tam ve yerinde yapılabilmesi için gereklidir ve zorunludur. Kapsayıcı eğitim açısından önemli bir belge olan Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmenin 6. ve son maddesinde taraf devletlerden Sözleşmeyi uygularken, eğitimde ayrımcılığın farklı biçimlerine karşı ve eğitimde fırsat ve muamele eşitliğini güvence altına almaya yönelik olarak alınacak önlemleri saptamak amacıyla Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Genel Konferansı tarafından benimsenen tavsiyelere uymaları beklenmektedir. Birleşmiş Milletlerin her zaman dikkate alınması gerektiği vurgulanmış; bunun da dayanışma açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Yine Salamanca Bildirgesinin 4.

maddesinde eğitimle ilgili tüm kurum ve kuruluşların dayanışmasını destekleyen önemli kararlar yer almaktadır.

Nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim için değerler önemlidir. Kapsayıcı eğitim bilgelik değeri ile insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde farkındalık oluşturulup başta eğitim olmak üzere diğer hakların korunması sağlanmaktadır. Bu belirlemeler, eğitimi rastlantılardan arındırarak bilinçli bir etkinlik alanı haline getirir. Kapsayıcı eğitim herkese nitelikli eğitim fırsatı sunarak tüm bireylerin de eğitime katılımını, erişimini kolaylaştırmaktadır. Saygı gören bir kişi saygı değerini gösterir. Kapsayıcı eğitim her türlü aşağılayıcı eylemi baştan engellediğinden, her türlü ayrımcılığa karşı durduğundan, adil olma değerine de sahiptir. Kapsayıcı eğitim dayanışma yaklaşımıyla yapıldığından, kişilerde de yardımlaşma ve dayanışma anlayışını geliştirir. İnsan hakları dayanışmanın ve işbirliğinin sonucunda ancak korunabilir. İnsan hakları ihlalleri uluslararası dayanışmayla önlenir. Eğitimde de insan hakları ihlalleri eğitim kurumunu meydana getiren paydaşların dayanışmasıyla ancak azaltılıp ortadan kaldırılabilir. Kapsayıcı eğitim bilgelik, yardımlaşma, adalet, saygı değerleri üzerine kurulduğundan insan haklarıyla kopmaz bir bağı vardır. Bu değerler kapsayıcı ve nitelikli bir eğitim için zorunlu değerlerdir.

4.3 Kapsayıcı Eğitimin Gerçekleşmesini Sağlayan Destek, Katılım ve Erişim Konularının Uluslararası Belgelerdeki Yeri

Her eğitim alan kişinin yeterince destek-katılım-erişim olanaklarından yararlanması ve ortamın da buna göre düzenlenmesi gerektiği kapsayıcı eğitimde çok önemli bir ilkedir. Kapsayıcı eğitimin herkese ulaşabilmesi ve uygulanması ancak bu ilkenin yerine getirilmesiyle mümkündür. Eğitim hakkı dolaylı olarak korunan bir haktır. Bunun nedeni, bu hakkın devletin kurum ve kuruluşlarıyla yerine getirilen bir hak olmasıdır. Eğer gerekli ortam oluşturulmazsa, gerekli materyal sağlanmazsa erişim de katılım da yeterince gerçekleşemeyeceği için bu bağlamdaki adalet duygusu tartışılır hale gelecektir.

Kapsayıcı eğitimin herkese ulaşabilmesi için öncelikle eğitim ortamında bulunması gereken araç-gereçleri kapsayan altyapı yeterince tedarik edilerek kişilerin kullanımına sunulmalıdır. Bu araç-gereçler temin edilerek ve kapsayıcı eğitimin uygulanmasını sağlayan her türlü altyapı oluşturularak gerekli olan destek sağlanmalıdır. Yeterli altyapı

ve araç-gereç olmadan kapsayıcı eğitimin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu altyapı ve araç-gereçlerin tamamı kapsayıcı eğitimde destek olarak ifade edilir. Bir okulda iyi bir internet bağlantısını sağlayan sistem, görme özürlüler için çekilen şerit, yürüme engelli olan öğrenciler için asansör, kapsayıcı eğitimin üçlü ayağından biri olan destek için örnek olarak verilebilir. Kapsayıcı eğitimin destekten sonra ikinci ayağı erişimdir. Erişim, her türlü engelin ortadan kaldırılarak kişilerin her türlü materyal ve altyapıya ulaşmasını kolaylaştıracak etkinliklerin planlanmasını; bu etkinlikler için ortamın oluşturulmasını, eğiticilerin öğrenmeyi kolaylaştırmak için çeşitli ve gerekli düzenlemeler yapmalarını ifade eder. Yürüme engeli olan birini beden eğitimi dersine katmak için halter altyapısını kurup kişinin rahatlıkla çalışma yapabilmesini sağlayacak ders ve etkinlik planlamak ve ortamı buna göre düzenlemek, kapsayıcı eğitimin erişim ayağını gerçekleştirmeye örnektir. Dikkat edilirse destek olmadan erişim de gerçekleşemez. Burada halter, halter masası destektir; dersi planlama, etkinlik sunma, çalışma için uygun ortam sunma ise erişimdir. Altyapı oluşturuldu, materyaller temin edildi, eğiticiler yetiştirildi, planlama yapıldı ve etkinlikler düzenlenerek destek ve erişim sorunu çözüldüncede geriye kişinin katılımı kalır. Katılım üçlü sacayağının sonuncusudur. İyi bir altyapı, iyi planlama, ortam düzenlemesi, bunu yapacak bilinçli bir eğiticisiyle katılım ayağı kolayca yapılabilir. Katılım, kişilerin öğrenmelerini sağlayacak her türlü iletişimi, motivasyonu, etkileşimi sağlayacak; öğrenciyi diğer insanlarla kaynaştıracak etkinliklerle, konularla meşgul ederek eğitimin bir parçası haline getirmektir. Katılım eğitimde öğrenciye her türlü deneyimi edindirmektir. Katılım, onu bireysellikten kurtararak iletişim kuran, diğer kişilerle birlikte çalışan, bir şeyler üreten bir varlık haline getirme sürecidir. Destek olmadan, erişim; erişim olmadan katılımın gerçekleşmesi mümkün değildir. Katılım olmadan da destek ve erişimin bir gereği kalmaz. Bu yüzden bu üç unsur birbirlerine sıkıca bağlıdır. Eğitimin niteliği de kapsayıcılığı da bu üç ayağın sağlam bir şekilde birbiriyle bağlanmasıyla mümkündür. Bu üç ayağı doğru bir şekilde kuracak olan da eğiticinin kendisidir. Eğiticinin mutlaka kapsayıcı eğitimle ilgili eğitim alması önemlidir. Bilinçli olmayan bir eğitici bu üç ayağı doğru kuramaz. Okullarda kapsayıcı eğitim konusunda yeterli eğitici olmadığı için kapsayıcı eğitimin uygulanmasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Bundan dolayı nitelikli ve kapsayıcı eğitimde destek, erişim ve katılım koşulununun gerçekleşmesi için bilinçli bir eğiticinin olması şarttır.

Kapsayıcı eğitimin önemli bir ayağı olan destek, erişim ve katılım üçgeninin önemine vurguda bulunan birçok insan hakkı belgesi vardır. Bu insan hakları belgelerinde destek, katılım ve erişimin nasıl gerçekleşeceğine ve bunun için çeşitli etkinliklere kadar birçok düzenleme mevcuttur. Kapsayıcı eğitimin kalbini oluşturan bu üçlü mekanizmayı bu yasal belgelere dayandırmak kapsayıcı eğitim açısından ve kişilerin haklarını arayıp koruması bakımından son derece önemlidir. Bu yasal belgelerle eğitim, rastlantıdan kurtarılarak kapsayıcı ve nitelikli hale getirilir. Örneğin BM Engelliler Sözleşmesinin 9. maddesi destek, erişim ve katılımın önemini açıkça belirtmektedir. Bu maddede taraf devletler, engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır. Erişimin önündeki engellerin tespitini ve ortadan kaldırılmasını da içeren bu tedbirler diğerlerinin yanında, aşağıda belirtilenlere de uygulanır. Bu tedbirler, binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri dahil diğer kapalı ve açık tesislerle elektronik hizmetler ve acil hizmetler de dahil olmak üzere bilgi ve iletişim araçları ile diğer hizmetler olarak sıralanmıştır. Devam eden maddede taraf devletlerden gerçekleştirilmek için alınacak tedbirler: Kamuya açık veya kamu hizmetine sunulan tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve rehber ilkelerin geliştirilmesi, duyurulması ve bunlara ilişkin uygulamaların izlenmesi; kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet sunan özel girişimlerin engellilerin ulaşımını her açıdan dikkate almalarının sağlanması; ilgili kişilerin engellilerin karşılaştığı ulaşım sorunlarıyla ilgili olarak eğitilmesi; kamuya açık binalar ve diğer tesislerde Braille alfabesi ve anlaşılması kolay nitelik taşıyan işaretlemelerin sağlanması; kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dahil çeşitli canlı yardımların ve araçların sağlanması; engellilerin bilgiye erişimini sağlamak üzere onlara uygun yollarla yardım ve destek sunulmasının teşvik edilmesi; engellilerin internet dahil yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişiminin teşvik edilmesi; erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım çalışmalarının ilk aşamadan başlayarak teşvik edilmesi ve böylece bu teknoloji ve sistemlere engelliler tarafından asgari maliyetle erişilebilmesinin sağlanması olarak

sıralanmıştır. BM Engelliler Sözleşmesinin 9. maddesine bakıldığında tüm maddelerin açıkça destek, katılım ve erişimle ilgili olduğu, kapsayıcı bir eğitim için bunların düzenlenmesi gerektiği fark edilir. Yine BM Engelliler Sözleşmesinin 19. maddesinde bağımsız yaşayabilme ve topluma dahil olma; 29. maddesinde kişilerin siyasal ve toplumsal yaşama katılımı düzenlenmiştir. 30. maddesinde de kültürel yaşama katılma, dinlenme, boş zaman etkinlikleriyle spor faaliyetlerine katılma düzenlenerek, katılımın kapsayıcı eğitim açısından ne denli önemli olduğu vurgulanmıştır.

Yine BM Engelliler Sözleşmesinin 21. maddesi düşünce ve ifade özgürlüğü eşliğinde bilgiye erişim maddesinin içeriğinin, vazgeçilmez bir kapsayıcı eğitim ilkesi olduğunu vurgular. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 18. maddesinde taraf devletlerden çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinin sağlanmasında ana-babanın birlikte sorumluluk taşıdıkları ilkesinin tanınması için her türlü çabayı göstermeleri istenmiştir. Her şeyden önce çocuğun yüksek yararının göz önünde tutulması beklenmektedir. Bunun için ailelerin desteklenmesi ve katılımlarının sağlanması taraf devletlerden talep edilmiştir. Burada kapsayıcı eğitimin gerçekleştirilmesini sağlayan desteğin, katılımın ve erişimin önemi açıkça belirtilmektedir.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 20. maddesinde geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul dilmeyen her çocuğun devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahip olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Taraf devletler bu durumdaki bir çocuğa uygun olan bakımın sağlanması gerektiği vurgulanarak yine destek ve erişimin önemi açıkça belirtilmiştir.

Salamanca Bildirgesi 4. maddede uluslararası kuruluşlara seslenerek, kapsayıcı eğitim yaklaşımını onaylamaları ve tüm eğitim programlarının tamamlayıcı bir parçası olarak, özel gereksinim eğitiminin gelişmesini desteklemeleri istenmektedir. Bu maddede tüm kurum ve kuruluşlardan kapsayıcı eğitim için açıkça destek istenmektedir.

Salamanca Bildirgesinin erişimi ön plana çıkaran 2. maddesinin 3. paragrafında ihtiyaç çeşitliliği dikkate alınarak eğitim sistemlerinin düzenlenmesinin ve eğitim programlarının gerçekleştirilmesinin önemi üzerinde durulmakta ve bu yolla kapsayıcı eğitimdeki erişim konusunun önemi vurgulanmaktadır.

Salamanca Bildirgesinin katılımı ön plana çıkararak 3. maddesinde özel eğitim gereksinimi olan çocuk ve yetişkinler için eğitim imkânlarına ilişkin, planlama, kontrol ve değerlendirme için yerleşmiş ve katılımcı mekanizmalar kurmaları istenirken; aynı Bildirgenin 3. maddesinin devamında ise özel eğitim ihtiyaçları konusundaki hazırlıklarla ilgili planlama ve karar verme süreçlerinde, anne-babaların, toplumun ve yetersizliği olan kişilerin kuruluşlarının katılımını sağlamaları da istenmektedir. Bu maddede açıkça ebeveynlerin ve toplumun katılımına dikkat çekilmektedir.

4.4 Uluslararası Belgeler Işığında Kapsayıcı Eğitimde Bilinçlenmenin ve Bilinçlendirmenin Önemi

Kapsayıcı eğitimin en önemli koşullarından biri de kapsayıcı eğitimle ilgili bilinçlenme ve bilinçlendirmedir. Bugün toplumun durumları algılama düzeyi, bilgiyle değerlendirme düzeyi, insan hakları bilgisine sahip olma, insan haklarının farkında olma kapsayıcı eğitimin yaygınlaşması açısından belirleyici bir öneme sahiptir. Günümüzde yerel normlarla insan hakları normları çatıştığında insanlar insan haklarını tercih edebiliyor mu? Gereksinim ile evrensel değerler çatıştığında değerlere yönelik bir tavır takınılabiliyor mu? Uluslararası sözleşmeler, bildirgeler, raporlarla ilgili olarak kişilerin farkındalığı ne düzeydedir? Sivil toplum kuruluşları eğitim hakkına ve kapsayıcı eğitime ne kadar önem vermektedir? Bu bağlamda gerekli destek sağlanıyor mu? Tüm bu soruların cevapları eğitim hakkının yerine getirilmesinde toplumun bilinçlenmesiyle doğrudan ilgilidir. Kamuoyunun bilinçlenmesi ve desteği olmadan kapsayıcı eğitimin amacına ulaşması mümkün değildir. Günümüzde engellilerin dışında hiç okula gitmeyen çocukların olduğuna tanık oluyoruz. Savaşlardan, göçlerden, iç çekişmelerden, ırkçılıktan kaynaklanmak üzere eğitim alamayan veya kısıtlı düzeyde eğitim alan birçok insanın olduğu uluslararası raporlarda beyan edilmiştir. Oysa eğitim hakkı herkes için temel ve zorunlu bir haktır. Dünyanın neresinde olursa olsun, hangi koşullarda olursa olsun hiçbir insan eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. UNICEF ve UNESCO'dan başlayarak, sivil toplum kuruluşlarına kadar, gerek yerel gerek uluslararası tüm kurum ve kuruluşlar bilinçli ve birlikte hareket etmelidir. Uluslararası belgelere baktığımız zaman bilinçli, örgütlü bir toplumun önemi çoğu yerde vurgulanmıştır. Hakların korunmasıyla ilgili olarak alınacak en önemli önlemlerin başında bilinçli bir toplumu meydana getirmek önceliklidir. Haklarını bilen kişi ancak onu koruyup geliştirebilir; bunu da yasal, resmi

insan hakları belgelerine dayandırdığında tartışılmaz bir temellendirme ve dayanak sağlanmış olur. Bilinçlenmenin yolları da söz konusu insan hakları belgelerinde kişilere sunulmuştur.

BM Engelliler Sözleşmesinin 8. maddesi söz konusu bilinçlendirmenin önemini ve yollarını göstermesi açısından son derece önemli bir maddedir. Bu maddede taraf devletlerden bilinçlendirmeyle ilgili amaçları gerçekleştirmek için acil, etkin ve uygun tedbirlerin alınmasını ister. Bu tedbirler içerisinde, aile dahil olmak üzere, toplumun her kesiminde engellilere yönelik bilinci arttırmak ve engellilerin hakları ve insanlık onurlarına saygı duyulmasını teşvik etmek; yaşamın her alanında engellilere yönelik klişeler, önyargılar, incitici uygulamalar ile cinsiyet ve yaş temelli ayırıcı davranışlarla mücadele etmek, bunları önlemek; engelli bireylerin kapasiteleri ve katkılarına ilişkin bilinç yaratmak konuları dikkate alınmıştır. Bu amaca yönelik alınması gereken önlemlerin devamında ve toplumda bilinç yaratmaya yönelik etkin kampanyaların tasarlanması, başlatılması ve sürdürülmesi için; engelli bireylerin haklarının kabul edilebilirliği konusunda toplumun eğitilmesi; engellilere yönelik olumlu yaklaşımların ve toplumsal bilincin artırılması; engelli bireylerin becerileri, meziyetleri ve yeteneklerinin işyerlerine ve işgücü piyasasına katkısının toplumca tanınmasının teşvik edilmesi; erken yaştan itibaren tüm çocukların eğitim sisteminin her aşamasında engelli bireylerin insan haklarına saygıyla yaklaşımının sağlanması; tüm kitle iletişim araçlarında engellilerin Sözleşmenin amacına uygun bir yaklaşımla tanınmasının cesaretlendirilmesi; engellilere ve haklarına ilişkin bilinci artırıcı eğitim programlarının desteklenmesi görev olarak belirtilmektedir. Toplumsal genel bilinçlenme olmadan kapsayıcı eğitimin gerçekleşmesinin mümkün olmadığı bu maddede açıkça gösterilmiştir.

Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmenin 6. maddesinde taraf devletlerden bu sözleşmeyi uygularken, bundan böyle eğitimde ayrımcılığın farklı biçimlerine karşı ve eğitimde fırsat ve muamele eşitliğini güvence altına almaya yönelik olarak alınacak önlemleri saptamak amacıyla Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Genel Konferansı tarafından benimsenen tavsiyelere uyulması beklenmektedir. Burada devletlerden bilinçlenme ve bu konuda gelişme gösterebilmesi için Birleşmiş Milletlerin kararlarının takip edilmesi ve bunun için özen gösterilmesi istenmiştir. Devletlerin ve toplumların eğitim konusunda bilinçlenmesinin önemli bir koşulu uluslararası kurum ve

kuruluşların eğitimle ilgi olarak alacağı kararlara katkı sağlarnasının yanı sıra, alınan kararlarnı vatandaşlarına ulaştırarak onları eğitim hakkı konusunda bilinçlendirmektedir.

Sandberg Bildirgesinin 2. maddesine bakıldığında giderek çeşitlilik arz eden toplumlarda; çoğul, çeşitli ve dinamik kültürel kimliklerin yanı sıra birlikte yaşamak için de istekli olan insanlar ve gruplar arasında uyumlu bir etkileşim sağlanmalı; tüm vatandaşların dahil edilmesine ve katılımına dair politikalar; sosyal uyumun, sivil toplumun canlılığının sağlanarak barış ortamının oluşturulması istenmiştir. Bu maddede birlikte yaşamak için vatandaşların katılımını sağlayarak bilinçlenmenin önemi vurgulanmıştır. Bilinçlenme için katılımın yanında etkileşimin de önemi üzerinde durulmuştur.

Sandberg Bildirgesi'nin 6. maddesinde sözlü ve görüntülü düşüncelerin serbest dolaşımını güvence altına alırken, tüm kültürlerin kendilerini ifade edebilmesine ve kendilerini bilinir kılabilmelerine özen gösterilmelidir. İfade özgürlüğü, medya çoğulculuğu, çokdillilik, sanata, bilimsel ve teknolojik bilgiye dijital formda da dahil olmak üzere eşit erişim ve tüm kültürler için ifade ve yayma araçlarına erişme olanağı, kültürel çeşitliliğin güvenceleri olmalıdır. 6. maddeye bakıldığında bilinçlenmenin yolları olan ifade özgürlüğünün, özgür medyanın, bilgiye erişimin önemi de burada belirtilmiştir.

Salamanca Bildirgesinde Bilinçlenme ve bilinçlendirmenin önemiyle ilgili maddeler vardır. Salamanca Bildirgesinin 4. maddesi uluslararası işbirliği programlarındaki hükümetleri ve uluslararası parasal destek sağlayan kurumları; başta “Herkes için Eğitim Dünya Konferansı”na parasal destek sağlayanları, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Teşkilatını, Birleşmiş Milletler Çocuklar Fonunu, Birleşmiş Milletler Gelişim Programını ve Dünya Bankasını, kapsayıcı eğitim yaklaşımını onaylamalarını ve tüm eğitim programlarının tamamlayıcı bir parçası olarak, özel gereksinim eğitiminin gelişmesini desteklemelerini; Birleşmiş Milletler ve onun uzmanlaşmış birimlerini, özellikle Uluslararası Çalışma Teşkilatı, Dünya Sağlık Örgütü, UNESCO ve UNICEF’i yaygınlaşmış ve bütünleşmiş özel gereksinim eğitim imkânlarının daha etkili desteği için işbirliklerini ve iletişim ağlarını güçlendirmeleri kadar teknik işbirliği için katkılarını artırmalarını, ülke programlarına ve hizmet sunmaya katılan gönüllü kuruluşları, özel eğitim gereksinimleri için kapsayıcı imkânların planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde genişleyen katılımlarını güçlendirmelerini ve ulusal resmi

organlarla işbirliğini kuvvetlendirmelerinin gerekli olduğunu belirtir. Bu maddeye bakıldığında kurumlar arasındaki işbirliğinin önemi kadar aralarında dayanışma ve işbirliğini sağlayacak iletişimin de önemi vurgulanmıştır. Bu da ancak kurumlar arasında iletişim ağının kurulmasıyla olacaktır. Bu ağ ve iletişim ancak yapılacak olan görev ve çalışmaların kişilerce bilinmesiyle mümkün görünmektedir.

Salamanca Bildirgesinin 3. maddesinde özel eğitim gereksinimi olan çocuk ve yetişkinler için eğitim imkânlarını, planlama, kontrol ve değerlendirme için yerleşmiş ve katılımcı mekanizmalar kurmalarını, özel eğitim ihtiyaçları için hazırlıklarla ilgili planlama ve karar verme süreçlerinde, anne-babaların, toplumun ve yetersizliği olan kişilerin kuruluşlarının katılımını sağlamaları istenerek bilinçli toplum hareketinin önemi belirtilmektedir.

Eğitimin nitelikli ve kapsayıcı olabilmesi için kişilerin kapsayıcı eğitimle ilgili farkındalıklarının olması son derece önemlidir. Kapsayıcı eğitimle ilgili farkındalığı olan kişiler eğitime destek konusunda istekli olmalıdırlar. Kapsayıcı eğitimle ilgili sorunların çözümünde paydaş olma rolünü benimsemelidirler. Bundan dolayı bu konularda toplumun bilinçlendirilmesi önemlidir. Öncelikle bu konuda eğitimcilerin bilinçlendirilmesi önemlidir. Eğitimcilerin eğitiminde kapsayıcı eğitimle ilgili çalışmalara mutlaka yer verilmelidir. Eğitimciler kapsayıcı eğitimin bilgisine sahip olmalıdır. Bir eğitici kapsayıcı eğitimle ilgili, eğitim ortamının düzenlenmesiyle ilgili bilgiye sahip değilse, kapsayıcı eğitimin ortamlarla bağlantılı sorununu da çözemez. Sadece kapsayıcı eğitimle ilgili olarak eğitimcilerin eğitilmesi yetmez. Sivil toplum kuruluşlarının da bu konularda bilinçlendirilmesi bir o kadar önemlidir. Özellikle eğitimle ilgili sivil toplum kuruluşları sürekli olarak bilinçlendirilmelidir. Bunun için resmi eğitim kurumlarının sivil toplum kuruluşlarıyla üniversitelerle işbirliği protokolleri yaparak dinamik bir eğitim ortamı oluşturulmalı; bu işbirliğiyle yapılan çalışmalara veliler de dahil edilerek kapsayıcı ve nitelikli bir eğitim ortamı bütüncül bir anlayışla oluşturulmalıdır.

Bilinçli ve insan hakları farkındalığına sahip kişiler ancak haklarını koruyup geliştirebilirler. İnsanın en önemli görevlerinden biri insan haklarının farkındalığına sahip olmasıdır. Bu onun başlıca sorumluluğudur. Kendini bilinçli ve farkındalığa sahip bir kişi

olarak yetiştirmek kendi haklarını korumada kolaylık sağlayacağı gibi başkalarının haklarını da korumada kişiyi sorumlu bir varlık haline getirecektir. Herkes, her şeyden sorumludur. Bu sorumluluk önce insan olmanın gereği olan hakları bilmeyi, öğrenmeyi daha sonra da bu hakları koruma ve geliştirme için harekete geçmeyi insana yükler. Tek başına insan haklarını korumak mümkün değildir. Sadece bir kişinin değil kişilerin bilinçlenmesi ve insan hakları konusunda örgütlü hareket etmesi zorunludur.

4.5 Kapsayıcı Eğitimde Devletin Görevleri ve Sorumlulukları

Kapsayıcı eğitimin gerçekleşmesinin önemli koşullardan biri de devletlere ait ödev, görev ve sorumluluklardır. Bireylerin kimi haklarını tek başına koruması ve geliştirmesi mümkün değildir. Eğitim, sağlık gibi temel hakların yerine gelmesinde mutlaka devlete ihtiyaç duyulur. Bir okul veya hastane olmadan; doktor veya eğitici olmadan kişi bu haklarını kullanamaz. Hastane, okul gibi kurumları yapan, bu kurumlarda yer almak üzere görevli yetiştirip, bu kişileri söz konusu kurumlarda görevlendiren, bunların görevlerinin sınırlarını yasayla belirleyip insanlara hizmet sunan otorite olmadan eğitim ve sağlık gibi hakların insanlara sunulması mümkün değildir. Bunların yanında farklılığı koruyacak, çeşitliliği artıracak ve herkese eşit derecede saygıyı teşvik edecek kültürler, politikalar, uygulamalar geliştirmek devletlerin diğer görevleridir. İnsan hakları devlet tarafından korunmalıdır. Devletler yasalarını oluştururken insan haklarını göz önünde bulundurmalıdır; devlet tüm yasalarını insan haklarından türetmelidir. Devletlere ait görev ve sorumlulukların da ne olduğu uluslararası sözleşme ve bildirgeler temel alınarak belirlenmelidir. Devletlerin kendisi de uluslararası insan hakları kuruluşlarına kayıtsız şartsız katılım sağlamalı, bunlara gerekli olan maddi ve manevi desteği vermeli, yayımlanan sözleşmelere katkı sağlayıp, altına imza atıp, ülkesinde uygulamalıdır. Devletler uluslararası işbirliğine katılarak, insan haklarının korunmasına her türlü katkıyı tüm gücüyle vermelidir. Eğitimde de bu katkıyı sağlamak devletlerin en temel görevlerindedir. İnsan haklarına dayalı nitelikli ve kapsayıcı bir eğitimi sunmak her devletin temel görevlerinden biri olmalıdır. Nitelikli ve kapsayıcı eğitimle ilgili olmak üzere, devletlere ait görev ve sorumluluklar insan haklarıyla ilgili birçok sözleşme ve bildirgelerde açıkça belirtilmiştir.

Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmenin 2. maddesine dikkatlice bakıldığında bir devletin eğitim hakkını kişiye tanırken, korurken ve geliştirirken yapması gerekenle yapmaması gerekenler açıkça belirtilmiştir. Bu 2. maddede, eğitimden eşit yararlanma olanağı sunmak, öğretim elemanlarına ek olarak okul binalarının ve malzemelerinin standartlarının da aynı nitelikte olmasını sağlamak ve aynı ya da eşdeğerde ders görme fırsatı sunmak koşuluyla, her iki cinsiyetten öğrenciler için eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesini sağlamak; katılımın ya da devamın isteğe bağlı olması ve sunulan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı düzeydeki eğitim için belirlenebilecek ya da onaylanabilecek standartlara uyması koşuluyla, öğrencilerin ebeveynlerinin ya da vasilerinin isteklerine uygun bir eğitim vermek üzere din ve dil gerekçeleriyle eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulmasını ya da sürdürülmesini teşvik etmek; herhangi bir grubun dışlanmasını değil, kamu makamlarınca sağlananlara ek eğitim kolaylık sağlamayı amaçlaması ve bu amaç uyarınca çalışması ve sunulan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı düzeydeki eğitim için belirlenebilecek ya da onaylanabilecek standartlara uyması koşuluyla özel eğitim kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesini sağlamakla devletin kapsayıcı eğitimle ilgili sınırlarını çizmektedir.

Salamanca Bildirgesine bakıldığında 3. madde devletlere ve onların kapsayıcı eğitimle yapacaklarına tamamen yöneliktir. Bu maddede bütün uluslara seslenerek taraf devletlerden bireysel ayrılıklara ve güçlülere bakılmaksızın tüm çocukları kapsayacak imkâna kavuşturmak için eğitim sistemlerini geliştirmek amacıyla en üst düzeyde politika geliştirmelerini ve bütçe önceliğini vermelerini; zorlayıcı başka sebepler olmadıkça, bütün çocukları normal okullara kaydederek, hukuki ve politik bir konu olarak kapsayıcı eğitim prensibini kabul etmelerini; kapsayıcı okullarla deneyimi olan ülkelerle deneyim ve bilgi alış-verişinde bulunmalarını; eğitimle ilgili projeler geliştirmelerini; özel eğitim gereksinimi olan çocuk ve yetişkinler için eğitim imkânlarını, planlama, kontrol ve değerlendirme için yerleşmiş ve katılımcı mekanizmalar kurmalarını; özel eğitim ihtiyaçları için hazırlıklarla ilgili planlama ve karar verme süreçlerinde, anne-babaların, toplumun ve yetersizliği olan kişilerle ilgili çalışmalar yapan kuruluşların katılımını sağlamalarını; kapsayıcı eğitimin mesleki yönünde olduğu kadar, erken tanı ve müdahale yollarında da daha çok çaba harcamalarını; sistemli bir değişim kapsamında, hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmen yetiştirme programlarının, kapsayıcı okullarda özel gereksinim eğitimine hazırlayıcı nitelikte olmasını sağlamalarını teşvik etmesi istenerek

nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim için devletin görev ve sorumlulukları net olarak ortaya konulmuştur.

BM Engelliler Sözleşmesinin “Giriş” bölümü devletlerin yükümlülüğünün ve sorumluluğunun önemini vurgulamaktadır: “Engelliler için Dünya Eylem Programı ve Engelliler için Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasına Yönelik Standart Kurallarda yer alan ilke ve politika önerilerinin engellilere fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde politikaların, planların, programların ve eylemlerin geliştirilmesi, tasarlanması ve değerlendirilmesine katkısını göz önünde bulundurur” ifadesiyle devletlerin ödev, görev ve sorumlulukları belirtilmektedir.

BM Engelliler Sözleşmesinin 32. maddesi uluslararası işbirliği maddesiyle devletlerin görevlerini açıkça belirtir. Taraf devletlerden bu sözleşmenin amaç ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yönelik olarak ulusal çabaların desteklenmesi konusunda uluslararası işbirliğinin önemini kabul etmesi ve ona göre hareket etmesi istenmektedir. Bu doğrultuda devletlerarası ve devletler düzeyinde, gerektiğinde ilgili uluslararası ve bölgesel örgütler ve sivil toplumla, özellikle engellilere yönelik örgütlerle işbirliğini sağlamak üzere gerekli tedbirleri almalıdırlar. Bu tedbirler içerisinde uluslararası kalkınma programları da dahil olmak üzere uluslararası işbirliğinin, engellileri kapsamasını ve engelliler için erişilebilir olmasını güvence altına alınmasını; bilgi, deneyim ve eğitim programları ve iyi uygulamaların değişimi ve paylaşımı aracılığıyla kapasite geliştirmenin teşvik edilmesini ve desteklenmesini; araştırma, bilimsel ve teknik bilgiye erişim konularında işbirliğinin geliştirilmesini; erişilebilir ve destekleyici teknolojilere ulaşımın sağlanması aracılığıyla ve teknoloji transferi yoluyla uygun görülen teknik ve ekonomik yardımın sağlanmasını; bu önlemlerin göz ardı edilmemesini isteyerek uluslararası işbirliğine katılımı sağlamak, sivil toplum kuruluşlarına destek vermek, kişi haklarını yasayla güvence altına almak, eğitime maddi destek sağlamak, bilim ve tekniğe erişimi kolaylaştırmak, ekonomik destek sağlamak gibi devlete ilişkin görev ve sorumluluklar burada açıkça belirtilmiştir.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 3. maddesine göre taraf devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı

üstlenmelidir ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri almalıdır. Taraf devletler, çocukların bakımında veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını önemle belirterek devletlerin görev ve sorumluluklarını bu 3. maddede sıralamıştır.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 4. maddesi, taraf devletlerin, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri almalarını; ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, eldeki kaynakları olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği yapmalarını önemle belirtmiştir. Söz konusu 4. madde incelendiğinde devletlere ait önlem alma, yasalaştırma, imkân yaratma ve sunma gibi sorumlulukların belirtildiği açıkça görülür.

Eğitim hakkı ancak devlet imkânlarıyla kişiye tanınabilir, korunabilir. Devletlerin nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim imkânını vatandaşlarına sunması onlar için bir sorumluluktur. Her devlet imkânı çerçevesinde kişilere nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim sunmak zorundadır. Devlet nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim imkânı sunarken insan haklarının temel ilkelerini kendisine rehber edinmelidir. Eğitim insan haklarına dayalı olarak her insana sunulabilmelidir. Devlet eğer yurttaşlarına insan haklarına dayalı bir eğitim veremezse, insan haklarını çiğneyen bir duruma kendini düşürebilir. Bu nedenle her devlet uluslararası antlaşmalar, sözleşmeler ve bildirgeler temelinde eğitim politikasını düzenlemek zorundadır. Bunun için gerekli olan bütçeyi ayırmalıdır. Yine devlet insan haklarına dayalı eğitim verebilen eğiticiler yetiştirerek; vatandaşlarına uygun eğitim ortamları sunarak, yaşam boyu bir eğitim fırsatı yaratarak, çağın koşullarına uyum sağlayabilen bireyler yetiştirerek, sorumluluklarını eksiksiz yerine getirmelidir.

4.6 Kapsayıcı Eğitimde Sivil Toplum Kuruluşlarının Görevleri ve Sorumlulukları

İnsan haklarının korunmasında, geliştirilmesinde devlet kadar sivil toplum kuruluşlarının da etkisi ve önemi büyüktür. Demokratik bir toplumda sivil toplum kuruluşları önemli görevler üstlenirler. Örgütlü ve bilinçli bir toplumun göstergesi, sivil toplum kuruluşlarının sayısı ve etkinliğidir. Sivil toplum kuruluşları demokrasinin de olmazsa olmaz koşullarından biridir. Sivil toplum kuruluşlarının insan haklarını koruyabilmesi ve geliştirebilmesi için özellikle siyasi partilerden ve iktidardan bağımsız hareket edebilmesi

çok önemlidir. Vatandaşların özgür iradeleriyle baskı ve korkudan uzak olmak üzere bu kurum ve kuruluşlara üye olunması insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde önemli bir noktadır. Ulusal sivil toplum kurum ve kuruluşlarının yanında uluslararası sivil toplum kurum ve kuruluşlarının bir ülkede etkin olması demokrasi ve insan hakları açısından önemlidir. Sivil toplum kuruluşları sadece hakları koruma ve geliştirme görevini üstlenmez. Bu kuruluşlar, psikolojik ve sosyal açıdan da kişiye katkıda bulunduğu gibi, kişinin bilinç kazanmasında da büyük yararlar sağlarlar. Kişinin haklarının bilincinde olmasında ve bunların bilgisine sahip olmasında bağımsız nitelikli kurum ve kuruluşların desteği yadsınamaz. Bu bağımsız kurum ve kuruluşların diğer önemli görevi maddi ve manevi desteği bireylere sunmasıdır. Eğitim kurumlarında hizmet içi eğitime ihtiyacı olan bir öğretmene içinde bulunduğu bir sivil toplum kuruluşu yardım edebilir hem de bunu karşılıksız yaparak onun gelişmesine katkıda bulunabilir. Okuldaki bir engelliye yardım olması konusunda bir gönüllü kuruluş kuruma asansör için gerekli olan maddi desteği sunabilir. Kişilerin hakları çiğnendiği zaman veya elinden alındığı zaman sivil toplum kuruluşları örgütlenerek hak arama yoluna giderek kişilerin haklarını koruma ve tekrar kazanmada önemli roller üstlenebiliyor. Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da sivil toplum kuruluşlarının desteği nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim için zorunludur. Sivil toplum kuruluşları eğitimin en önemli paydaşlarından biridir. Bu paydaş işin içine katılmazsa eğitim tam olarak kişiye nitelikli ve kapsayıcı bir şekilde verilemez. Bundan dolayı eğitimle ilgili tüm sivil toplum kuruluşları eğitimin bir parçası haline getirilmelidir. Ulusal veya uluslararası belgelere baktığımız zaman özellikle eğitim açısından değerlendirdiğimizde birçok belgede sivil toplum kuruluşlarının önemi belirtilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının görevleri ve yapacakları bu belgelerle güvence altına alınmıştır.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 3. maddenin içeriğinde, kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı ön plana çıkarılmıştır. Resmî kurumlarla birlikte sivil toplum kuruluşlarına da önemli sorumluluklar yüklenmiş, çocuğun üstün yararı ön planda tutulması istenmiştir.

Salamanca Bildirgesinin 4. maddesinde sivil toplum kuruluşlarının önemi açıkça belirtilmiştir. 4. maddede, uluslararası işbirliği programlarında hükümetleri ve

uluslararası parasal destek sağlayan kurumları; başta “Herkes için Eğitim Dünya Konferansına” parasal destek sağlayanları, BM Eğitim Bilim ve Kültür Teşkilatını, BM Çocuk Fonunu, BM Gelişim Programını, Dünya Bankasını, kapsayıcı eğitim yaklaşımını onaylamalarını ve tüm eğitim programlarının tamamlayıcı bir parçası olarak özel gereksinim eğitiminin gelişmelerini desteklemelerini; BM ve onun uzmanlaşmış birimlerini özellikle Uluslararası Çalışma Teşkilatı, Dünya Sağlık Örgütü yaygınlaşmış ve bütünleşmiş özel gereksinim imkânlarının daha etkili desteği için işbirliklerini ve iletişim ağlarını güçlendirmeleri kadar, teknik işbirliği için katkılarını artırmalarını; ülke programlarına hizmet sunmaya katılan gönüllü kuruluşları, özel eğitim gereksinimlerini için kapsayıcı eğitimin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde genişleyen katılımlarını güçlendirmelerini ve ulusal resmi organlarla işbirliğini kuvvetlendirmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu maddeye baktığımızda sivil toplum kuruluşları eğitimin bir tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Yine eğitimle ilgili programların uygulanmasında maddi ve manevi destek sivil toplum kuruluşlarından istenmiştir. İletişimin güçlendirilmesinde ve işbirliğinin sağlanmasında ve bununla ilgili bilinçlendirmenin önemi de sivil toplum kuruluşlarına bir ödev olarak belirtilmiştir.

Birleşmiş Milletler Engelli Haklarında İlişkin Sözleşme 32. maddesinde sivil toplum kuruluşlarının önemiyle ilgili belirlemeler dikkate değerdir. Burada taraf devletlerden bu sözleşmenin amaç ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yönelik olarak ulusal çabaların desteklenmesi konusunda uluslararası işbirliğinin önemini kabul etmesi istenmektedir. Bu doğrultuda devletlerarası ve devletler düzeyinde, gerektiğinde uluslararası ve bölgesel örgütler ve sivil toplumla özellikle engellilere yönelik örgütlerle işbirliğini sağlamak üzere gerekli tedbirlerin alınmasının altı çizilmektedir. Bu maddeyle yine sivil toplum kuruluşlarına, işbirliğine ve dayanışmaya dikkat çekilmektedir.

Sandberg Bildirgesinin 11. maddesi de sivil toplum kuruluşlarının önemine ilişkindir. 11. maddeye göz atıldığında piyasa güçlerinin tek başına sürdürülebilir insani kalkınma için anahtar niteliğindeki kültürel çeşitliliğin korunmasını ve geliştirilmesini güvence altına alamayacağı belirtilirken; bu açıdan bakıldığında, özel sektör ve sivil toplumla ortaklık içindeki bir kamu politikasının üstünlüğü kabul edilip ona göre hareket edilmesi ifade edilerek özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği, dayanışması vurgulanmaktadır. Resmî kurumlar her yere yetişemez, her sorunu tek başına çözecek

gücünün olmadığı da açıktır. Sorunun tespitinden tutun da sorunun çözüm yollarını bulmaya kadar özel ve sivil kuruluşlara mutlaka ihtiyaç vardır. Onların da işgücüne, altyapı desteğine ihtiyaç vardır. Ana sınıfından tutun da ortaokula, meslek liselerinden tutun da üniversitelere kadar eğitimin her aşamasında bu sivil toplum kuruluşları olmalıdır. Aksi takdirde sivil toplum kuruluşları işin içine çekilmediğinde, eğitimin niteliğinin artırılması ve kapsayıcı olarak sunulması olanaksızdır.

Sivil toplum kuruluşlarının eğitimle ilgili etkinlikleri ve programları dikkate alınmalıdır. Özellikle uygulanabilir etkinliklerin belirlenerek takibinin yapılması eğitimin niteliği ve kapsayıcılığı açısından önemlidir. Sivil toplum kuruluşları eğitimde bilinçlenmenin artırılması için daima etkinlikler üretmeli, çalışmalar düzenlemeli ve bunları eğitim kurumlarına sunarak eğitimin kalitesini artırmalıdır. Engelliler, kız çocukları, mülteciler vb. gibi dezavantajlı çocuklara yönelik çalışmalar ve etkinlikler düzenlemek sivil toplum kuruluşlarının temel amaçlarından biri olmalıdır. Sivil toplum kuruluşları eğitime yönelik çalışmalar düzenleyerek eğitimde tamamlayıcılık görevini yerine getirmelidir. Bu kuruluşlar eğitimle ilgili aksaklıkları ve sorunları dile getirerek, çözüm yolları sunmalı; eğitimle ilgili gündem maddelerini canlı tutarak eğitimin insanlar için yenilenmesine ve geliştirilmesine öncülük etmelidir.

Sivil toplum kuruluşları içerisinde en önemli kurumlardan biri okul-aile birliğidir. Günümüzde eğitim okulla sınırlandırılmaktadır. Oysa öncelikle ailelerin doğru eğitim anlayışına sahip olması gerektiği çoğu zaman unutulmaktadır. Problemlili ve sorunlu olarak görülen çocuk incelendiğinde çoğu zaman ailesinde sorunlar olduğu anlaşılır. Yanlış eğitim anlayışına sahip aileler çocuklarını yanlış yönlendirmekte, bu da okulda çocuğun eğitilmesinde aşılması zor engeller oluşturmaktadır. Bunun önüne geçmek için ailelerin de eğitilmesi şarttır. Ailelerle ilgili eğitim programları düzenlenerek ailelerin sahip olduğu yanlış eğitim anlayışları düzeltilebilir. Okul rehberlik veya sınıf öğretmenleri yıl içerisinde aileleri eğitim konusunda geliştirecek etkinlikler düzenleyebilirler. Okul kütüphanesinde çocuklarla birlikte okuma günleri, “evde yarım saat de olsa çocuğumu dinliyorum” etkinliği, okul velilerine yönelik geziler, aile uzmanlarının okula çağrılarak konferans verilmesi, velilere yönelik film günleri vb. etkinliklerle programlar düzenlenerek ailelerin nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim konusunda bilinçlendirilmesi sağlanabilir. Ayrıca okula gelen bir veli okulla ilgili sorunları yerinde

gördüğü zaman okula maddi ve manevi yardım konusunda daha istekli olabilir. Okulla hiç bağlantısı olmayan velilerin okulla ve öğrencilerle ilgili sorunlara da uzak kaldığı görülmektedir. Bundan dolayı her velinin okulla bir şekilde bağlantı halinde olması eğitimin gelişmesi açısından önemlidir.

Eğitimde amaç sadece çocukları eğitmek olmamalıdır. Toplumu da eğitmek ve eğitimin temel bir paydaşı yapmak temel amaç olmalıdır. Çocuklarla sınırlı bir eğitim kesinlikle yetersiz bir eğitimidir. Eğitimin kalitesi ve niteliği bireylerin içinde bulunduğu toplumu da eğitmekle paralellik gösterir. Eğitim seviyesi yüksek olan bir toplumun eğitime desteğinin de daha çok olacağı açıktır. Özellikle öğrencilerin sivil toplum kuruluşlarına üye olması, onlardan eğitim konusunda destek görmesi, kapsayıcı bir eğitim için gereklidir. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarıyla eğitim kurumlarının işbirliği yapması, projeler geliştirmesi, ortak eğitim programları düzenlemesi, maddi destek vermesi, sivil toplum kuruluşlarındaki uzmanlardan yardım alınması eğitimin niteliğini artıracaktır.

4.7 Kapsayıcı Eğitim ve Kapsayıcı Eğitimin Engelleri Olarak Dışlanma ve Ayrımcılıkla İlgili Ulusal ve Uluslararası Önlemler

Eğitimde kapsayıcılığı engelleyen, çoğu zaman insan hakkı ihlallerine neden olan durumların başında gelen iki husus vardır: Dışlanma ve ayrımcılık. Günümüzde bu durumlar kapsayıcı eğitimin en önemli engelleridir. Uluslararası belgelerde dışlanma ve ayrımcılığı önlemek üzere birçok yazılı norm oluşturulmuştur. Hatta doğrudan ayrımcılık adı altında sözleşme ve bildirgelerin olduğunu da açıkça görmekteyiz. Örneğin 1960 yılında imzalanan UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmesi gibi; ayrıca, ayrımcılık ve dışlanmanın yasak olduğuna dair ve bütün bunlara karşı alınacak önlemler ve bu engelleri ortadan kaldıracak olan uygulamalar birçok uluslararası sözleşmede ve bildirgede belirtilmiştir. Şöyle ki: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 7. maddesi “Kanun önünde herkes eşittir ve farksız olarak kanunun eşit korumasından istifade hakkını haizdir. Herkesin iş bu beyannameye aykırı her türlü ayırt edici muameleye karşı ve böyle bir ayırt edici muamele için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır” ifadesiyle hem ayrımcılığa karşı çıkar hem de ayrımcılığa karşı alınacak önlemin kanun önünde eşit korunma hakkını dile getirir. Yine

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 14. maddesindeki “Bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır” ifadesiyle her türlü ayrımcılığın yasaklandığı açıkça gösterilmiş; aynı zamanda yapılan ayrımcılık ve dışlanma çeşitlerine de dikkat çekilmiştir. BM Engelliler Sözleşmesinin “Giriş” bölümündeki ırk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı olarak ve bu nedenle daha ağırlaştırılmış bir ayrımcılığa maruz kalan engellilerin karşılaştığı zor koşullardan kaygı duyarak, engelli kadınların ve kız çocuklarının hem ev içinde hem de ev dışında şiddete uğramaya, yaralanmaya veya istismara, ihmale, ihmalkâr muameleye, kötü muameleye veya istismara karşı daha büyük bir risk altında oldukları gerçeğinin farkında olarak hareket edilmesi istenerek her türlü ayrımcılığa ve kötü muameleye, özellikle de kadınlara ve kız çocuklarına yapılan kötü muamelelere karşı duruş sergilenmiştir. Yine BM Engelliler Sözleşmesinin 5. maddesinde taraf devletlerden herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk çerçevesinde eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul etmelidir. Taraf devletler engellilikten kaynaklanan her türlü ayrımcılığı yasaklamalı ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına almalıdır. Taraf devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atmalıdırlar. Bu maddedeki ifadelere baktığımızda her türlü ayrımcılığın önüne geçerek en büyük sorumluluğun devlete ait olduğunu, ayrımcılığa karşı kanun güvencesinin olması gerektiğini, bu kanunların fiili olarak uygulanması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Yine BM Engelliler Sözleşmesinin 15. maddesinde: “İşkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalmama” ifadesiyle 16. maddedeki “sömürü, şiddet ve istismara maruz kalmama” ifadesi her türlü kötü muameleye, dışlanmaya, ayrımcılığa set çekmektedir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 2. maddesindeki taraf devletlerden önlemler alınması istenmiştir. Bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana-babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet,

sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanınması istenmektedir. Maddenin devamında taraf devletlerden, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırımı veya cezaya tâbi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemlerin alınmasını önemle belirtilmektedir. 2. maddede taraf devletlerden dışlanma ve ayırmacılığın engellenmesi için ailenin de işin içine katılması gerektiği vurgulanmaktadır. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 16. maddesinde geçen, hiçbir çocuğun özel yaşamına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da saldırılamaz. Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu maddeyle dışlanma ve ayırmacılığın insan onuruyla yakından ilişkili olduğunu göstererek, ayırmacılığın insan onuruna aykırı olduğunu belirterek ayırmacılığa karşı yasal güvencenin önemi vurgulanmaktadır.

Eğitimde kapsayıcılıktan demokrasi bilincinin gelişmesine kadar, insan haklarını geliştirmeden uluslararası ortak dayanışmanın önündeki en büyük engel olan dışlanma ve ayırmacılığa kadar, bütün bunlara ilişkin en önemli önlem, uluslararası diyaloga açık olmaktır. Burada devletlerin yapması gereken, oluşturulan sözleşme ve bildirgelere imza atmaktır; elbette sadece bununla yetinmemek, imzalanan sözleşme hükümlerini yasa maddesi olarak uygulamak ve söz konusu uygulamaların da takibini yapmaktır. Uluslararası diyaloga açık olmayan, özellikle insan hakları konusunda samimiyet göstermeyen devletler çoğu zaman bu bildirgelere ve sözleşmelere imza atmamakta, atsa bile uygulanmasında sorunlar çıkarmaktadır. İhlaller olduğunda da uluslararası tepki görünce “biz bağımsız bir ülkeyiz, bizim içişlerimize müdahale edemezsiniz” gibi bir yolu benimseyip insan haklarını ihlal etmeye devam etmektedirler. Bu anlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde (AİHM) alınmış kararların bizim için önemli yol gösterici olduğu açıktır. Bu kararlar insan hakları konusunda özeleştirici yapmamızı sağlamaktadır. Buradan hareketle sorunlarımızı tespit edip onları düzeltme yoluna gidebiliriz. Bizim konumuz eğitimde kapsayıcılık olduğundan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde alınmış kararlar bağlamında eğitimde kapsayıcılığın en önemli iki engeli vardır. Bu iki engel: Eğitim ortamlarının kapsayıcı eğitime göre düzenlenmemesi ve kapsayıcı eğitimi uygulayacak uzman eğitici yetersizliğidir.

Kapsayıcı eğitimle ilgili AİHM’de alınmış önemli emsal kararlar vardır. Bu emsal kararların kapsayıcı eğitimin uygulanması ve ilkelerinin yerine getirilmesi açısından incelenmesi ve değerlendirilmesi önemlidir çünkü bazen ülke kararları kapsayıcı eğitimin yerine getirilmesinde yetersiz kalabilir. Bu durumda uluslararası mahkemelere ve onların aldığı kararlara ihtiyaç olabilir. Bu kararlar kişilere yol gösterici olabilir. Şöyle ki: Kapsayıcı eğitimle ilgili olarak örnek alınabilecek karar, 2005 yılında Elazığ Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Makine Eğitimi Bölümünde birinci sınıf öğrencisiyken geçirdiği kaza nedeniyle, Enver Şahin’in açtığı davada verilmiştir. Kaza nedeniyle eğitimine ara vermek zorunda kalan Şahin, kazadan iki yıl sonra Fırat Üniversitesi yönetimine başvurarak ders gördüğü üniversite binasının engellilerin de kullanabileceği şekilde düzenlenmesini talep etmiştir. Ancak üniversite yönetimi, bina yapısında değişikliğin kısa vadede mümkün olamayacağı, makine bölümü eğitimindeki pratik atölye çalışmaları nedeniyle Şahin’in bu derslere katılımının sorun teşkil edebileceği, fakat yine de devam etmek istiyorsa kendisine olanaklar ölçüsünde yardım edilebileceği cevabını vermiştir. Şahin bunun üzerine fakültede fiziki değişiklik yapılması için Noter kararıyla ve aracılığıyla Fırat Üniversitesi rektörü ve fakülte dekanına başvurmuştur. Bu başvuruda T.C. Anayasanın eğitim ve öğrenim hakkıyla ilgili maddesini, engellilere ilişkin gerek yerel gerek uluslararası belgeleri kendine dayanak yapmış ve bunlara dayanarak eğitim hakkının ihlal edildiğini savunmuştur. Rektörlük ise üniversitede mali sebepleri mazeret göstererek binada değişiklik yapılamayacağını iletmiştir. Şahin’e fakülte binasını kullanabilmek için kendisine yardım için bir “refakatçi” önererek Şahin’in sorununu çözmeye çalışmıştır. Üniversiteden olumsuz yanıt alan Şahin hukuksal sıra düzenini izleyerek hak arayışına girmiştir. Şahin bu kararı “eğitim hakkının önündeki engellerin kaldırılması” isteğiyle İdari Mahkemeye taşımıştır. Fırat Üniversitesi mahkeme önünde kendisini Şahin’in geçirdiği kazada “sorumluluk sahibi olmadığı, konuyu mahkemeye taşıyarak kötü niyet gösterdiği ve refakatçi önerisine olumlu yanıt vermediği” savlarıyla üniversiteyi savunmaya çalışmıştır. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesini ön plana çıkararak Şahin ise kendisine refakatçi önerilmesini kendi durumuyla ilgili bilgi sahibi olunmadığının göstergesi olarak tanımlamıştır. Elazığ İdari Mahkemesi, fakülte binasının Şahin eğitim görmeye başlamadan önce yapıldığı için Fırat Üniversitesinin sorumlu tutulamayacağı ve üniversite yönetiminin gelecekte binada değişiklik yapılacağı ve refakatçi vaatlerini gerekçe göstererek Şahin’in başvurusunu

reddetti. Şahin'in bu karara karşı Danıştaya yaptığı itiraz başvurusu da sonuçsuz kaldı. Bunun üzerine Enver Şahin tüm iç hukuk yollarını tükettikten sonra ve sonuç alamayınca AİHM'e başvurmuş, dava 2012 yılında görülmüş ve AİHM, üniversitenin refakatçi önerisinin yetersiz olduğu sonucuna varmıştır. Şahin'in ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçlara olası çözümleri dikkate almadığını belirtmiştir. Gerekçeli kararda, Fırat Üniversitesi ve Elazığ İdari Mahkemesinin Şahin'in diğer öğrencilerle eşit koşullarda eğitimine devam edebilmesi için gerekli özeni göstermedikleri kararına varmıştır. AİHM sonuç olarak, Enver Şahin'e "eğitim hakkına bağlı olarak ayırimcılık yapıldığına" hükmetti. Ankara karar gereği Şahin'e 10 bin Avro manevi tazminat ve 2 bin 952 Avro mahkeme masrafı ödemesi kararıyla sonuçlanmıştır.

Bu kararla da görüldüğü gibi, kapsayıcı eğitim yasaların güvencesi altındadır. Gerek adalet gerek fırsat eşitliği gerekse özgürlük için bu güvencenin, yazılı korumanın önemi açıkça görülmektedir. Bu sözleşmeye Türkiye imza attığı için ve bu sözleşmenin uygulayıcısı olan mahkeme sayesinde önemli bir sorunun tespiti söz konusu olmuş ve bu sorunun nasıl çözüleceği de ortaya çıkmıştır. Bu anlamda dışlanma ve ayırimcılığa karşı uluslararası diyalogun ve bunun göstergesi olarak imzalanan sözleşme ve bildirgelerin önemi açıktır. İnsan hakları ihlalleri önlenmek isteniyorsa, sözleşme ve bildirgelere dayalı bu diyaloga her devlet açık olmalıdır. Sonuçta, sözleşme ve bildirgelere de imza atmalı ve yapılması gerekenler, yerel kanunlar arasına yerleştirilmeli ve uygulayıcısı olunmalıdır. Geline bu nokta, devletlerin şeffaflığı ve hesap verebilirliği açısından da son derece önemlidir. İnsan hakları rastlantılara bırakılamaz. Gerek uluslararası gerek ulusal düzeyde her türlü hak yazılı bir şekilde korunmalıdır ve uygulanacak şekilde güvence altına alınmalıdır. Kapsayıcı eğitimin koşulları belgelerde yerini bulmakla birlikte, tam olarak uygulanması için mücadeleye devam edilmelidir. Geliştirilmesi için de her türlü çaba sürdürülmelidir. Bu, insanlık için gerekli olan bir mücadeledir. Konunun aynı zamanda herkes için de bir ödev ve sorumluluk konusu olduğu unutulmamalıdır.

Enver Şahin davasına bakıldığında, dışlanma ve ayırimcılığın eğitimin kapsayıcılığının önündeki en dikkat çekici engellerden oldukları açıkça görülmektedir. Enver Şahin'in engellilik durumu göz önünde bulundurulmayıp eğitim ortamı ona göre düzenlenmediğinden bir tür ayırimcılığa ve dışlanmaya maruz kaldığı açıkça görülmektedir. Bu kararla, eğitim ortamlarına baktığımız zaman eğitimde kapsayıcılığın

en önemli engellerinden birinin, eğitim ortamlarının her öğrencinin gereksinimleri doğrultusunda düzenlenmemesi olduğu açıkça görülür. Örneğin ayağından engelli biri için beden eğitimi dersini düşünelim. Eğer ortam ona göre düzenlenmezse bir süre sonra engelli öğrenci dersin dışında tutulmaya başlanacaktır. Oysa yapılacak iş çok yalındır. Öğrencinin beden eğitimi dersiyle yapabilecekleri önce tespit edilir sonra da engelli öğrenci seçim yapar ve derse katılımı sağlanır. Örneğin masa tenisi, halter gibi yapabileceklerinin öğrenciye sunulması, onun için malzeme temin edilmesi ve öğrencinin ders ortamına katılımının sağlanması gibi... Eğitim ortamlarının her öğrenciye göre düzenlenmesi belirli bir maliyet gerektiriyor ancak öğrencilerin eğitime kazandırılmasının her maddi unsurdan daha değerli olduğu unutulmamalıdır.

Eğitimde kapsayıcılığın en büyük engellerinden bir diğeri de uzman eğitimcilerin yetersizliğidir. Eğitim ortamı maddi imkânlarla düzenlenebilir ve bu sorun kolayca aşılabılır; ancak eğer yeter sayıda ve üstün nitelikte uzman eğitici yoksa, eğitim ortamlarının düzenlenmesi de bir işe yaramaz. Gözlerinden engelli bir öğrencinin eğitim ortamı kolayca düzenlenebilir ama eğer ona yardımcı olacak bir eğitici olmazsa onun eğitimi son derece sınırlı kalacaktır. Bu yüzden eğitimciler mutlaka kapsayıcı eğitim konusunda eğitim görmelidirler. Bu sorunu çözenin yolu da öğretmenlerin üniversitede bu konuda eğitilmeleridir veya meslek hayatına atıldıklarında hizmet içi eğitim, yaşam boyu eğitim faaliyetleri ile gelişimlerinin sağlanmasıdır. Bu uzman eğitici sorununun çözümü eğitim ortamlarının da düzenlenmesini kolaylaştıracaktır çünkü bu konuda eğitilen uzmanlar eğitim ortamını da kolayca düzenleyebilir hale geleceklerdir. Salamanca Bildirgesinin 4. maddesi eğitimcilerin ve eğitim ortamının düzenlenmesine dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Bu maddede geçen özel eğitim gereksinimlerle ilgili olarak öğretmen eğitimini güçlendirici konularda, öğretmenlik meslek kuruluşlarının desteğini seferber etmesi istenirken; araştırma ve bilgi ağını güçlendirmek için akademik çevreleri teşvik etmesinin gerekliliği belirtilmekte; bölgesel bilgi ve dokümantasyon merkezlerinin kurulması önerilmekte; bu tür faaliyetlerde bilgi alış-veriş yeri olarak ve bu bildirinin uygulanıp yürütülmesinde ülkeler düzeyinde sağlanan belirli sonuç ve gelişmelerin duyurulmasına hizmet etmesi beklenmektedir. Salamanca Bildirgesinin 4. maddesinde görüldüğü gibi, kapsayıcı ve nitelikli bir eğitim için eğitimcilerin eğitilmesiyle, eğitim ortamlarının düzenlenmesiyle bağlantılı olarak herkese ve her kuruma açıkça çağrıda bulunmaktadır.

Salamanca Bildirgesinde 2. madde son paragrafında ayrımcı tutumla mücadelede, herkesi hoş karşılayan ve kabul eden bir toplumun oluşturulmasında ve herkes için eğitimin başarılmasında, normal okulların bu kapsayıcı durumlarıyla en etkili araç olduğu belirtilmektedir. Paragrafın devamında bundan başka, bu okulların çocukların çoğuna etkili bir eğitim verilmesini sağladıkları gözler önüne serilmektedir: Kapsayıcı eğitimle topluma kazandırılan kişilerin zamanla topluma vereceklerinin olumlu etkileri düşünüldüğünde, söz konusu maliyetin ne kadar önemsiz olduğu gösterilmektedir. Hepsinden önemlisi de bir insanı kurtarmanın veya ona değerlilik hissi vermenin, insan onurunu düşünmenin, korumanın asıl yapılması gereken olduğunun unutulmamasıdır. Bu, tüm insanların ödevidir ve sorumluluğudur.

5. BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğitim hakkı tesadüflere ve rastlantıya bırakılmayacak kadar önemli temel bir insan hakkıdır ve bu hak ayrıca, insanın diğer hakları için korunması gereken bir insan hakkıdır. Bunun için “nasıl ve hangi eğitim” sorusu hep gündemde tutulması gereken, felsefeyle ele alınması, bilgiyle temellendirilmesi gereken, uluslararası belgelere dayandırılarak cevaplanması gereken bir sorudur. Bu sorunun yanında eğitim nedir, hak nedir, insan hakkı nedir gibi önemli sorular da felsefi bir bakışla cevaplandırılması da bir o kadar önemli bir çabadır. Çağımızın en büyük sorunlarının başında anlam karışıklığı gelmektedir. Kavram kargaşasından dolayı ortaya çıkan gerilim ve çatışmaları engellemek son derece önemlidir. Sadece bir kavram bu kadar soruna neden olur mu, bu kadar tehlikenin kaynağı olabilir mi? Maalesef insan hakları ihlallerinin temel nedeni insanların kavramları bilmemesidir veya içeriğini yanlış anlamlandırmasıdır. Bu kavram bilgisizliğinden dolayı insanlar kolayca yönlendirilmekte ve insan hakkı ihlali yapar hale gelmektedirler. Bu sorunun çözümü felsefi bir bakışla doğru değerlendirmeyi edindirecek etik bir anlayışta saklıdır. Bıkmadan adalet, eğitim, insan, hak, insan haklarına ilişkin sorular ele alınarak içeriği bilimsel olarak ortaya konmalıdır. Bu insan ve insan hakları için vazgeçilmez bir çaba olmalıdır. İnsanın başına gelen olumsuzlukların asıl nedeninin bilgisizlik olduğu açıktır. Bu bilgisizlik ancak insanla ilgili kavramların içeriğinin doğru bir biçimde ortaya konmasıyla aşılar. Bu da bizi felsefe ve onun bir dalı olan etiğe götürmektedir.

Eğitim ve onunla ilgili kavramları ortaya koymak, içeriğini belirlemek, insan hakları belgelerine dayandırmak insan hakları ihlallerini önlemek için insanlara önemli avantajlar sağlamaktadır ancak eğitim sadece bu kavramlardan oluşmaz. Doğrudan doğruya insanın kendisiyle ilişkili olduğundan geniş bir alana yayılmaktadır. İnsan kavramının kendisine bakıldığında önemli sorunlarla karşılaşmaktayız. İnsan nedir sorunu çözülmeden eğitimin de anlaşılması “hangi ve nasıl bir eğitim” sorununun çözülmesi mümkün görünmemektedir. Günümüzde insanla ilgili olarak yapılan tanımlara bakıldığında hem insan kavramını daha da belirsiz hale getirmekte hem de insanın sadece belirli yönlerine dayalı tanımlar yapılması insanı dar ve yetersiz bir alana sıkıştırmaktadır. İnsanı bu

duruma düşürmemek için insan geniş bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. İnsan kavramı da ancak varlık yapısıyla onun varlıkbilgisiyle bakıldığında bilgisel temelli, geniş bir çözüm sunmaktadır. İnsanın varlık bütünlüğüne dayalı bilgisel temelli felsefi bir bakış eğitimin de nasıl yapılması konusunda da yol gösterici olacaktır. İnsanın varlık bütünlüğünden hareket edilmeden insanı tanımlamak insanı dar bir alana sıkıştırmaktan öteye geçmez. İnsana ilişkin dar bir bakış açısı da eğitimin nitelikli yapılmasına engel olur. Felsefe, insanı ortaya koyarken psikolojiden tutun sosyolojiye; tıptan tutun da antropolojiye kadar geniş bir yelpazeyi barındıran insan-varlıkbilgisine (antropontolojiye) yönelmelidir. Böyle bir bakış açısı hem insanı daha anlaşılır kılmakta hem de insanın eğitilmesinde önemli imkânlar sunmaktadır.

İnsan tanımlandığında, insanla ilgili olan kavramların içeriği belirginleştirildiğinde insana verilecek eğitimin nasıl olması gerektiği de iyice belirgin hale gelir. Eğitime bir insan hakkı olarak bakıldığında kapsayıcı olması ve nitelikli bir biçimde verilmesi önemlidir. Kapsayıcı olmayan ve nitelikli yapılmayan bir eğitim insan haklarını korumak yerine, tam tersine insan hakları ihlallerine yol açacaktır. Kapsayıcı bir eğitimin genellik ve fırsat eşitliği temelinde herkese verilmesi; içinde etik değerleri barındırması, destek, katılım ve erişim üçgeninde yapılması; toplumun da eğitime bir paydaş olarak katılması, devlet tarafından uluslararası belgeler rehber edinerek kanunlarla belirlenmesi ve korunması gereklidir. Bu bilince sahip insanların yetiştirilmesi insan hakları açısından unutulmaması gereken önlemlerin başında gelmektedir. Bunlardan birinin bile eksik olması eğitimin insan hakları açısından korunmasını ve geliştirilmesini engelleyecektir. Eğitimin kapsayıcı olmasının yanı sıra nitelikli bir biçimde verilmesi de insanlar için temel bir haktır. Eğitim kişiye kavramları tanımlayarak kavram belirsizliğini ortadan kaldırarak yol gösterici olmalıdır. Adalet, dürüstlük, çalışkanlık, sevgi, saygı gibi değerleri öğreterek onları içselleştirip bir yaşam tarzı haline getirmesi ve bunu küçük yaşlardan itibaren yapması eğitimin insanlar için önemini ve değerini artıracaktır. Bunların yanında eğitimin kişiye ayırıcı farkındalık bilincini kazandırması insanı tam bir kişi haline getirecektir. Değerlerle yüklü ve ayırıcı farkındalık bilincine sahip bir insan, haklarının korunması ve geliştirilmesinde hep öne çıkacaktır.

Eğitim ancak insanın kendisinin öğrenmesini sağlayan bir etkinlik olursa nitelikli bir hale dönüşür. Öğretmekten çok öğrenme temelinde olan bir eğitim insan ve hakları için değerli

hale gelir. Bundan dolayı tepeden dayatmaya dayalı ezbere eğitimden ve onun yollarından uzak durulmalıdır. Ezbere eğitim bir insan hakkı ihlalidir ve insanın sömürülmesine yol açan bir yoldur. Kişinin ezbere eğitimin bir insan hakkı ihlali olduğunun farkında olması ve bundan uzak durması gerekir. Bu konuda insanda sorumluluk alma cesareti olmalıdır. Bu da ancak öğrenen bir kişi, farkında olan bir kişi, değerlerle yaşayan bir kişi olduğunda mümkün görünmektedir. Eğitim tam olarak bu üç görevi üstlenerek nitelikli bir hal alabilir.

Eğitim insan haklarının temelinde yükseldiği zaman evrensel bir niteliğe kavuşur. Eğitimin belirsizliği ortadan kaldıran, ihlalleri önleyen, hakları koruyup geliştiren, insana kişi olma bilincini edindiren anahtar bir konuma getirilmesi tüm insanlık için tek yol olarak insanlığın karşısında durmaktadır. Böyle bir eğitim ancak kapsayıcı ve nitelikli hale gelerek değerli bir konuma yükselebilir; dünyadaki saygın yerini alabilir. Bunun için bireysel mücadelelerin yanında toplumsal bilincin önemi kadar devletlerin yasaları oluştururken insan haklarını korumayı kendine ilke edinen kurum ve kuruluşlara ve onun yazılı kaynaklarına başvurması, bu temellere dayanarak bir eğitim ortamı yaratması da önemli görünmektedir. Bunun için her kişiye her kuruma önemli insanlık görevleri düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Baker, C. (2018). *Zorunlu Eğitime Hayır*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çotuksöken, B. (1998). *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*. İstanbul: İnsancıl Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2012). *İnsan Hakları ve Felsefe. Nasıl Bir Felsefi Yaklaşım? Nasıl Bir Eğitim?* İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Çotuksöken, B. (2018). *Antropoloji ya da İnsan-Varlıkbilgisi. Felsefenin Gör Dediği I*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Dostoyevski, F. M. (2014) *Suç ve Ceza*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dökmen, Ü. (2009) *Varolmak Gelişmek Uzlaşmak*: Remzi Kitabevi.
- Ertürk, S. (1984). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelken Tepe Yayınları.
- Gatto, J. T., (2018). *Eğitim Bir Kitle İmha Silahı*. İstanbul: Edam Yayıncılık.
- Gatto, J. T., (2019). *Aptallaştıran Eğitim*. İstanbul: Pedagoji Yayınları.
- Girgin, A. ve Erkal A. (2018). *Düşünme ve Değerlendirme İpuçları*. İstanbul: Salon Yayınları.
- Goethe, J. W. (2008). *Faust*. İstanbul: Sonsuz Kitap.
- Gündoğan, G-Günay, M. (2004). *İnsan Hakları ve Eğitimi*. İzmir: İlya Yayıncılık.
- Illich, I. (2018). *Okulsuz Toplum*. İstanbul: Şule Yayıncılık.
- Khan S. (2018). *Dünya Okulu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kuçuradi, İ., ve Peker, B. (2004). (Eds.) *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

- Kuçuradi, İ. (2011). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2019). *Uhudağ Konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2020). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2021). *İnsan Felsefesi*. Doğu Batı Yayınları.
- Merter, M. (2009). *Dokuz Yüz Katlı İnsan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Mevlâna, C.R., (1997). *Mesnevi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özüaydın Coşkun, B. (2021). Rehberim Felsefe. Tunçel, A. (Ed) “Eğitime İhtiyacımız Yok! Mu?” İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.
- Platon (2013). *Menon*. İstanbul: Say Yayınları.
- Platon (1995). *Devlet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Uygur, N. (2022). *Yaşama Felsefesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uygur, N. (2022). *Bunalımdan Yaşama Kültürü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pring, R. (2013). *Eğitim Araştırmaları Felsefesi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Titiz, M. T. (1999). *Ezbersiz Eğitim “Yol Haritası”*. Ankara: Beyaz Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Süleyman AKTI

Eğitim

Derece	Yıl	Üniversite, Enstitü, Anabilim/anasanat Dalı
Yüksek Lisans	2024	Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı, İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Lisans	2001	Hacettepe Üniversitesi, Felsefe Bölümü

İş/İstihdam (Varsa)

Yıl	Görev
2002-2021	MEB Felsefe Grubu Öğretmenliği
2021- ----	İstanbul Fuat Sezgin Bilim ve Sanat Merkezi Müdür Yardımcılığı

Alınan Burs ve Ödüller (Varsa)

Yıl	Burs/Ödül
2005	MEB -TEŞEKKÜR BELGESİ
2013	BAŞARI BELGESİ
2016	BAŞARI BELGESİ
2018	BAŞARI BELGESİ
2018	ÜSTÜN BAŞARI BELGESİ
2019	MAAŞLA ÖDÜL

2021	BAŞARI BELGESİ
2022	BAŞARI BELGESİ
2023	BAŞARI BELGESİ
2023	ÜSTÜN BAŞARI BELGESİ
2023	MAAŞLA ÖDÜL

